

Πολιτικές Διαχείρισης Προστατευόμενων Περιοχών

Σ. ΤΑΜΠΑΚΗΣ - Γ. ΤΣΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ - Β. ΑΝΔΡΕΑ

Σ. ΤΑΜΠΙΑΚΗΣ - Γ. ΤΣΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ - Β. ΑΝΔΡΕΑ

Πολιτικές Διαχείρισης Προστατευόμενων Περιοχών

Πολιτικές Διαχείρισης Προστατευόμενων Περιοχών

**Έκδοση Τμήματος Δασολογίας και Διαχείρισης Περιβάλλοντος
και Φυσικών Πόρων του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης**

Συγγραφείς

Στυλιανός Ταμπάκης, Γεώργιος Τσαντόπουλος & Βερόνικα Ανδρεά

ISBN: 978-960-9698-07-8

Copyright © 2014

Τμήμα Δασολογίας και Διαχείρισης Περιβάλλοντος και Φυσικών
Πόρων, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

Πρόλογος

Η ανάγκη για προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, οδήγησε στη θέσπιση προστατευόμενων περιοχών. Πρόκειται για περιοχές σπουδαίου οικολογικού ενδιαφέροντος όσο αφορά στο φυσικό τοπίο και τη διασφάλιση της βιοποικιλότητας. Επίσης τις περισσότερες φορές στα σπάνια αυτά ενδιαίτηματα περιλαμβάνονται και τα ιδιαίτερα ιστορικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά κάθε περιοχής. Αρχικά η προστασία αυτή περιελάμβανε κυρίως δάση και δασικές εκτάσεις της χώρας μας, αργότερα όμως επεκτάθηκε και σε άλλα οικοσυστήματα. Οι προστατευόμενες περιοχές μπορεί να κατέχουν σημαντική θέση εθνικού ή διεθνούς ενδιαφέροντος και να προστατεύονται από διεθνείς συνθήκες.

Σχετικά με τη διαχείριση προστατευόμενων περιοχών, έχουν εφαρμοστεί διάφορες πολιτικές ανά τον κόσμο, προσαρμοσμένες κυρίως στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους σε εθνικό και τοπικό επίπεδο. Είναι σημαντικό ωστόσο να διερευνάται ο τρόπος με τον οποίο αλληλεπιδρούν το φυσικό, κοινωνικό και οικονομικό περιβάλλον κάθε περιοχής μέσα από την ύπαρξη προστατευόμενων περιοχών. Επίσης θα πρέπει να εξετάζεται και η εφαρμογή του καθεστώτος προστασίας, όπως ορίζεται σε κάθε περίπτωση από το θεσμικό πλαίσιο, αλλά και τα αντικρουόμενα συμφέροντα που δημιουργούν στη γύρω περιοχή. Επιπλέον, αξίζει να σημειωθεί ότι η κατηγοριοποίηση των περιοχών αυτών συνέβαλλε ουσιαστικά στην αποτελεσματική τους διαχείριση.

Δεδομένου ότι οι τοπικοί κάτοικοι και οι επισκέπτες προστατευόμενων περιοχών έχουν διαφορετικές επιθυμίες ως προς τα διαχειριστικά μέτρα, είναι σημαντικό να εξετάζεται ξεχωριστά το είδος της αλληλεπίδρασης τους με τις περιοχές αυτές. Συγκεκριμένα, σχετικά με τους κατοίκους θα πρέπει να διερευνάται ο βαθμός και οι δυνατότητες να συμμετέχουν στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, καθώς και οι κυριότεροι παράγοντες που επηρεάζουν τη στάση τους απέναντι στις προστατευόμενες περιοχές, ώστε να επιλύονται κατά το δυνατό το αντικρουόμενα συμφέροντα. Ενώ, όσο αφορά στους επισκέπτες θα πρέπει να εξετάζονται τα χαρακτηριστικά και το είδος της επίσκεψης τους καθώς και η αξιολόγηση τους σχετικά με τις υπάρχουσες υποδομές και υπηρεσίες. Μέσα από αυτή την αξιολόγηση, δίδεται η δυνατότητα να εντοπιστούν οι πιθανές ελλείψεις και να προταθούν τα απαραίτητα δια-

χειριστικά και διοικητικά μέτρα για τη βελτίωσή τους από τους εμπλεκόμενους φορείς.

Επιπλέον, η περιβαλλοντική εκπαίδευση χρησιμοποιείται ως μέσο αντιμετώπισης των διαχειριστικών προκλήσεων. Ειδικότερα, οι προστατευόμενες περιοχές λειτουργούν οι ίδιες ως πλαίσιο για την περιβαλλοντική εκπαίδευση στη μη τυπική της μορφή. Ενώ, η εφαρμογή προγραμμάτων περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στους τοπικούς κατοίκους, τους προετοιμάζει ώστε να μπορούν να συμμετέχουν αποτελεσματικά στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων αλλά και να κατανοήσουν την έννοια της προστασίας σε συνδυασμό με τη βιώσιμη ανάπτυξη.

Επίσης όσο αφορά στην αποτελεσματικότητα των διαχειριστικών και διοικητικών μέτρων, σημαντική υπήρξε και η συμβολή Μη Κυβερνητικών Περιβαλλοντικών Οργανώσεων (ΜΚΠΟ) σε τοπικό, εθνικό και διεθνές επίπεδο. Ο ρόλος των οργανώσεων αυτών εστιάζεται κυρίως σε δράσεις με βελτιωμένες προσεγγίσεις στη διαχείριση περιβαλλοντικών προβλημάτων και στο σχεδιασμό περιβαλλοντικής πολιτικής. Ουσιαστικά, όταν στοχεύουμε στην αποτελεσματική διαχείριση προστατευόμενων περιοχών, ο σχεδιασμός των διαχειριστικών μέτρων που πρόκειται να εφαρμοστούν, καθορίζει και την επιτυχία των συστημάτων οργάνωσης, διοίκησης και διαχείρισης. Σε διάφορα διοικητικά συστήματα που υιοθετούνται διεθνώς, αλλά και στη χώρα μας, υπογραμμίζεται η σημασία της συμμετοχής των ομάδων συμφερόντων και μάλιστα πολλές φορές σε ρόλο συν-διαχειριστών.

Στυλιανός Ταμπάκης
Γεώργιος Τσαντόπουλος
Βερόνικα Ανδρεά

Ορεστιάδα 2014

Περιεχόμενα

Πρόλογος	3
Περιεχόμενα	5
Συντμήσεις	8
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	
ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΜΕΝΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ	9
Δάση και δασικές εκτάσεις	9
Προστατευόμενες περιοχές εθνικού ενδιαφέροντος	9
Προστατευόμενες περιοχές διεθνούς ενδιαφέροντος	21
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	
ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΠΡΟΣΤΕΥΟΜΕΝΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ	27
Εισαγωγή στις πολιτικές διαχείρισης προστατευόμενων περιοχών	27
Αλληλεπίδραση φυσικού περιβάλλοντος προστατευόμενων περιοχών με το κοινωνικό - οικονομικό περιβάλλον	31
Προστασία και διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος μέσα από την καθιέρωση προστατευόμενων περιοχών	31
Αντικρουόμενα συμφέροντα	36
Περιβαλλοντική ενημέρωση, πληροφόρηση και εκπαίδευση στις προστατευόμενες περιοχές	38
Προστατευόμενες περιοχές, προοπτικές και προϋποθέσεις για περιφερειακή ανάπτυξη	41

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΕΜΠΛΕΚΟΜΕΝΟΙ ΦΟΡΕΙΣ ΚΑΙ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ 43

Από τη Δασική Υπηρεσία στους Φορείς Διαχείρισης	43
Σχεδιασμός αποτελεσματικής διαχείρισης με βάση τη συμμετοχή	45
Ζητήματα χρηματοδότησης	49
Διαχείριση Εθνικών Πάρκων ως δίκτυο τουριστικών προορισμών	51

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΑΛΛΗΛΕΠΙΔΡΑΣΗ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΜΕ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΜΕΝΗ ΠΕΡΙΟΧΗ 55

Τοπική κοινωνία και προστατευόμενες περιοχές	55
Παράγοντες που επηρεάζουν τη στάση του τοπικού πληθυσμού	57
Συμμετοχή τοπικών κοινωνιών στο σχεδιασμό προστασίας του περιβάλλοντος και της περιφερειακής ανάπτυξης	60

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΑΛΛΗΛΕΠΙΔΡΑΣΗ ΕΠΙΣΚΕΠΤΩΝ ΜΕ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΜΕΝΗ ΠΕΡΙΟΧΗ 63

Επισκέπτες και προστατευόμενες περιοχές	63
Παράμετροι επισκεψιμότητας προστατευόμενων περιοχών	65
Διερεύνηση των χαρακτηριστικών των επισκεπτών	72
Δυνατότητες εφαρμογής των μεθόδων ελέγχου και μέτρησης των επισκεπτών	78

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΜΕΝΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΚΑΙ ΜΗ ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ 81

Μη κυβερνητικές περιβαλλοντικές οργανώσεις	81
Περιβαλλοντικά ζητήματα και ΜΚΠΟ - Ιστορική Αναδρομή	82
ΜΚΠΟ και οι διεθνείς τους δράσεις	84

ΜΚΠΟ - Αναδρομή στην ελληνική πραγματικότητα	88
Η συμβολή των σημαντικότερων ΜΚΠΟ στη διαχείριση προστατευόμενων περιοχών στην Ελλάδα	89
Κοινές δράσεις των ΜΚΠΟ στις προστατευόμενες περιοχές στην Ελλάδα	94
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7	
ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΜΕΝΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ	97
Συστήματα οργάνωσης - διοίκησης προστατευόμενων περιοχών	97
Οργανισμοί και αρχές διοίκησης προστατευόμενων περιοχών	98
Φορείς Διαχείρισης προστατευόμενων περιοχών στην Ελλάδα	102
Οι ομάδες συμφερόντων σε ρόλο συν-διαχειριστών	104
 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	
Ξενόγλωσση βιβλιογραφία	109
Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία	141
Πηγές	146

Συντμήσεις

Α.Ν. :	Αναγκαστικός Νόμος
Β.Δ. :	Βασιλικό Διάταγμα
Ε.Ζ.Δ. :	Ειδικές Ζώνες Διαχείρισης
ΕΠΠΕΡΑΑ :	Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Περιβάλλον και Αειφόρος Ανάπτυξη 2007-2013
Ζ.Ε.Π. :	Ζώνες Ειδικής Προστασίας
Κ.Α.Ζ. :	Καταφύγια Άγριας Ζωής
ΚΕΠ :	Κέντρα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης
Κ.Υ.Α. :	Κοινή Υπουργική Απόφαση
ΜΚΟ :	Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις
ΜΚΠΟ :	Μη Κυβερνητικές Περιβαλλοντικές Οργανώσεις
Ν. :	Νόμος
Ν.Δ. :	Νομοθετικό Διάταγμα
Π.Δ. :	Προεδρικό Διάταγμα
Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. :	Υπουργείο Περιβάλλοντος Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων
Υ.Α. :	Υπουργική Απόφαση
ΦΔ :	Φορέας Διαχείρισης
Φ.Ε.Κ. :	Φύλλο Εφημερίδας της Κυβέρνησης
ΧΥΤΑ :	Χώρος Υγειονομικής Ταφής Απορριμμάτων

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΜΕΝΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ

Δάση και δασικές εκτάσεις

Οι προστατευόμενες περιοχές είναι χερσαίες ή υδάτινες εκτάσεις με ιδιαίτερα οικολογικά ή και τοπικά χαρακτηριστικά, που προστατεύονται νομοθετικά με ειδικό καθεστώς διαχείρισης και έχουν ως κύριο σκοπό τη διατήρηση των ιδιαίτερων αξιών τους για την παρούσα και τις μελλοντικές γενιές, καθώς και την εξυπηρέτηση σύγχρονων κοινωνικών αναγκών (Κασιούμης 1995).

Όλα τα δάση και οι δασικές εκτάσεις της χώρας μας βρίσκονται υπό την προστασία της δασικής νομοθεσίας. Ορόσημο για την Ελλάδα στο θέμα προστασίας περιβάλλοντος υπήρξε το έτος 1975 με την ψήφιση του ισχύοντος Συντάγματος (όπως τροποποιήθηκε το 1986, το 2001 και το 2008) το οποίο με τα άρθρα 24 και 117 παραγράφους 3 και 4 φέρνει τη χώρα μας στην πρωτοπορία της συνταγματικής προστασίας του περιβάλλοντος ανάμεσα στα κράτη - μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Παναγόπουλος 2004). Η διαχείριση των δασών γίνεται με βάση α) τα δασοπονικά ή δασικά διαχειριστικά σχέδια και εκθέσεις, β) τους πίνακες υλοτομίας και γ) δασικές αστυνομικές διατάξεις (Γούπος 2008), ενώ ο τελικός σκοπός κάθε δασικής πολιτικής είναι η επίτευξη της αειφορίας όλων των αγαθών και υπηρεσιών, για την εξυπηρέτηση της κοινωνικής ευημερίας (Παπασταύρου 2006). Θα μπορούσαμε, λοιπόν, να θεωρήσουμε όλα τα δάση και τις δασικές εκτάσεις ως προστατευόμενες περιοχές.

Εντούτοις, η κήρυξη κάποιων περιοχών ως προστατευόμενες κρίνεται απαραίτητη, όταν υπάρχει ανάγκη για μεγαλύτερη προστασία κάποιων περιοχών είτε από το ενδιαφέρον πολιτών, κοινωνικών ομάδων και φορέων είτε από τις δυνατότητες χρηματοδότησης που θα δημιουργούσε μια τέτοια ενέργεια (Ταμπάκη 2009).

Προστατευόμενες περιοχές εθνικού ενδιαφέροντος

Με το Α.Ν. 856/1937 “Περί Εθνικών Δρυμών” (ΦΕΚ 368/21-9-1937, τ. Α') δίνεται η δυνατότητα της ίδρυσης με Βασιλικά Διατάγματα έως πέντε

εθνικών δρυμών επί των ορέων Ολύμπου, Παρνασσού κ.λπ. Κάθε εθνικός δρυμός αποτελείται από πυρήνα (3000 ha) και μια ζώνη (4000 ha) εκτός του πυρήνα, που βρίσκονται κάτω από ειδικό καθεστώς προστασίας. Εκτός από τους πέντε εθνικούς δρυμούς μπορούν να ιδρυθούν επιπλέον εθνικοί δρυμοί και σε νησιά με δυνατότητα να έχουν μικρότερη έκταση. Μάλιστα: στο άρθρο 11 προβλέπεται ότι: μη δημόσια εδάφη ή δάση εντός του εθνικού δρυμού δύναται να απαλλοτριωθούν υπέρ του δημοσίου, όπου αυτό κρίνεται αναγκαίο.

Σκοπός των **εθνικών δρυμών** είναι η διατήρηση και η προστασία μεγάλων φυσικών και εξαιρετικά όμορφων περιοχών εθνικής ή διεθνούς σημασίας για επιστημονική και εκπαιδευτική χρήση αλλά και για λόγους αναψυχής (Παπασταύρου κ.ά. 1989, Καραμέρης 1991, IUCN 1993)

Έτσι με Β.Δ. ιδρύονται οι εθνικοί δρυμοί: Ολύμπου (Β.Δ. 9-6-1938, ΦΕΚ 248/30-6-1938, τ. Α'), Παρνασσού (Β.Δ. 25-7-1938, ΦΕΚ 286/5-8-1938, τ. Α' και Β.Δ. 23-12-1938, ΦΕΚ 1/3-1-1939, τ. Α'), Πάρνηθας (Β.Δ. 644/1961, ΦΕΚ 155/13-9-1961, τ. Α'), Αίνου (Β.Δ. 776/1962, ΦΕΚ 199/19-11-1962, τ. Α'), Σαμαριάς (Β.Δ. 781/1962, ΦΕΚ 200/20-11-1962, τ. Α' και Β.Δ. 74/1964, ΦΕΚ 33/15-2-1964, τ. Α'), Οίτης (Β.Δ. 218/1966, ΦΕΚ 56/12-3-1966, τ. Α') και Πίνδου (Β.Δ. 487/1966, ΦΕΚ 120/11-6-1966, τ. Α'). Βλέπουμε, λοιπόν, ότι η ίδρυση εθνικών δρυμών στη χώρα (εκτός των νησιών) ξεπερνάει τον προβλεπόμενο αριθμό, φανερώνοντας την ύπαρξη ενδιαιτήσεων από την πολιτεία.

Το ενδιαφέρον της πολιτείας για τη δημιουργία προστατευόμενων περιοχών φανερώνεται στο άρθρο 78 του Ν.Δ. 86/ 1969 “περί Δασικού Κώδικα” (ΦΕΚ 7/18-1-1969, τ. Α') στο οποίο εκτός από την ίδρυση εθνικών δρυμών προβλέπεται η σύσταση Συμβουλίου Εθνικών Δρυμών, καθώς και η ίδρυση **αισθητικών δασών και διατηρητέων μνημείων της φύσης**. Οι νέοι εθνικοί δρυμοί που δημιουργούνται πρέπει να έχουν έκταση όχι μικρότερη από 1500 ha (με εξαίρεση τα νησιά) και η περί του πυρήνα ζώνη να έχει ανάλογη έκταση. Δηλαδή, μπορούσαν να ενταχθούν σε αυτούς και μικρότερες επιφάνειες. Όμως ο ίδιος νόμος στο άρθρο 54 όριζε ότι πάσης μορφής και χρήσης εδαφική έκταση, ως και τα εμπράγματα δικαιώματα, εντός του πυρήνα εθνικών δρυμών και των διατηρητέων μνημείων της φύσης απαλλοτριώνονται αναγκαστικώς υπέρ του δημοσίου, ενώ δύναται να απαλλοτριωθούν υπέρ του δημοσίου και εκτάσεις στην περιφερειακή ζώνη του εθνικού δρυμού. Τα παραπάνω περιελήφθησαν και στο Ν.Δ. 996/1971 “Περί αντικαταστάσεως και συμπληρώσεως διατάξεων τινών του Ν.Δ. 86/1969 “περί Δασικού Κώδικος” και Κωδικοποιήσεως των υπ’ αριθ. 871/1971 και 919/1971 Ν. Δ/των” (Φ.Ε.Κ. 192/6-10-1971, τ. Α'), μάλιστα στο άρθρο 17 γίνεται αναφορά στην ίδρυση του Εθνικού Δρυμού Σουνίου. Έτσι, μόνο τρεις εθνικοί δρυμοί ιδρύθηκαν. Οι Εθνικοί Δρυμοί Βίκου - Αώου (Π.Δ. 213/1973, ΦΕΚ 198/31-8-

1973, τ. Α'), Πρεσπών (Π.Δ. 46/1974, ΦΕΚ 19/23-1-1974, τ. Α') και Σουνίου (Π.Δ. 182/1974, ΦΕΚ 80/26-3-1974, τ. Α'), ο τελευταίος με καθυστέρηση τριών ετών από το Ν.Δ. που προέβλεπε την ίδρυσή του.

Η αναγκαστική απαλλοτρίωση λειτουργεί αρνητικά στους τοπικούς πληθυσμούς σχετικά με τη δημιουργία νέων εθνικών δρυμών. Θετικό όμως μπορεί να θεωρηθεί το γεγονός της κήρυξης της περιοχής των λιμνών Μικρής και Μεγάλης Πρέσπας του Ν. Φλωρίνης ως Εθνικού Δρυμού, παρ' ό,τι, η λέξη «δρυμός» σημαίνει «περιοχή που είναι γεμάτη δέντρα». Βλέπουμε, λοιπόν, την ανάγκη της προστασίας και άλλων περιοχών, καθώς επίσης και την ανάγκη αλλαγής της λέξης δρυμός με κάποια άλλη λέξη πιο ευρύτερη (π.χ. Εθνικά Πάρκα).

Η διεύρυνση της προστασίας έγινε αρχικά με το άρθρο 4 του Ν. 998/1979 “Περί προστασίας των δασών και των δασικών εν γένει εκτάσεων της Χώρας” (Φ.Ε.Κ. 289/29-12-1979, τ. Α') όπου αναφέρεται ως κατηγορία δασών και δασικών εκτάσεων “α) Δάση και δασικές εκτάσεις οι οποίες παρουσιάζουν ιδιαίτερο επιστημονικό, αισθητικό, οικολογικό, ή γεωμορφολογικό ενδιαφέρον (εθνικοί δρυμοί, αισθητικά δάση, υγροβιότοποι, διατηρητέα μνημεία της φύσεως)” και αργότερα με το Ν. 3208/2003 “Προστασία των δασικών οικοσυστημάτων, κατάρτιση δασολογίου, ρύθμιση εμπραγμάτων δικαιωμάτων επί δασών και δασικών εν γένει εκτάσεων και άλλες διατάξεις” (Φ.Ε.Κ. 303/24-12-2003, τ. Α') όπου αναφέρεται ότι “α) Δάση και δασικές εκτάσεις που παρουσιάζουν ιδιαίτερο επιστημονικό, αισθητικό, οικολογικό και γεωμορφολογικό ενδιαφέρον ή περιλαμβάνονται σε ειδικές ζώνες διατήρησης και ζώνες ειδικής προστασίας (εθνικοί δρυμοί, αισθητικά δάση, υγροβιότοποι, διατηρητέα μνημεία της φύσης, δίκτυα και περιοχές προστατευόμενες από τις διατάξεις του κοινοτικού δικαίου, αρχαιολογικοί χώροι, το άμεσο περιβάλλον μνημείων και ιστορικοί τόποι)”.

Το 1982 με την παράγραφο 10 του άρθρου 6 της Υ.Α. 272961/1982 “Αναμόρφωση Συλλογικών Οργάνων Γνωμοδοτικής και Αποφασιστικής αρμοδιότητας του Υπουργείου Γεωργίας” (ΦΕΚ 215/26-4-1982, τ. Β') καταργείται το Συμβούλιο Εθνικών Δρυμών.

Από το 1973 έως το 1980 χαρακτηρίζονται, ως αισθητικά δάση 19 περιοχές της χώρας και από το 1975 έως το 1986 κηρύσσονται 53 διατηρητέα μνημεία της φύσης. Τα αισθητικά δάση περιλαμβάνουν δασικά τοπία με ιδιαίτερο αισθητικό και οικολογικό ενδιαφέρον, που έχουν σκοπό εκτός από την προστασία της φύσης να δώσουν την ευκαιρία στο κοινό να γνωρίσει και να απολαύσει το φυσικό περιβάλλον με διάφορες δραστηριότητες αναψυχής. Στα διατηρητέα μνημεία της φύσης περιλαμβάνονται μεμονωμένα δένδρα ή συστάδες δένδρων με ιδιαίτερη βοτανική, οικολογική, αισθητική ή ιστορική και πολιτισμική αξία. Στην ίδια κατηγορία ανήκουν, επίσης, εκτά-

σεις με σπουδαίο οικολογικό, παλαιοντολογικό, γεωμορφολογικό ή άλλο ενδιαφέρον.

Αισθητικά δάση έχουν ανακηρυχθεί: το φοινικόδασος Βάι Λασιθίου (Π.Δ. 121/1973, ΦΕΚ 170/6-8-1973, τ. Α'), το δάσος Καισαριανής Αττικής, η κοιλάδα Τεμπών Λάρισας, το δάσος Καραϊσκάκη Καρδίτσας (Π.Δ. 91/1974, ΦΕΚ 31/6-2-1974, τ. Α'), το δάσος Πευκιάς Ξυλοκάστρου Κορινθίας (Π.Δ. 198/1974, ΦΕΚ 31/18-3-1974, τ. Α'), η προστατευόμενη περιοχή λεκανών απορροής Πανεπιστημίου Πατρών (Π.Δ. 277/1974, ΦΕΚ 99/11-4-1974, τ. Α'), το περιαστικό δάσος Ιωαννίνων (Π.Δ. 837/1976, ΦΕΚ 306/16-11-1976, τ. Α'), το δάσος Φαρσάλων Λάρισας (Π.Δ. 24-2-1977, ΦΕΚ 103/5-4-1977, τ. Δ'), το δάσος Στενής Εύβοιας (Π.Δ. 24-2-1977, ΦΕΚ 108/13-4-1977, τ. Δ'), το δασικό σύμπλεγμα Όσσας Λάρισας (Π.Δ. 5-5-1977, ΦΕΚ 175/2-6-1977, τ. Δ' και Π.Δ. 444/1985, ΦΕΚ 160/19-9-1985, τ. Α'), το δρυοδάσος Μογγοστού Κορινθίας (Π.Δ. 5-5-1977, ΦΕΚ 175/2-6-1977, τ. Δ'), το παραλιακό δάσος Νικοπόλεως - Μύτικα Πρέβεζας (Π.Δ. 5-5-1977, ΦΕΚ 183/7-6-1977, τ. Δ'), τα δάση της νήσου Σκιάθου Μαγνησίας (Π.Δ. 13-6-1977, ΦΕΚ 248/20-7-1977, τ. Δ'), τα στενά Νέστου Καβάλας - Ξάνθης (Π.Δ. 11-7-1977, ΦΕΚ 283/26-8-1977, τ. Δ'), το δάσος Εθνικής Ανεξαρτησίας Καλαβρύτων Αχαΐας (Π.Δ. 29-9-1977, ΦΕΚ 404/20-10-1977, τ. Δ'), το περιαστικό δάσος Τιθορέας Φθιώτιδας (Π.Δ. 13-2-1979, ΦΕΚ 125/27-2-1979, τ. Δ'), τα δάση Αμυγδαλέων Καβάλας (Π.Δ. 1-10-1979, ΦΕΚ 606/28-10-1979, τ. Δ'), το δάσος Λόφων Αηλιάς και Κάστρου Τρικάλων (Π.Δ. 1-10-1979, ΦΕΚ 609/30-10-1979, τ. Δ'), το δρυοδάσος Κουρί - Αλμυρού Μαγνησίας (Π.Δ. 356/1980, ΦΕΚ 99/29-4-1980, τ. Α').

Εικόνα 1. Το δάσος των Κουκουναριών της νήσου Σκιάθου.

Διατηρητέα μνημεία της φύσης έχουν ανακηρυχθεί: οι δύο Πλάτανοι του Σχολαρίου Λαγκαδά (Υ.Α. 2512/269/1975, ΦΕΚ 281/6-3-1975, τ. Β'), ο Πλάτανος του Πausanία στο Αίγιο (Αχαΐα), οι Δώδεκα Βρύσες του Αιγίου (Αχαΐα) (Υ.Α. 33864/1699/1976, ΦΕΚ 738/2-6-1976, τ. Β'), το Πεύκο της Νικήτης Χαλκιδικής, ο Πλάτανος στον Γεροπλάτανο Χαλκιδικής, ο Πλάτανος της Βάβδου, (Υ.Α. 44039/2525/1976, ΦΕΚ 738/2-6-1976, τ. Β'), το κλήμα των Καλαβρύτων (Αχαΐα) (Υ.Α. 44040/2526/2-6-1976, ΦΕΚ 738/1976, τ. Β'), οι Πλάτανοι των Κομποτάδων (Φθιώτιδα) (Υ.Α. 72906/4096/1976, ΦΕΚ 1113/10-9-1976, τ. Β'), ο Πλάτανος της Άρτας (Υ.Α. 72907/4097/1976, ΦΕΚ 1113/10-9-1976, τ. Β'), ο αειθαλής Πλάτανος της Γορτύνης (Φαιστός Ηράκλειο), το Κυπαρίσσι της Πρασιάς Ευρυτανίας, οι Πλάτανοι της Βέροιας (Ημαθία), ο Πλάτανος του Ναυπλίου (Αργολίδα), η Ελιά του Ναυπλίου (Αργολίδα), ο Φοίνικας του Ναυπλίου (Αργολίδα), οι Ίταμοι Κρουνερίου Αργολίδα, οι Ελιές της Δημαίνης Αργολίδα, οι Ελιές του Αλμυροποτάμου Εύβοιας (Υ.Α. 202303/3584/1977, ΦΕΚ 590/24-6-1977, τ. Β'), ο Πλάτανος της Δημητσάνας Αρκαδίας, ο Σφένδαμος του Σιδηροκάστρου Μεσσηνίας, η Ελιά της Καλαμάτας (Μεσσηνία), το Δάσος Δενδροκέδρων στην Κυνουρία Αρκαδίας, η Δρυς του Περιθωρίου Αρκαδίας, η συστάδα Δρυός και Φράξου (Μουριών Κιλκίς), η Δρυς στις Κορφές Ηρακλείου, οι Βελανιδιές στην Καλαμιά Αιγίου (Αχαΐας), η Δρυς της Δόριζας Αρκαδίας, ο Πλάτανος Βλάτους Χανίων, ο Πλάτανος της Αγ. Μαρίνας Φθιώτιδας, οι Πλάτανοι της Λαμίας (Φθιώτιδα), ο Φίκος του Ναυπλίου, το Δάσος της Οξιάς στην Τσίχλα Χαϊντού Ξάνθης, το Δάσος Οξιάς στο Πευκωτό Πέλλας, το Παρθένο Δάσος της Κεντρικής Ροδόπης, το νησί Πιπέρι στις Βόρειες Σποράδες (Υ.Α. 200995/790/1980, ΦΕΚ 121/21-2-1980, τ. Δ'), Φτελιά της Αηδόνας Καλαμπάκας (Τρικάλα), ο αειθαλής Πλάτανος των Αζωγυρών Χανίων, ο Πλάτανος στην Λειά Θεσπρωτίας (Υ.Α. 142397/1294/1981, ΦΕΚ 173/26-3-1981, τ. Β'), το Απολιθωμένο Δάσος της Λέσβου (Π.Δ. 443/1985, ΦΕΚ 160/19-9-1985, τ. Α'), ο Πλάτανος του Ιπποκράτη στην Κω, το Κρητικό Κεφαλάνθηρο στις Καμάρες Ηρακλείου, ο Πλάτανος του Αγ. Φλώρου Μεσσηνίας, ο Πλάτανος της Απολλωνίας - Σταυρός Θεσσαλονίκης, το Δέντρο (βελανιδιά) στο Ανθοχώρι Βοιωτίας (Υ.Α. 180324/6701/1985, ΦΕΚ 589/2-10-1985, τ. Β'), ο Πλάτανος της Πλατανιώτισσας Καλαβρύτων (Αχαΐα), το Δάσος του Λεσινίου Αιτωλοακαρνανίας (Υ.Α. 189614/9691/1985, ΦΕΚ 773/24-12-1985, τ. Β'), ο Πλάτανος της Αγ. Λαύρας Καλαβρύτων (Αχαΐα), ο Σφαγνώνας στο Δάσος του Λαϊλιά Σερρών, τα υπόλειμμα υδροχαρούς δάσους στην Ιστιαία Εύβοιας, το Δάσος αείφυλλων πλατύφυλλων στο νησί Σαπιέντζα (Μεσσηνία), το Μικτό Δάσος Προμάχων - Λυκοστόμου Αριδαίας (Πέλλα), το Φυσικό Δάσος κυπαρισσιού στον Έμωνα Ρόδου, το Μικτό Δάσος του Γράμμου (Καστοριά) (Υ.Α. 105497/6459/1986, ΦΕΚ 656/1-10-1986, τ. Β').

Το ενδιαφέρον των πολιτών για να επισκεφτούν τις παραπάνω περιοχές διαφαίνεται έμμεσα από την παράγραφο 3, άρθρου 21 του Ν. 1790/1988 “Οργάνωση και λειτουργία Οργανισμού Ελληνικών Γεωργικών Ασφαλίσεων και άλλες διατάξεις” (ΦΕΚ 134/20-6-1988, τ. Α') το οποίο δίνει τη δυνατότητα καθιέρωσης εισιτηρίου εισόδου επίσκεψης σε «προστατευόμενες περιοχές», που έχουν χαρακτηριστεί ως Εθνικοί Δρυμοί, Αισθητικά Δάση, Διατηρητέα μνημεία της φύσης και άλλα των οποίων η προστασία-διαχείρισή τους ανήκει στην αρμοδιότητα του Υπουργείου Γεωργίας.

Αρχικά, με τα άρθρα 253 και 254 του Ν.Δ. 86/ 1969 και στη συνέχεια με τα άρθρα 3 και 4 του Ν. 177/1975 “Περί αντικαταστάσεως και συμπληρώσεως διατάξεων τινών του Νομοθετικού Διατάγματος 86/1969 “Περί Δασικού Κώδικος” (ΦΕΚ 205/27-9-1975, τ. Α') δύνανται με απόφαση του Υπουργείου Γεωργίας να ιδρυθούν α) **Εκτροφεία Θηραμάτων** με σκοπό την αναπαραγωγή και αύξηση των ενδημικών θηραμάτων ή την εισαγωγή ξενικών τοιούτων, για τον εμπλουτισμό άλλων περιοχών δια αυτών, β) **Καταφύγια Θηραμάτων** τα οποία θα πρέπει να πληρούν την κάλυψη των βασικών αναγκών των θηραμάτων όσον αφορά στην ησυχία, τροφή και ύδωρ και γ) **Ελεγχόμενες Κυνηγετικές Περιοχές** στις οποίες επιτρέπεται η θήρα όμως κάτω από όρους, προϋποθέσεις, πρόσθετα τέλη και διατυπώσεις.

Στα Καταφύγια Θηραμάτων, φυσικά, απαγορεύεται το κυνήγι. Επίσης, είναι δυνατή η αγορά -άνευ δημοπρασίας υπό του Δημοσίου- εκτάσεων ως και ερημονήσων στα οποία διαβιούν αίγαγροι ή άλλα ευγενή θηράματα, για τη δημιουργία εντός τούτων εκτροφείων ή προς ίδρυση σταθμών παρακολούθησεως και δακτυλιώσεως αποδημητικών πτηνών. Βλέπουμε, λοιπόν ότι, ενώ είναι περιοχές προστασίας των άγριων ζώων, χρησιμοποιείται για τον καθορισμό τους η λέξη «θήραμα», κάτι που ενοχλεί. Έτσι, με το άρθρο 57 του Ν. 2637/1998 “Σύσταση Οργανισμού Πιστοποίησης Λογαριασμών, ... και άλλες διατάξεις” (ΦΕΚ 200/27-8-1998, τ. Α') τα υφιστάμενα καταφύγια θηραμάτων μετονομάζονται σε **Καταφύγια Άγριας Ζωής**. Ιδρύονται με απόφαση του Γενικού Γραμματέα της Περιφέρειας σε δασικές, δασοσκεπείς, χορτολιβαδικές, ελώδεις, υγροτοπικές, αγροτικές, παρόχθιες, παραλίμνιες και παράκτιες εκτάσεις, καθώς και σε ερημονησίδες, με την προϋπόθεση ότι οι εκτάσεις αυτές να είναι απαραίτητες για τη διατροφή, διαχείριση, αναπαραγωγή ή τη διάσωση των ειδών της άγριας πανίδας ή αυτοφυσούς χλωρίδας να είναι απαραίτητες για την επιβίωση ενός ή περισσότερων ειδών της άγριας πανίδας ή αυτοφυσούς χλωρίδας που είναι μοναδικά, σπάνια ή απειλούνται με εξαφάνιση ή αποτελούν αντιπροσωπευτικό δείγμα τύπου βιότοπου. Μέχρι το 2008 το Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, αναφέρει την ίδρυση 700 καταφυγίων άγριας ζωής, που καλύπτουν συνολική έκταση 9.500.000 στρεμμάτων (Ταμπάκης 2009).

Καινούρια προσέγγιση για τις προστατευόμενες περιοχές αποτελεί ο Ν. 1650/1986 “Για την προστασία του Περιβάλλοντος” (ΦΕΚ 160/16-10-1986, τ. Α'), στην παράγραφο 2 και 3 του άρθρου 18 και στο άρθρο 19 οι χερσαίες, υδάτινες ή μικτού χαρακτήρα περιοχές, μεμονωμένα στοιχεία ή σύνολα της φύσης και του τοπίου, μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενα προστασίας και διατήρησης λόγω της οικολογικής γεωμορφολογικής, βιολογικής επιστημονικής ή αισθητικής σημασίας τους και μπορούν να χαρακτηριστούν: α) Περιοχές απόλυτης προστασίας της φύσης, β) Περιοχές προστασίας της φύσης, γ) Εθνικά πάρκα δ) Προστατευόμενοι φυσικοί σχηματισμοί, προστατευόμενα τοπία και στοιχεία του τοπίου και ε) Περιοχές οικοανάπτυξης.

Ως **περιοχές απόλυτης προστασίας της φύσης** χαρακτηρίζονται εκτάσεις με εξαιρετικά ευαίσθητα οικοσυστήματα ή βιότοποι ή οικότοποι σπανίων ή απειλούμενων με εξαφάνιση ειδών της αυτοφυούς χλωρίδας ή αγρίας πανίδας ή εκτάσεις που έχουν αποφασιστική θέση στον κύκλο ζωής σπανίων ή απειλούμενων με εξαφάνιση ειδών της αγρίας πανίδας. Στις περιοχές απόλυτης προστασίας της φύσης απαγορεύεται κάθε δραστηριότητα, με εξαιρέσεις τη διεξαγωγή επιστημονικών ερευνών και την εκτέλεση εργασιών που αποσκοπούν στη διατήρηση των χαρακτηριστικών τους.

Ως **περιοχές προστασίας της φύσης** χαρακτηρίζονται εκτάσεις μεγάλης οικολογικής ή βιολογικής αξίας. Στις περιοχές αυτές προστατεύεται το φυσικό περιβάλλον από κάθε δραστηριότητα ή επέμβαση που είναι δυνατό να μεταβάλει ή να αλλοιώσει τη φυσική κατάσταση, σύνθεση ή εξέλιξή του. Κατ' εξαίρεση μπορούν να επιτρέπονται η εκτέλεση εργασιών, ερευνών και η άσκηση ασχολιών και δραστηριοτήτων, κυρίως παραδοσιακών, εφόσον δεν έρχονται σε αντίθεση με τους σκοπούς προστασίας. Στις περιοχές της κατηγορίας αυτής μπορεί να δίνονται ειδικότερες ονομασίες ανάλογα με το συγκεκριμένο αντικείμενο και το σκοπό προστασίας.

Ως **εθνικά πάρκα** χαρακτηρίζονται εκτεταμένες χερσαίες, υδάτινες ή μικτού χαρακτήρα περιοχές, οι οποίες παραμένουν ανεπηρέαστες ή έχουν ελάχιστα επηρεασθεί από τις ανθρώπινες δραστηριότητες και στις οποίες διατηρείται μεγάλος αριθμός και ποικιλία αξιόλογων βιολογικών, οικολογικών, γεωμορφολογικών και αισθητικών στοιχείων. Όταν το εθνικό πάρκο ή μεγάλο τμήμα του καταλαμβάνει θαλάσσια περιοχή ή εκτάσεις δασικού χαρακτήρα, μπορεί να χαρακτηρίζεται ειδικότερα ως θαλάσσιο πάρκο ή εθνικός δρυμός, αντίστοιχα. Στα εθνικά πάρκα επιτρέπεται να εκτελούνται έργα, να γίνονται έρευνες και να ασκούνται δραστηριότητες, κυρίως παραδοσιακού χαρακτήρα, με τους όρους και τους περιορισμούς που καθορίζονται ειδικότερα από τον οικείο κανονισμό λειτουργίας και διαχείρισης. Τα εθνικά πάρκα είναι δυνατό να περιλαμβάνουν περιοχές απόλυτης προστασίας της φύσης και περιοχές προστασίας της φύσης.

Ως **προστατευόμενοι φυσικοί σχηματισμοί** χαρακτηρίζονται λειτουργικά τμήματα της φύσης ή μεμονωμένα δημιουργήματά της, που έχουν ιδιαίτερη επιστημονική, οικολογική ή αισθητική αξία ή συμβάλλουν στη διατήρηση των φυσικών διεργασιών και στην προστασία φυσικών πόρων, όπως δένδρα, συστάδες δένδρων και θάμνων, προστατευτική βλάστηση, παρόχθια και παράκτια βλάστηση, φυσικοί φράχτες, καταρράκτες, πηγές, φαράγγια, θίνες, ύφαλοι, σπηλιές, βράχοι, απολιθωμένα δάση, δένδρα ή τμήματά τους, παλαιοντολογικά ευρήματα, κοραλλιογενείς και γεωμορφολογικοί σχηματισμοί. Προστατευόμενοι φυσικοί σχηματισμοί που έχουν μνημειακό χαρακτήρα χαρακτηρίζονται ειδικότερα ως διατηρητέα μνημεία της φύσης. Ως **προστατευόμενα τοπία** χαρακτηρίζονται περιοχές μεγάλης αισθητικής ή πολιτιστικής αξίας και εκτάσεις που είναι ιδιαίτερα πρόσφορες για αναψυχή του κοινού ή συμβάλλουν στην προστασία ή αποδοτικότητα φυσικών πόρων λόγω ιδιαιτέρων φυσικών ή ανθρωπογενών χαρακτηριστικών τους. Στα προστατευόμενα τοπία μπορεί να δίνονται -με βάση τα κύρια χαρακτηριστικά τους- ειδικότερες ονομασίες, όπως: αισθητικό δάσος, τοπίο αγρίας φύσης, τοπίο αγροτικό, αστικό ή βιομηχανικό. Ως **προστατευόμενα στοιχεία του τοπίου** χαρακτηρίζονται τμήματα ή συστατικά στοιχεία του τοπίου που έχουν ιδιαίτερη αισθητική ή πολιτιστική αξία ή συμβάλλουν στην προστασία ή αποδοτικότητα φυσικών πόρων λόγω των ιδιαιτέρων φυσικών ή ανθρωπογενών χαρακτηριστικών τους, όπως: αλσύλλια, παραδοσιακές καλλιέργειες, αγροικίες, μονοπάτια, πέτρινοι φράχτες και αναβαθμίδες, προστατευτικές φυτείες, κρήνες. Ενέργειες ή δραστηριότητες που μπορούν να επιφέρουν καταστροφή, φθορά ή αλλοίωση των προστατευομένων φυσικών σχηματισμών, των προστατευομένων τοπίων ή στοιχείων του τοπίου απαγορεύονται, σύμφωνα με τις ειδικότερες ρυθμίσεις των οικείων κανονισμών.

Ως **περιοχές οικοανάπτυξης** χαρακτηρίζονται εκτεταμένες περιοχές που μπορούν να περιλαμβάνουν χωριά ή οικισμούς, εφόσον παρουσιάζουν ιδιαίτερη αξία και ενδιαφέρον λόγω της ποιότητας των φυσικών και πολιτιστικών τους χαρακτηριστικών και παράλληλα προσφέρουν σημαντικές δυνατότητες για ανάπτυξη δραστηριοτήτων που εναρμονίζονται με τη προστασία της φύσης και του τοπίου. Στις περιοχές αυτές επιδιώκεται: α) η προστασία και βελτίωση των ιδιαιτέρων φυσικών και πολιτιστικών χαρακτηριστικών τους, β) η ενίσχυση των παραδοσιακών ασχολιών και δραστηριοτήτων και ιδιαίτερα ενθαρρύνεται η ανάπτυξη του αγροτουρισμού, γ) η εκπαίδευση και η μύηση του κοινού στους τρόπους και στις μεθόδους αρμονικής συνύπαρξης ανθρωπίνων δραστηριοτήτων και φυσικών διεργασιών και δ) η ανάπαυση και η αναψυχή του κοινού.

Στο άρθρο 21 του Ν. 1650/1986 γίνεται, επίσης, καθορισμός της ειδικής διαδικασίας κήρυξης και διαχείρισης των νέων προστατευόμενων περιοχών. Μάλιστα, με την παράγραφο 1 του άρθρου 16 του Ν. 2742/1999 “Χωροταξικός σχεδιασμός και αειφόρος ανάπτυξη και άλλες διατάξεις” (ΦΕΚ 207/7-

10-1999, τ. Α') καθορίζεται ότι τα αντικείμενα προστασίας και διατήρησης των προστατευομένων περιοχών διέπονται από κανονισμούς διοίκησης και λειτουργίας, καθορίζονται με το προεδρικό διάταγμα, που εγκρίνεται με κοινή απόφαση του Υπουργού Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημόσιων Έργων και των κατά περίπτωση αρμόδιων Υπουργών.

Με το άρθρο 13 του Ν. 3044/2002 “Μεταφορά Συντελεστή Δόμησης και ρυθμίσεις άλλων θεμάτων αρμοδιότητας Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε.” (ΦΕΚ 197/27-8-2002, τ. Α') ιδρύθηκαν 25 **Περιοχές Προστασίας με Φορέα Διαχείρισης** (ΦΔ), που προστέθηκαν στις δύο περιοχές που είχαν ήδη κηρυχθεί ως προστατευόμενες, με βάση τους Ν. 1650/1986 και Ν. 2742/1999: το Εθνικό Θαλάσσιο Πάρκο Ζακύνθου και το Εθνικό Πάρκο Σχινιά-Μαραθώνα.

Σημαντική ενέργεια προς την κατεύθυνση της προστασίας των θαλάσσιων οικοσυστημάτων μπορεί να θεωρηθεί η ίδρυση **Εθνικών Θαλάσσιων Πάρκων**: α) της Αλοννήσου - Βορείων Σποράδων (Π.Δ. 16-5-1992, ΦΕΚ 519/28-5-1992, τ. Δ'), που περιλαμβάνει τις χερσαίες και θαλάσσιες περιοχές του συγκεκριμένου αρχιπελάγους, διότι αποτελούν καταφύγιο της μεσογειακής φώκιας (*Monachus monachus*) και της Ζακύνθου (Π.Δ. 1-12-1999, ΦΕΚ 906/22-12-1999, τ. Δ'), για την προστασία της θαλάσσιας χελώνας (*Caretta caretta*).

Επίσης, στην παράγραφο 4 του άρθρου 16 του Ν. 2742/1999 αναφέρει ότι στην παραπάνω διαδικασία υπάγεται κάθε νέος χαρακτηρισμός εθνικών δρυμών, αισθητικών δασών και διατηρητέων μνημείων της φύσης, καθώς και κάθε τροποποίηση των ορίων και καθορισμός των αναγκαίων όρων και περιορισμών προστασίας των εθνικών δρυμών, αισθητικών δασών και διατηρητέων μνημείων της φύσης που έχουν ήδη χαρακτηριστεί. Στις τελευταίες, σε βάθος χρόνου, στα δημόσια δάση και δασικές εκτάσεις από τη διαχείριση της Δασικής Υπηρεσίας περνάμε στο Φορέα Διαχείρισης. Υπάρχουν όμως και περιπτώσεις ιδιωτικών δασών, όπως το αισθητικό δάσος της νήσου Σκιάθου Μαγνησίας που ανήκει στο δήμο, στο οποίο δε φαίνεται να υπάρχει πρόθεση των ιδιοκτητών τους για κάποια αλλαγή.

Έτσι, στο Ν. 3937/2011 “Διατήρηση της βιοποικιλότητας και άλλες διατάξεις” (ΦΕΚ 60/31-3-2011, τ. Α'), στην παράγραφο 1 του άρθρου 3 γίνεται αναφορά στο Εθνικό σύστημα προστατευόμενων περιοχών. Ειδικότερα: “Το Εθνικό Σύστημα Προστατευόμενων Περιοχών αποτελείται από όλες τις περιοχές που υπάγονται σε μια ή περισσότερες από τις κατηγορίες του άρθρου 19 του Ν. 1650/1986 (ΦΕΚ 160 Α'), με στόχο την αποτελεσματική προστασία της βιοποικιλότητας και των λοιπών οικολογικών αξιών τους, σύμφωνα με τις διατάξεις του παρόντος νόμου. Η εποπτεία της λειτουργίας και ο κεντρικός συντονισμός του Εθνικού Συστήματος Προστατευόμενων Περιοχών ανήκει στην αρμοδιότητα του Υπουργείου Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής.”

Μάλιστα στην παράγραφο 2 και 3 του άρθρου 4 του παραπάνω νόμου αναφέρεται ότι “2. Χερσαίες, υγροτοπικές, θαλάσσιες ή μεικτού χαρακτήρα περιοχές, μεμονωμένα στοιχεία ή σύνολα της φύσης και του τοπίου, μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενα προστασίας και διατήρησης λόγω της οικολογικής, βιολογικής, γεωλογικής, γεωμορφολογικής, εν γένει επιστημονικής ή αισθητικής σημασίας τους. 3. Οι περιοχές, τα στοιχεία ή τα σύνολα της παραγράφου 2 μπορούν να χαρακτηρίζονται, σύμφωνα με τα κριτήρια του άρθρου 19 (του Ν. 1650/1986), ως: - Περιοχές απόλυτης προστασίας της φύσης. - Περιοχές προστασίας της φύσης. - Φυσικά πάρκα και ειδικότερα ως: εθνικά ή περιφερειακά πάρκα. - Περιοχές προστασίας οικοτόπων και ειδών και ειδικότερα ως: ειδικές ζώνες διατήρησης (Ε.Ζ.Δ.), ζώνες ειδικής προστασίας (Ζ.Ε.Π.) ή καταφύγια άγριας ζωής ή συνδυασμός αυτών. - Προστατευόμενα τοπία και στοιχεία τοπίου ή προστατευόμενοι φυσικοί σχηματισμοί.”

Ως **περιοχές απόλυτης προστασίας της φύσης** (Strict nature reserves) χαρακτηρίζονται εκτάσεις με εξαιρετικά ευαίσθητα οικοσυστήματα, ενδιατήματα σπάνιων ή απειλούμενων με εξαφάνιση ειδών της αυτοφύτου χλωρίδας ή άγριας πανίδας ή εκτάσεις που έχουν σημαίνουσα θέση στον κύκλο ζωής σπάνιων ή απειλούμενων με εξαφάνιση ειδών της άγριας πανίδας. Οι περιοχές αυτές υπόκεινται σε αυστηρή φύλαξη από τις αρμόδιες υπηρεσίες. Στις περιοχές απόλυτης προστασίας της φύσης απαγορεύεται κάθε δραστηριότητα. Κατ’ εξαίρεση, μπορεί να επιτρέπονται, σύμφωνα με τις ειδικότερες ρυθμίσεις του οικείου σχεδίου διαχείρισης, η διεξαγωγή επιστημονικών ερευνών εφόσον εξασφαλίζεται υψηλός βαθμός προστασίας, όπως και η εκτέλεση εργασιών που κρίνονται απολύτως αναγκαίες για τη μη αλλοίωση εκείνων των χαρακτηριστικών που διασφαλίζουν τη διατήρηση των προστατευτέων αντικειμένων, ειδών ή οικοτόπων.

Ως **περιοχές προστασίας της φύσης** (Nature reserves) χαρακτηρίζονται εκτάσεις μεγάλης οικολογικής ή βιολογικής αξίας. Στις περιοχές αυτές προστατεύεται το φυσικό περιβάλλον από κάθε δραστηριότητα ή επέμβαση που μπορεί να μεταβάλει ή να αλλοιώσει τη φυσική κατάσταση, σύνθεση ή εξέλιξη του. Κατ’ εξαίρεση, επιτρέπονται, σύμφωνα με τις ειδικότερες ρυθμίσεις του οικείου σχεδίου διαχείρισης, η εκτέλεση εργασιών που κρίνονται αναγκαίες για τη μη αλλοίωση εκείνων των χαρακτηριστικών που διασφαλίζουν τη διατήρηση των προστατευτέων αντικειμένων, επιστημονικών ερευνών και η άσκηση ήπιων ασχολιών και δραστηριοτήτων, εφόσον δεν έρχονται σε αντίθεση με τους σκοπούς προστασίας. Οι περιοχές προστασίας της φύσης είναι δυνατόν να περιλαμβάνουν προστατευόμενες περιοχές απόλυτης προστασίας της φύσης.

Ως **φυσικά πάρκα** (Natural parks) χαρακτηρίζονται χερσαίες, υδάτινες ή μεικτού χαρακτήρα περιοχές, εφόσον παρουσιάζουν ιδιαίτερη αξία και εν-

διαφέρον λόγω της ποιότητας και ποικιλίας των φυσικών και πολιτιστικών τους χαρακτηριστικών, ιδίως βιολογικών, οικολογικών, γεωλογικών, γεωμορφολογικών και αισθητικών και παράλληλα προσφέρουν σημαντικές δυνατότητες για ανάπτυξη δραστηριοτήτων που εναρμονίζονται με την προστασία της φύσης και του τοπίου. Τα φυσικά πάρκα διακρίνονται σε εθνικά και περιφερειακά και είναι δυνατόν να περιλαμβάνουν περιοχές απόλυτης προστασίας της φύσης, περιοχές προστασίας της φύσης, περιοχές προστασίας οικοτόπων και ειδών και προστατευόμενα τοπία και στοιχεία τοπίου ή προστατευόμενοι φυσικοί σχηματισμοί.

Όταν το φυσικό πάρκο ή μεγάλο τμήμα του καταλαμβάνει θαλάσσια ή δασική περιοχή ή όταν περιλαμβάνει μεγάλης σημασίας γεωτόπους, μπορεί να ονομάζεται ειδικότερα *θαλάσσιο πάρκο, εθνικός ή περιφερειακός δρυμός ή γεωπάρκο*.

Ως *εθνικά πάρκα* (National parks) χαρακτηρίζονται περιοχές μεγάλης έκτασης που είτε λόγω της θέσης τους, όπως διασυννοριακές, είτε λόγω της εξέχουσας οικολογικής ή άλλης φυσικής σπουδαιότητάς τους θεωρούνται ως σημαντικές σε εθνικό επίπεδο. Μάλιστα οι εθνικοί δρυμοί που έχουν κηρυχθεί κατά το άρθρο 78 του Ν.Δ. 86/1969 (ΦΕΚ 7 Α'), όπως αντικαταστάθηκε από το άρθρο 3 του Ν.Δ. 996/1971 (ΦΕΚ 192 Α') και οι υγρότοποι διεθνούς σημασίας κατά τη Σύμβαση Ραμσάρ, η οποία κυρώθηκε με το άρθρο πρώτο του Ν.Δ. 191/1974 (ΦΕΚ 350 Α'), χαρακτηρίζονται εθνικά πάρκα με προεδρικό διάταγμα που εκδίδεται με πρόταση του Υπουργού Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής.

Ως *περιφερειακά πάρκα* χαρακτηρίζονται περιοχές που είτε λόγω της θέσης τους είτε λόγω της οικολογικής σπουδαιότητάς τους θεωρούνται σημαντικές σε περιφερειακό επίπεδο. Χαρακτηρίζονται: α) Ως *«ήσυχες περιοχές στην ύπαιθρο»*, οι περιαστικές φυσικές περιοχές που ως κύρια προστατευτέα αξία ορίζεται η διατήρηση του οικοσυστήματος σε ικανοποιητική κατάσταση, ώστε να παρέχει οικολογικές υπηρεσίες, όπως η βελτίωση της ποιότητας του αέρα, η ρύθμιση του κλίματος και του κύκλου νερού και η παροχή δυνατοτήτων αναψυχής στους κατοίκους των αστικών κέντρων. β) Οι *αγροτικές περιοχές* υψηλής φυσικής αξίας που ως κύρια προστατευτέα αξία μπορεί να ορίζεται η διατήρηση των τοπικών ποικιλιών και των αυτόχthonων φυλών αγροτικών ζώων, καθώς και των δομικών στοιχείων του αγροτικού τοπίου, όπως φυτοφράχτες, ακαλλιέργητες λωρίδες στα όρια αγρών και νησίδες φυσικής βλάστησης. γ) Επίσης μπορεί να περιλαμβάνουν *οικιστικές ενότητες* ως περιφερειακές ζώνες των προστατευτέων αντικειμένων, οι οποίες ορίζονται ως περιοχές οικοανάπτυξης. Στις ζώνες αυτές ενισχύεται με κίνητρα η άσκηση ήπιων και περιβαλλοντικά φιλικών ασχολιών και παραγωγικών δραστηριοτήτων, όπως για παράδειγμα η αναψυχή, ο τουρισμός φύσης, η ολοκληρωμένη ή βιολογική γεωργία, η βιολογική καλλιέρ-

γεια υδρόβιων οργανισμών, η αλιεία με σαφώς προσδιορισμένα επιλεκτικά εργαλεία, η περιβαλλοντική και πολιτιστική εκπαίδευση και η μεταποίηση τοπικών προϊόντων.

Ως **περιοχές προστασίας οικοτόπων και ειδών** (Habitat / species management areas) χαρακτηρίζονται εκτάσεις χερσαίες, υγροτοπικές ή θαλάσσιες που υπόκεινται σε διαχείριση για τη διασφάλιση ικανοποιητικής κατάστασης διατήρησης των προστατευτέων οικοτόπων και ειδών. Διακρίνονται σε α) **Ειδικές Ζώνες Διατήρησης (Ε.Ζ.Δ.)** (Special Areas of Conservation) και περιλαμβάνει τις περιοχές που περιέχονται στον κατάλογο των τόπων κοινοτικής σημασίας, ο οποίος περιλαμβάνεται στο παράρτημα 1 της απόφασης 2006/613/ΕΚ της Επιτροπής (L 259), β) **Ζώνες Ειδικής Προστασίας (Ζ.Ε.Π.)** (Special Protection Areas) και περιλαμβάνει τις περιοχές της Ελληνικής Επικράτειας που έχουν ταξινομηθεί με βάση του άρθρου 4 της Οδηγίας 2009/147/ΕΚ (L 20) και γ) **Καταφύγια Άγριας Ζωής (Κ.Α.Ζ.)** (Wildlife refuges) χαρακτηρίζονται φυσικές περιοχές (χερσαίες, υγροτοπικές ή θαλάσσιες), που έχουν ιδιαίτερη σημασία ως σημαντικοί τόποι ανάπτυξης της άγριας χλωρίδας ή ως βιότοποι αναπαραγωγής, διατροφής, διαχείμασης ειδών της άγριας πανίδας, ή ως περιοχές αναπαραγωγής ψαριών και συγκέντρωσης γόνου, ή, τέλος, ως σημαντικοί θαλάσσιοι οικοτόποι. Ως καταφύγια άγριας ζωής μπορούν να χαρακτηρίζονται και οι οικολογικοί διάδρομοι μεταξύ άλλων κατηγοριών προστατευόμενων περιοχών.

Μέσα στα καταφύγια άγριας ζωής απαγορεύονται η θήρα, οι αγώνες κυνηγετικών ικανοτήτων σκύλων δεικτών, η αλιεία, η σύλληψη της άγριας πανίδας, η συλλογή της άγριας χλωρίδας, η καταστροφή ζώνης με φυσική βλάστηση με κάθε τρόπο, η καταστροφή των φυτοφρακτών, η αμμοληψία, η αποστράγγιση, η επιχωμάτωση και αποξήρανση ελωδών εκτάσεων, η ρύπανση των υδατικών συστημάτων, η διάθεση ή απόρριψη αποβλήτων, η ανάπτυξη ιχθυοκαλλιεργειών, η διενέργεια στρατιωτικών ασκήσεων, καθώς και η υπαγωγή έκτασης του καταφυγίου σε πολεοδομικό ή ρυμοτομικό σχεδιασμό. Επιτρέπεται η εγκατάσταση παρατηρητηρίων της άγριας πανίδας. Η εκτέλεση λατομικών και μεταλλευτικών δραστηριοτήτων όπως και δρόμων επιτρέπεται, εάν έχει υποβληθεί μελέτη περιβαλλοντικών επιπτώσεων τύπου Α και έχει χορηγηθεί έγκριση περιβαλλοντικών όρων.

Ως **προστατευόμενα τοπία** (Protected landscapes / seascapes) χαρακτηρίζονται περιοχές μεγάλης οικολογικής, γεωλογικής, αισθητικής ή πολιτισμικής αξίας και εκτάσεις που είναι ιδιαίτερα πρόσφορες για αναψυχή του κοινού ή συμβάλλουν στην προστασία φυσικών πόρων λόγω των ιδιαίτερων φυσικών ή ανθρωπογενών χαρακτηριστικών τους. Στα προστατευόμενα τοπία μπορεί να δίνονται με βάση τα κύρια χαρακτηριστικά τους, ειδικότερες ονομασίες, όπως **αισθητικό δάσος, γεωπάρκο, τοπίο άγριας φύσης, τοπίο αγροτικό, αστικό.**

Ως **προστατευόμενα στοιχεία του τοπίου** χαρακτηρίζονται τμήματα ή συστατικά στοιχεία του τοπίου που έχουν ιδιαίτερη οικολογική, αισθητική ή πολιτισμική αξία ή συμβάλλουν στην προστασία φυσικών πόρων λόγω των ιδιαίτερων φυσικών ή ανθρωπογενών χαρακτηριστικών τους, όπως αλσύλια, παραδοσιακές καλλιέργειες, αγροικίες, μονοπάτια, πέτρινοι φράχτες, ξερολιθιές και αναβαθμίδες, κρήνες.

Ως **προστατευόμενοι φυσικοί σχηματισμοί** (Protected natural formations) χαρακτηρίζονται λειτουργικά τμήματα της φύσης ή μεμονωμένα δημιουργήματά της, που έχουν ιδιαίτερη επιστημονική, οικολογική, γεωλογική, γεωμορφολογική, ή αισθητική αξία ή συμβάλλουν στη διατήρηση των φυσικών διεργασιών και στην προστασία φυσικών πόρων, όπως δέντρα, συστάδες δέντρων και θάμνων, θαλάσσια, προστατευτική βλάστηση, παρόχθια και παράκτια βλάστηση, φυσικοί φράχτες, καταρράκτες, πηγές, φαράγγια, θίνες, ύφαλοι, σπηλιές, βράχοι, απολιθωμένα δάση, δέντρα ή τμήματά τους, παλαιοντολογικά ευρήματα, κοραλλιογενείς, γεωμορφολογικοί σχηματισμοί, γεώτοποι και οικότοποι προτεραιότητας κοινοτικού ενδιαφέροντος. Προστατευόμενοι φυσικοί σχηματισμοί που έχουν μνημειακό χαρακτήρα, χαρακτηρίζονται ειδικότερα ως **διατηρητέα μνημεία της φύσης** (Protected natural monuments).

Μάλιστα τοπία που έχουν κηρυχθεί ως αισθητικά δάση, ως περιαστικά δάση, ως προστατευόμενα δάση και ως διατηρητέα μνημεία της φύσης, εντάσσονται δια του παρόντος στην αντίστοιχη κατηγορία. Για τα ήδη κηρυγμένα τοπία ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, με απόφαση Υπουργού Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής, ρυθμίζονται οι όροι ένταξής τους. Επίσης, σύμφωνα με το άρθρο 21 παρ. 1, πράξεις χαρακτηρισμού και οριοθέτησης περιοχών ως «Περιοχές Οικοανάπτυξης» της παρ. 5 του άρθρου 19 του Ν. 1650/1986, που έχουν εκδοθεί μέχρι την έναρξη ισχύος του παρόντος, διατηρούνται σε ισχύ. Τυχόν αναθεώρηση των πράξεων αυτών γίνεται σύμφωνα με τις διατάξεις του παρόντος νόμου.

Προστατευόμενες περιοχές διεθνούς ενδιαφέροντος

Παράλληλα, ο αριθμός των προστατευόμενων και υπό προστασία περιοχών αυξάνεται με την ενσωμάτωση στην εθνική νομοθεσία Διεθνών Συμβάσεων, Συμφωνιών και Κοινοτικών Οδηγιών για την προστασία της φύσης.

Το 1971 υπογράφηκε η Διεθνής Σύμβαση του Ραμσάρ που καθιέρωσε την υποχρέωση των συμβαλλόμενων κρατών να συντηρούν τους υδροβιότοπους με τη δημιουργία περιοχών ειδικής προστασίας τόσο ως προς αυτούς που αναφέρονται ρητώς ως διεθνούς σημασίας βιότοποι υδρόβιων πτηνών όσο και ως προς αυτούς που δεν είναι εγγεγραμμένοι στο σχετικό πίνακα (Καράκωστας 1998). Στο Προοίμιο της Σύμβασης έγινε σαφής η σπουδαιότητα της αξίας των υδροτόπων και των υδρόβιων πτηνών για την ίδια την

ανθρώπινη ύπαρξη (Σαμιώτης 1996). Οι υγροβιότοποι δεν είναι άχρηστοι τόποι, αλλά μια πολύτιμη εθνική φυσική κληρονομιά (Μαλαμίδης 1983, IUCN 1986, Heliotis 1988). Μέχρι σήμερα, διεθνώς, οι υγρότοποι που υπάρχουν στη Συνθήκη Ραμσάρ είναι 500 και καλύπτουν πάνω από 30.000.000 εκτάρια (Χατζηστάθης και Ισπικούδης 1995).

Εικόνα 2. Ο Άγιος Νικόλαος (Μετόχι Μονής Βατοπεδίου του Αγίου Όρους) στη λίμνη Βιστονίδα, χτισμένος το 1904.

Με τον όρο «**υγρότοποι**» ορίζονται έλη, τέλματα, περιοχές τύρφης ή νερών φυσικής ή τεχνικής προέλευσης, μόνιμα ή προσωρινώς κατακλυζόμενα με νερό, το οποίο είναι στάσιμο ή ρέον, γλυκό ή υφάλμυρο ή αλμυρό, συμπεριλαμβανομένων και εκτάσεων που καλύπτονται από θαλάσσιο νερό, το βάθος του οποίου κατά την αμψοτίδα δεν υπερβαίνει τα έξι μέτρα (Σύμβαση Ραμσάρ). Η σύμβαση έγινε εσωτερικό δίκαιο της χώρας με το Ν.Δ. 191/1974 “Περί κυρώσεως της εν Ραμσάρ του Ιράν κατά την 2^{αν} Φεβρουαρίου 1971 υπογραφείσης Διεθνούς Συμφωνίας περί προστασίας των Διεθνούς ενδιαφέροντος υγροτόπων ιδία ως υγροβιοτόπων” (ΦΕΚ 350/20-11-1974, τ. Α') η οποία τροποποιήθηκε και συμπληρώθηκε με το Ν. 1751/1988 “Κύρωση Πρωτοκόλλου τροποποιητικού της σύμβασης Ραμσάρ 1971 για την προστασία των διεθνούς ενδιαφέροντος υγροτόπων ιδίως ως υγροβιοτόπων” (ΦΕΚ 26/9-2-1988, τ. Α') και το Ν. 1950/1991 “Κύρωση των τροποποιήσεων της Σύμβασης Ραμσάρ (1971) για την προστασία των διεθνούς ενδιαφέροντος υγροτόπων ιδία ως υγροβιοτόπων” (ΦΕΚ 84/1991, τ. Α'). Η Ελλάδα έχει περιλάβει στον κατάλογο της Σύμβασης Ραμσάρ τους εξής 11 υγροτόπους: α) Δέλτα Έβρου, β) Λίμνη Μητρικού-Καρακάτσαλη, γ) Λίμνη

Βιστονίδα, Πόρτο-Λάγος, Λίμνη Ισμαρίδα και παρακείμενες λιμνοθάλασσες, δ) Δέλτα Νέστου και παρακείμενες λιμνοθάλασσες, ε) Λίμνες Βόλβη και Κορώνεια, στ) Τεχνητή λίμνη Κερκίνη, ζ) Δέλτα Αξιού, Λουδία, Αλιάκμονα και Αλυκές Κίτρους Πιερίας, η) Λίμνη Μικρή Πρέσπα, θ) Κόλπος Αμβρακικού, ι) Λιμνοθάλασσες Μεσολογίου-Αιτωλικού και κ) Λιμνοθάλασσες Κοτυχίου και δάσος Στροφυλιάς.

Η σύμβαση της Βόννης (23 Ιουνίου 1979) που αναφέρεται στη Διατήρηση των Αποδημητικών Πτηνών κυρώθηκε από τη χώρα μας, με μεγάλη καθυστέρηση, με το Ν. 2719/1999 “Κύρωση της Διεθνούς Σύμβασης για τη διατήρηση των αποδημητικών ειδών της άγριας πανίδας και άλλες διατάξεις” (ΦΕΚ 106/26-5-1999, τ. Α'). Αποτέλεσε ένα χρήσιμο συμπλήρωμα της Σύμβασης Ramsar σε επίπεδο προστασίας της υδρόβιας αποδημητικής πτηνοπανίδας (Σαμιώτης 1996, Κουτούπα-Ρεγκάκου 2005).

Μετά από έντονες κινητοποιήσεις περιβαλλοντικών οργανώσεων στον ευρωπαϊκό χώρο για τη μη επαρκή προστασία της πτηνοπανίδας, και έπειτα από συντονισμένες δράσεις των αρμόδιων οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, υπογράφηκε η Σύμβαση της Βέρνης (Σαμιώτης 1996, Κουτούπα-Ρεγκάκου 2005). Η σύμβαση της Βέρνης, (19 Σεπτεμβρίου 1979) που αναφέρεται στη Διατήρηση της Άγριας Ζωής και του Φυσικού Περιβάλλοντος της Ευρώπης κυρώθηκε από τη χώρας μας με το Ν. 1335/1985 “Κύρωση Διεθνούς Σύμβασης για τη διατήρηση της άγριας ζωής και του φυσικού περιβάλλοντος της Ευρώπης” (ΦΕΚ 32/14-3-1983, τ. Α'). Η Σύμβαση της Βέρνης συνέβαλε ουσιαστικά στην υιοθέτηση της Οδηγίας 79/409 ΕΟΚ για την προστασία της πτηνοπανίδας (Σαμιώτης 1996), η οποία μαζί με την Οδηγία 92/43/ΕΟΚ για τους Φυσικούς Οικοτόπους αποτελούν ως σήμερα σημαντικό εργαλείο για ανάπτυξη του Ευρωπαϊκού Δικτύου Natura 2000 (Weber and Christofersen 2002, Κουτούπα-Ρεγκάκου 2005, Ταμπάκης 2009).

Η σύμβαση του Ρίο ντε Τζανέιρο (5 Ιουνίου 1992) που αναφέρεται στη βιολογική ποικιλότητα κυρώθηκε από τη χώρα μας με το Ν. 2204/1994 “Κύρωση Διεθνούς Σύμβασης για τη βιολογική ποικιλότητα” (ΦΕΚ 59/15-4-1994, τ. Α'). Έχει ως σκοπό τη διατήρηση της βιοποικιλότητας, την αειφόρο χρήση των φυσικών πόρων και τον ισότιμο καταμερισμό των ωφελειών τους, ιδίως με τη χρήση νέων τεχνολογιών στις αναπτυσσόμενες χώρες, ενώ παράλληλα προβλέπεται η εκπόνηση ερευνητικών προγραμμάτων για την προώθηση συνεργασιών σε περιφερειακό και διεθνές επίπεδο (Κουτούπα-Ρεγκάκου 2005).

Η σύμβαση της Βαρκελώνης και ειδικότερα το πρωτόκολλο 4 «Περί των ειδικά προστατευόμενων περιοχών της Μεσογείου» υπογράφηκε στη Γενεύη στις 3/4/1982 και κυρώθηκε από την Ελλάδα με το Ν. 1634/86 (ΦΕΚ 104/18-7-1986, τ. Α'). Βάσει αυτού τα συμβαλλόμενα Κράτη Μέρη της Σύμβασης δεσμεύονται να λάβουν όλα τα κατάλληλα μέτρα για την

προστασία των σημαντικών θαλάσσιων περιοχών για τη διατήρηση των φυσικών πόρων, των φυσικών τοπίων και των περιοχών της πολιτιστικής κληρονομιάς της Μεσογείου. Σε εφαρμογή του έχουν χαρακτηριστεί 9 περιοχές ως **Ειδικά Προστατευόμενες Περιοχές** σύμφωνα με τη Σύμβαση της Βαρκελώνης (Πρωτόκολλο 4): α) το Αισθητικό Δάσος Νικοπόλεως - Μύτικα, β) το Αισθητικό Δάσος Πευκιάς Ξυλοκάστρου, δ) ο Εθνικός Δρυμός Σαμαριάς (πυρήνας), ε) το Θαλάσσιο Πάρκο Αλοννήσου και Βορείων Σποράδων στ) το Απολιθωμένο Δάσος της Λέσβου, ζ) το Αισθητικό Δάσος Νήσου Σκιάθου, η) ο Εθνικός Δρυμός Σουνίου, θ) το Αισθητικό Δάσος Βάι και ι) Αμβρακικός Κόλπος.

Η Οδηγία 79/409/ΕΟΚ “Για την διατήρηση των άγριων πτηνών” (Ε.Ε. 15 σελ. 202) απαιτούσε τη δημιουργία Ειδικών Περιοχών Προστασίας (Special Protection Areas - SPA) της ορνιθοπανίδας, ενώ η οδηγία 92/43/ΕΟΚ “Για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων, καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας” (ΕΕΛ 206/7/22.7.1992) απαιτούσε τη δημιουργία Ειδικών Περιοχών Προστασίας (Special Areas of Conservation - SAC) για τα υπόλοιπα είδη και το περιβάλλον. Από κοινού αυτές οι περιοχές δημιουργούν τις περιοχές του δικτύου **Natura (Φύση) 2000**.

Σε συμμόρφωση με τις διατάξεις της Οδηγίας 79/409/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 2^{ας} Απριλίου 1979, όπως αυτή τροποποιήθηκε από την Οδηγία 81/854/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 19^{ης} Οκτωβρίου 1981 (ΕΕΛ 319/7.11.81 σελ. 3) είχαμε την Κ.Υ.Α. 414985/1985 “Μέτρα διαχείρισης της άγριας πτηνοπανίδας” (ΦΕΚ 754/18-12-1985, τ. Β') η οποία τροποποιήθηκε και συμπληρώθηκε με την Κ.Υ.Α. 294283/1998 “Μέτρα διαχείρισης της άγριας πτηνοπανίδας, σε συμμόρφωση με τις Οδηγίες 94/2434341ΕΚ του Συμβουλίου και 91/244/ΕΟΚ, 97/49/ΕΚ της Επιτροπής” (ΦΕΚ 68/4-2-1998, τ. Β') σύμφωνα με τις οποίες η χώρα μας δεσμεύεται στην ανάληψη των αναγκαίων μέτρων για τη διατήρηση όλων των ειδών της άγριας πτηνοπανίδας και ειδικότερα για την προστασία, τη διαχείριση και τη ρύθμιση των πληθυσμών της, ώστε να ανταποκρίνονται ιδιαίτερα οι πληθυσμοί αυτοί στις οικολογικές, επιστημονικές και πολιτιστικές απαιτήσεις, λαμβάνοντας, ωστόσο, υπόψη τις οικονομικές και ψυχαγωγικές ανάγκες. Η απόφαση αυτή έχει εφαρμογή στα πτηνά, στα αυγά, στις φωλιές και στους βιοτόπους τους. Η οδηγία 79/409/ΕΟΚ, όπως έχει αναφερθεί, έχει τροποποιηθεί επανειλημμένα και ουσιαστικά έτσι για λόγους σαφήνειας και ορθολογισμού, επαναδιατυπώθηκε ως οδηγία 2009/147 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 30^{ης} Νοεμβρίου 2009 (ΕΕΛ 20/26.1.2010).

Σε συμμόρφωση με τις διατάξεις της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 21^{ης} Μαΐου 1992 των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και της Οδηγίας 97/62/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 27^{ης} Οκτωβρίου 1997 των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων “για την τεχνική και επιστημονική αναπροσαρμογή της οδηγίας

92/43/ΕΟΚ ... κ.λπ.” (ΕΕΛ 305/8.11.97 σελ. 49) είχαμε την Κ.Υ.Α. 33318/3028/1998 “Καθορισμός μέτρων και διαδικασιών για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων (ενδιαιτημάτων) καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας” (ΦΕΚ 1289/28-12-1998, τ. Β'). Η Οδηγία της ΕΕ, λοιπόν, έγινε εσωτερικό δίκαιο της χώρας μας, καθορίζοντας τη συμμετοχή στο Ευρωπαϊκό Οικολογικό Δίκτυο Ειδικών Ζωνών Διατήρησης «Natura 2000» που σκοπό έχει την προστασία της βιολογικής ποικιλότητας με τη λήψη των αναγκαίων και ενδεδειγμένων μέτρων, ώστε να διασφαλίζεται η διατήρηση ή η αποκατάσταση σε ικανοποιητικά βαθμό διατήρησης των φυσικών οικοτόπων (ενδιαιτημάτων) και των άγριων ειδών χλωρίδας και πανίδας κοινοτικού ενδιαφέροντος. Με αυτόν τον τρόπο υλοποιείται ο βασικός σκοπός της Οδηγίας, που είναι η ολοκληρωμένη προστασία της βιοποικιλότητας σε κάθε χώρα (Mose 2007). Έτσι φτάνουμε στην απόφαση της Επιτροπής, της 19^{ης} Ιουλίου 2006, σχετικά με την έγκριση, σύμφωνα με την οδηγία 92/43/ΕΟΚ του Συμβουλίου, του καταλόγου των τόπων κοινοτικής σημασίας για τη μεσογειακή βιογεωγραφική περιοχή [κοινοποιηθείσα υπό τον αριθμό Ε(2006) 3261]. Μάλιστα στο Ν. 3937/2011 αναφέρονται συνολικά 419 περιοχές της χώρας μας που έχουν ενταχθεί στο κοινοτικό δίκτυο Natura 2000, στις κατηγορίες Ειδικές Ζώνες Διαχείρισης (Ε.Ζ.Δ.) και Ζώνες Ειδικής Προστασίας (Ζ.Ε.Π.).

Το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Βιογενετικών Αποθεμάτων ιδρύθηκε το 1976 από το Συμβούλιο της Ευρώπης και αποσκοπεί στη διατήρηση αντιπροσωπευτικών δειγμάτων χλωρίδας, πανίδας και φυσικών περιοχών της Ευρώπης. Στη χώρα μας έχουν χαρακτηριστεί ως **Βιογενετικά Αποθέματα** 16 περιοχές οι οποίες είναι: α) το Φυσικό Μνημείο Δάσους Λεσινίου, β) ο Εθνικός Δρυμός Πίνδου, γ) το Παρθένο Δάσος Κεντρικής Ροδότης, δ) το Παρθένο Δάσος Παρανεστίου, ε) το Φυσικό Μνημείο Μικτού Δάσους, στ) ο Κόλπος Λαγανά, ζ) το Φυσικό Μνημείο Μικτού Δάσους, η) ο Εθνικός Δρυμός Αίνου (πυρήνας), θ) το Αισθητικό Δάσος Κουρί - Αλμυρού, ι) το Φυσικό Μνημείο Δάσους Αειφύλων, κ) το Φυσικό Μνημείο Δάσους Οξιάς, λ) το Φυσικό Μνημείο Μικτού Δάσους, μ) ο Εθνικός Δρυμός Ολύμπου (πύρηνας), ν) ο Εθνικός Δρυμός Οίτης (πυρήνας), ξ) ο Εθνικός Δρυμός Πρεσπών (Δάσος) και ο) ο Εθνικός Δρυμός Σαμαριάς (Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. 2007).

Το Πρόγραμμα «Για τον Άνθρωπο και την Βιόσφαιρα» (Man and the Biosphere "MAB") της UNESCO εγκαινιάστηκε το 1970 και, ανάμεσα σε άλλα, στόχευε στην ανάπτυξη της βάσης για ορθολογική χρήση και διατήρηση των πόρων της βιόσφαιρας, μέσα στις φυσικές και κοινωνικές υπηρεσίες. Το σχέδιο MAB 8 (ένα από τα 14 διεθνή θέματα ή σχέδια του προγράμματος) αφορά στη «διατήρηση των φυσικών περιοχών και του γενετικού υλικού που περιέχουν». Στόχος ήταν η δημιουργία ενός παγκόσμιου δικτύου εθνικών πάρκων (Αποθέματα Βιόσφαιρας), όπου κάθε πάρκο θα ανήκε σε μία ή περισσότερες από τις ακόλουθες κατηγορίες: ι) Αντιπροσω-

πεντικό παράδειγμα φυσικού οικοσυστήματος, ii) Μοναδική κοινότητα ή περιοχή ασυνήθιστων φυσικών χαρακτηριστικών με εξαιρετικό ενδιαφέρον, όπως για παράδειγμα ένας πληθυσμός ενός παγκοσμίως σπανίου είδους, iii) Παράδειγμα αρμονικού τοπίου ως αποτέλεσμα παραδοσιακών τρόπων χρήσεων γης και iv) Παράδειγμα τροποποιημένων ή υποβαθμισμένων οικοσυστημάτων που έχουν δυνατότητες αποκατάστασης φυσικότερων συνθηκών. Κάθε Απόθεμα Βιόσφαιρας χρειάζεται έκταση αρκετά μεγάλη, για να περιλαμβάνει μία αποτελεσματικά προστατευμένη μονάδα και πρέπει να έχει επαρκή και μακρόχρονη προστασία. Σε 102 χώρες παγκοσμίως έχουν οριοθετηθεί συνολικά 482 Αποθέματα Βιόσφαιρας. Στην Ελλάδα **Απόθεμα Βιόσφαιρας** χαρακτηρίζεται ο Όλυμπος και η Σαμαριά (<http://www.unesco-center.gr>).

Το **Ευρωδίπλωμα** είναι ένας θεσμός του Συμβουλίου της Ευρώπης που ξεκίνησε το 1965, υιοθετήθηκε επίσημα το 1973, και οι αναθεωρημένοι κανονισμοί του υιοθετήθηκαν το 1991 και το 1998. Απονέμεται σε περιοχές οι οποίες αναγνωρίζονται ως περιοχές φυσικής κληρονομιάς ευρωπαϊκού ενδιαφέροντος και προστατεύονται κατάλληλα. Σε περίπτωση υποβάθμισης του φυσικού περιβάλλοντος είναι δυνατή η ανάκληση του Ευρωδιπλώματος. Στη χώρα μας στη μόνη περιοχή που έχει απονεμηθεί Ευρωδίπλωμα είναι ο Εθνικός Δρυμός Σαμαριάς.

Η Ελλάδα έχει συνυπογράψει από το 1981 τη Συνθήκη της UNESCO για την προστασία των μνημείων και χώρων παγκόσμιας κληρονομιάς. Στόχος της UNESCO είναι η προστασία από κάθε είδους φθορά και καταστροφή, προκειμένου αυτά να κληροδοτηθούν στις γενιές του μέλλοντος. Υπεύθυνος φορέας για την κήρυξη των περιοχών είναι το Υπουργείο Πολιτισμού. Στη χώρα μας έχουν κηρυχθεί ως **Μνημεία Παγκόσμιας Κληρονομιάς** για το φυσικό περιβάλλον τους τα Αντιχάσια Όρη-Μετέωρα και το όρος Άθως (Άγιο Όρος) (<http://odysseus.culture.gr>).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΠΡΟΣΤΕΥΟΜΕΝΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ

Εισαγωγή στις πολιτικές διαχείρισης προστατευόμενων περιοχών

Μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1970 οι πολιτικές διαχείρισης προστατευόμενων περιοχών, προκειμένου να διαφυλάξουν την προστασία και τη διατήρηση της βιολογικής ποικιλότητας, εφάρμοζαν πολιτικές οι οποίες είχαν ως στόχο το διαχωρισμό της προστασίας από την ανάπτυξη, αναστέλλοντας κάθε δραστηριότητα που λάμβανε χώρα στις περιοχές αυτές (Mehta and Kellert 1998, Stolton 2010). Αυτή η πολιτική της απόκλισης είχε ως αποτέλεσμα να προστατευτούν κάποια σπάνια είδη χλωρίδας και πανίδας που απειλούνταν με εξαφάνιση, παράλληλα, όμως, ο τοπικός πληθυσμός υπέφερε οικονομικά από τις συνέπειες επιβολής του αυστηρού καθεστώτος προστασίας. Ειδικότερα, οι απαγορεύσεις για εκμετάλλευση των φυσικών πόρων, είχαν ως συνέπεια το μαρασμό της πρωτογενούς παραγωγής (Vedeld 2002, Weladji and Tchamba 2003, Tumusiime and Vevelde 2012).

Με το πέρασμα του χρόνου αναγνωρίστηκε η σημασία της συμμετοχής των τοπικών κοινωνιών στις διαδικασίες λήψης περιβαλλοντικών αποφάσεων που είχαν σχέση με την προστασία, ενώ παράλληλα επισημάνθηκε το γεγονός ότι, προκειμένου η προστασία μιας περιοχής να είναι βιώσιμη, θα πρέπει να λαμβάνονται σοβαρά υπόψη οι ανάγκες και οι επιδιώξεις του τοπικού πληθυσμού (McNeely 1993, Lewis 1996, McCool et al. 2013). Το γεγονός αυτό αποτέλεσε στη συνέχεια τον κινητήριο μοχλό για την ανάπτυξη διαφορετικών περιβαλλοντικών προγραμμάτων, τα οποία στηρίχθηκαν στην κατανόηση της σχέσης μεταξύ αποτελεσματικής διαχείρισης μιας προστατευόμενης περιοχής και των διάφορων ομάδων συμφερόντων (Infield and Namara 2001, Obiri and Lawes 2002, Cundill et al. 2013).

Ως συνέχεια των αναπτυξιακών αυτών προγραμμάτων και δεδομένου, επίσης, ότι περιβάλλον και κοινωνία βρίσκονται σε απόλυτη εξάρτηση μεταξύ τους (Ανδρεά κ.ά. 2012α), σχεδιάστηκαν νέες πολιτικές που στόχευαν στην προώθηση της δημόσιας συμμετοχής στο σχεδιασμό, στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων και στη διαχείριση προστατευόμενων περιοχών (Stringer

and Reed 2007). Η αποτελεσματικότητα της χάραξης νέων πολιτικών αποδείχθηκε ότι εξαρτάται από το κατά πόσο οι ομάδες συμφερόντων διατείνονται αρνητικά ή θετικά προς την προστασία (Walpole and Goodwin 2001). Σήμερα, είναι πλέον κοινώς αποδεκτό ότι η κατανόηση της στάσης των εμπλεκόμενων φορέων σε σχέση με την προστασία μιας περιοχής και της εφαρμογής στρατηγικών σχεδίων, αποτελεί συστατικό στοιχείο στο σχεδιασμό νέων μέτρων και στη χάραξη μιας νέας πολιτικής που έχει ως στόχο να συνδυάσει τη βιώσιμη ανάπτυξη με την προστασία (Cihar and Stankova 2006).

Οι πεποιθήσεις των εμπλεκόμενων φορέων καθορίζονται από αξίες και πλαίσια αναφοράς που στηρίζονται σε οικολογικά, οικονομικά και πολιτιστικά κριτήρια, τα οποία ουσιαστικά διαφοροποιούν τις ανάγκες, τις στάσεις και τις αντιλήψεις τους. Αναγνωρίζεται, επομένως, ότι τα δημογραφικά τους χαρακτηριστικά, όπως η ηλικία, η μόρφωση και η γεωγραφική τους καταγωγή, μπορούν να παίξουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της συμπεριφοράς τους (Bandara and Tisdell 2003). Επίσης, η στάση που κρατούν απέναντι στην καθιέρωση προστατευόμενων περιοχών, εξαρτάται από τη σχέση κόστους - οφέλους που ισχύει για τις δραστηριότητες, οι οποίες συνδέονται με την ύπαρξη των περιοχών αυτών, την εξάρτησή τους από τους φυσικούς πόρους της περιοχής και τις γνώσεις τους σχετικά με τα διαχειριστικά μέτρα που λαμβάνουν χώρα στις προστατευόμενες περιοχές (Geoghegan and Renard 2002).

Σε έρευνες που έχουν γίνει παγκοσμίως έχει αναλυθεί ο ρόλος των εναλλακτικών μορφών τουρισμού που αναπτύσσονται σε προστατευόμενες περιοχές (Arnberger et al. 2002) και αποτελούν ως σήμερα τη βάση για τον καλύτερο έλεγχο των δραστηριοτήτων και την περαιτέρω ανάπτυξή τους προς όφελος των τουριστών, των τοπικών πληθυσμών και όλων των εμπλεκόμενων φορέων, των οποίων τα ενδιαφέροντα εστιάζονται στις περιοχές αυτές (Ceballos - Lascurain 1996, Salerno et al. 2013). Στόχος μιας οργανωμένης και αποτελεσματικής διαχείρισης μιας προστατευόμενης περιοχής είναι να μπορεί να συνεισφέρει η τουριστική δραστηριότητα στη βιώσιμη ανάπτυξη υπό προϋποθέσεις, όπως για παράδειγμα το να είναι οικονομικά προσιτή, οικολογικά ευαισθητοποιημένη, καθώς επίσης και προσαρμοσμένη στον πολιτιστικό χαρακτήρα της εκάστοτε περιφέρειας (Walpole 2001). Η ανάπτυξη του τουρισμού σε προστατευόμενες περιοχές θα πρέπει να σχεδιάζεται με τη βοήθεια και τη συμμετοχή των εμπλεκόμενων φορέων και επιπρόσθετα να βασίζεται στα συμφέροντα και στις ανάγκες του τοπικού πληθυσμού, λαμβάνοντας πάντα υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του συγκεκριμένου πληθυσμού (Tesitel et al. 1999).

Η περιβαλλοντική επικοινωνία στη διαχείριση προστατευμένων περιοχών έχει χρησιμοποιηθεί ως τώρα κυρίως για την προώθηση του τουρισμού

και την απλοποίηση των περιβαλλοντικών νόμων, ώστε να γίνονται κατανοητοί από τους πολίτες. Κατά την επιλογή ενός σχεδίου διαχείρισης λαμβάνονται υπόψη κάποια στοιχεία που αφορούν στην τοπική κοινωνία, όπως οι αξίες, οι συμπεριφορές, οι επιλογές και οι αποφάσεις που παίρνει η κυβέρνηση και οι πολίτες μέσα από τη συμμετοχή τους στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, σχετικά με τη χρήση των φυσικών πόρων. Για να είναι η διαχείριση αποτελεσματική, θα πρέπει να σχεδιάζονται πολιτικές, δομές και διαδικασίες που θα καθιστούν τη διοίκηση και τη συνεργασία των ομάδων συμφερόντων απαραίτητη, και η ανάπτυξη θα βασίζεται σε ένα σύνολο αξιών και προϋποθέσεων που θα εξυπηρετεί κατά το μέγιστο δυνατόν όλες τις ομάδες συμφερόντων (Stewart and Jones 2003, Bown et al. 2013).

Εικόνα 3. Ζευγάρι πελαργών σε καμpanαριό εκκλησίας στο χωριό Πραγγί του Έβρου, που δε βρίσκεται σε προστατευόμενη περιοχή. Πολλές φορές καλύτερη πολιτική προστασία αποδεικνύεται να είσαι φειδωλός στο να παίρνεις μέτρα και η χειρότερη, να παίρνεις μέτρα που να μένουν στα χαρτιά!

Το σύνολο των τοπικών και περιφερειακών οργάνων ή νομικών προσώπων που ασκούν εξουσία και εφαρμόζουν μια πολιτική, συχνά έρχεται σε σύγκρουση με τις υπόλοιπες ομάδες συμφερόντων. Έρευνες έχουν δείξει ότι η συμμετοχή των πολιτών στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, πέρα από το γεγονός ότι ενδυναμώνει το σύνδεσμο ανάμεσα σε εκείνους που κυβερνούν και σε αυτούς που κυβερνώνται, έχει ουσιαστικά τη δύναμη να μεταβάλλει ή και να αναστρέψει την εφαρμογή μιας συγκεκριμένης πολιτικής (Koontz 1999, Walpole and Goodwin 2001, Beierle 2002, Younge and Fowkes 2003,

Richards et al. 2004, Reed, et al. 2008). Η εφαρμογή του καθεστώτος προστασίας συνιστά απαραίτητη τη συμμετοχή των κατοίκων (Wallner και Wiesmann 2009). Παράλληλα, η διοίκηση θα πρέπει να παρέχει τα μέσα ώστε κάτι τέτοιο να είναι εφικτό και επίσης να αναθέτονται αρμοδιότητες στον τοπικό πληθυσμό (Graham et al. 2003, Lebel et al. 2006). Οι πολίτες καλούνται να κατανοήσουν ότι η περιβαλλοντική πολιτική είναι ένας χειρισμός του οικολογικού και οικονομικού περιβαλλοντικού συστήματος (Καραμέρης 2005).

Οι ομάδες συμφερόντων (stakeholders) που αναπτύσσονται σε μια τοπική κοινωνία γνωρίζουν καλύτερα απ' τον καθένα τη φύση των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν και τις πιθανές λύσεις τους. Έρευνες επάνω στη συμπεριφορά έχουν αποδείξει ότι, όταν οι πολίτες δεσμεύονται σε μια σειρά δράσεων μετά από δική τους επιθυμία, τότε οι δράσεις αυτές έχουν περισσότερες πιθανότητες επιτυχίας και μακρόχρονων θετικών αποτελεσμάτων. Αντίθετα, το αποτέλεσμα δεν είναι τόσο εύστοχο, όταν η δράση τους παρακινείται ή επιβάλλεται από εξωτερικούς παράγοντες ή φορείς εξουσίας (Grieser 2000). Η ανάπτυξη ενός αποτελεσματικού μοντέλου συμμετοχής, στοιχείου ιδιαίτερα σημαντικού για την εφαρμογή ενός σχεδίου διαχείρισης, προϋποθέτει την αναγνώριση της αξίας που έχει η δημιουργία διαλόγου μεταξύ των ομάδων συμφερόντων, την ανάπτυξη περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στην κοινωνία και την ίδρυση ενός πλαισίου για αναπαραγωγή πληροφοριών, δημιουργία κινήτρων, δυνατότητα λήψης αποφάσεων για το περιβάλλον σε ατομικό, ομαδικό ή επιστημονικό επίπεδο (Ανδρεά κ.ά. 2009).

Για αυτόν το λόγο στο πλαίσιο ενός σχεδίου διαχείρισης προστατευόμενων περιοχών βασισμένου στην κοινωνία, υιοθετείται ένα αποκεντρωμένο σύστημα εξουσίας με πιο αυτόνομο χαρακτήρα. Σύμφωνα με τη Zachrisson (2008), σε σχετική έρευνα που έχει γίνει για τη διαχείριση προστατευόμενων περιοχών στη Σουηδία, τη διαχείριση αναλαμβάνουν οι Δήμοι - Τοπική Αυτοδιοίκηση, επειδή αυτοί έχουν γενικά πιο ανεξάρτητη θέση σε σχέση με την κυβέρνηση, και επομένως, ο τοπικός πληθυσμός έχει περισσότερες δυνατότητες να συμμετέχει. Αυτό το είδος διαχείρισης έχει ως στόχο να προωθήσει τη διανομή της εξουσίας και της ευθύνης μεταξύ της κυβέρνησης και των ομάδων συμφερόντων (Berkas et al. 1991). Όμως αυτού του είδους η προσέγγιση για ένα κλίμα συνεργασίας το οποίο ουσιαστικά επιτρέπει τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ των ομάδων συμφερόντων, αποτελεί ένα αρκετά περίπλοκο σύστημα ανάλυσης (Clarke 2004). Σημαντικό είναι να επαναπροσδιορίζονται οι επιδιώξεις τόσο της διοίκησης όσο και των υπολοίπων ομάδων συμφερόντων μέσα από την περιβαλλοντική επικοινωνία και την προώθηση της συμμετοχής στις διαδικασίες λήψης περιβαλλοντικών αποφάσεων (Dawkins 2004).

Αλληλεπίδραση φυσικού περιβάλλοντος προστατευόμενων περιοχών με το κοινωνικό - οικονομικό περιβάλλον

Η διαχείριση των προστατευόμενων περιοχών όπως και όλων των οικοσυστημάτων, για να είναι αποτελεσματική, θα πρέπει να στηρίζεται στη γνώση των αλληλεπιδράσεων και των αλληλεξαρτήσεων μεταξύ όλων των αβιοτικών και βιοτικών στοιχείων, και κυρίως της συμπεριφοράς του ανθρώπινου παράγοντα, καθώς οι ανθρώπινες δραστηριότητες επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό το περιβάλλον (Τσαντόπουλος και Τσαχαλίδης 2000). Η αειφορική διαχείριση ενός Εθνικού Πάρκου επιτυγχάνεται μέσω της μελέτης, της κατανόησης και της εξισορρόπησης των οικονομικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών παραμέτρων της βιώσιμης ανάπτυξης (Spangenberg 2002, Redclift 2005).

Η οικονομική διάσταση της βιώσιμης ανάπτυξης βασίζεται στην ικανοποίηση των υλιστικών ανθρώπινων αναγκών, και περιλαμβάνει την οικονομική στήριξη του τοπικού πληθυσμού και τη δημιουργία θέσεων εργασίας (Sirakaya et al. 2001, Roberts 2002). Η κοινωνική διάσταση έγκειται στη διευκόλυνση των ανθρώπινων αναγκών, ώστε να ικανοποιούνται αξιοπρεπώς, και στην ενσωμάτωση των απόψεων του τοπικού πληθυσμού στα στάδια του σχεδιασμού και στη συνέχεια στην εφαρμογή διαχειριστικών σχεδίων στις προστατευόμενες περιοχές (Mitchell and Reid 2001). Επίσης, η περιβαλλοντική διάσταση εστιάζει στο να περιγράψει και να εξηγήσει με απλούστερο τρόπο την επιτακτική ανάγκη για βιώσιμη χρήση των φυσικών πόρων (Valentin and Spangenberg 2000).

Επομένως, ο συνδυασμός όλων των παραπάνω παραμέτρων συνιστά μια πολύπλοκη διαδικασία που απαιτεί τη συνεργασία διαφορετικών επισημών όπως η οικονομία, η κοινωνιολογία, η οικολογία, η περιβαλλοντική πολιτική και η επικοινωνία. Ο συνδυασμός όλων των προαναφερθέντων είναι απαραίτητος, προκειμένου η διαχείριση να είναι αποτελεσματική. Άλλωστε, ο σχεδιασμός περιβαλλοντικής πολιτικής για την προστασία του περιβάλλοντος εμπεριέχει την έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης, σύμφωνα με την οποία κάθε αναπτυξιακή δράση συνδέεται στενά με περιβαλλοντικές παραμέτρους, θέτοντας ως θεμελιώδη αρχή την οικολογική ισορροπία (Μπεριάτος και Ψαλτόπουλος 2003).

Προστασία και διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος μέσα από την καθιέρωση προστατευόμενων περιοχών

Η ανάγκη για προστασία του φυσικού περιβάλλοντος είναι πλέον επιτακτική, γεγονός που διασφαλίζεται με την καθιέρωση προστατευόμενων περιοχών σε ποσοστό που να καλύπτουν περίπου το 12% της συνολικής έκτασης του πλανήτη (Chape et al. 2005, Naughton-Treves et al. 2005, Mose 2007, Dudley 2008, Jenkins and Joppa 2009), ενώ μέχρι το 2030 αναμένεται

να καλύπτουν το 15 - 29% (McDonald and Boucher 2011). Η ενσωμάτωση Διεθνών Συμβάσεων, Συμφωνιών και Κοινοτικών Οδηγιών για την προστασία της φύσης στην εθνική νομοθεσία των χωρών της Ευρώπης, οδηγεί σταδιακά στην αύξηση προστατευόμενων και υπό προστασία περιοχών (Ταμπάκης 2009).

Εικόνα 4. Περιοχή παρατήρησης των πουλιών - ταΐστρα στο δάσος της Δαδιάς.

Οι προστατευόμενες περιοχές λειτουργούν ως πυρήνες προστασίας των απειλούμενων ειδών του πλανήτη, αποφέρουν στην κοινωνία οικολογικές αξίες και πόρους βιολογικής σημασίας, λειτουργούν ως πιστοί σύμμαχοι στις στρατηγικές για τη μείωση του φαινομένου της κλιματικής αλλαγής, ενώ ταυτόχρονα παρέχουν καταφύγιο σε φυσικά αξιοθέατα και περιοχές με υψηλή πολιτισμική αξία (Dudley 2008).

Βασικός στόχος για την ίδρυση μιας προστατευόμενης περιοχής είναι ο υπολογισμός της φέρουσας ικανότητας του οικοσυστήματος αλλά και της εφαρμογής της αρχής φέρουσας ικανότητας. Η φέρουσα ικανότητα αντιστοιχεί στον αριθμό των ειδών που μπορούν να διατηρηθούν αειφορικά χωρίς την υποβάθμιση του οικοσυστήματος, ενώ η αρχή της φέρουσας ικανότητας αναφέρεται στην κατασκευή και διαχείριση ανθρωπογενών συστημάτων κατά τρόπο τέτοιο, ώστε να μην παραβιάζεται η φέρουσα ικανότητα των ιδίων και των χερσαίων, υδάτινων και θαλάσσιων οικοσυστημάτων που επηρεάζονται από αυτά (Κουτούπα-Ρεγκάκου 2005).

Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελούν διάφορες πρακτικές του αγροτικού τομέα σε αγροοικοσυστήματα που βρίσκονται σε υγροτόπους μεγάλης οικολογικής αξίας, οι οποίες είναι πιθανόν να αποτελέσουν κύρια αιτία ρύπανσης των υγροτόπων. Συγκεκριμένα, η χρήση τοξικών γεωργικών φαρμάκων μπορεί να έχει επιβλαβείς επιπτώσεις στην ορνιθοπανίδα, αλλά και να αποτελέσει σοβαρή απειλή για σπάνια ενδιαιτήματα προκαλώντας απότομες αλλαγές στον πληθυσμό τους (Ζαλίδης κ.ά. 2003). Επίσης, η εντατικοποίηση της κτηνοτροφικής παραγωγής συνδέεται με σοβαρά περιβαλλοντικά προβλήματα και με την εξάντληση των φυσικών πόρων (Σωσσιδου 2003). Επομένως, ο υπολογισμός της φέρουσας ικανότητας των οικοσυστημάτων στις προστατευόμενες περιοχές αποτελεί βασικό πλαίσιο για την οργάνωση των διαχειριστικών μέτρων της προστασίας σπάνιων ειδών χλωρίδας και πανίδας, καθώς και των ενδιαιτημάτων τους. Επιπλέον, σημαντικό ρόλο στην καθιέρωση προστατευόμενων περιοχών παίζει και η διασφάλιση της προστασίας της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς, αφού συνδέεται με τις εξελίξεις στο Διεθνές Δίκαιο για το Περιβάλλον από το 19^ο αιώνα, με την υπογραφή σημαντικών Διεθνών Συμβάσεων και την εφαρμογή Οδηγιών.

Το Δίκαιο του Περιβάλλοντος και η εφαρμογή των Διεθνών Συμβάσεων αποτελούν σημαντικούς παράγοντες για την ίδρυση και καθιέρωση Εθνικών Πάρκων και Προστατευόμενων Περιοχών. Σύμφωνα με τους Runte (1997) και Sellars (1997), τα κίνητρα για την ίδρυση Εθνικών Πάρκων και προστατευόμενων περιοχών ποικίλλουν και μπορεί να στηρίζονται στη διατήρηση της βιοποικιλότητας, στην προστασία του φυσικού τοπίου, ακόμη και στην εκμετάλλευση των φυσικών πόρων με βιώσιμες πρακτικές. Η προστασία συγκεκριμένων εκτάσεων μπορεί να θεσπίζεται με σκοπό τη διατήρηση της βιοποικιλότητας σπάνιων οικοσυστημάτων για τα είδη πανίδας και χλωρίδας που φιλοξενούν, και από την άλλη να επηρεάζεται από εθνικής σημασίας ζητήματα όπως η οικονομική ανάπτυξη και οι πολιτικές δομές (McDonald and Boucher 2011).

Όσον αφορά στην έκταση των προστατευόμενων περιοχών σε διαφορετικές χώρες και το πότε παίρνονται οι αποφάσεις για την ίδρυσή τους, οι Coad κ.ά. (2009), Hoekstra κ.ά. (2005) και Sourtullo κ.ά. (2008) παρατηρούν ότι το γεγονός αυτό παραμένει αδιευκρίνιστο και δεν επηρεάζεται πάντα από τους ίδιους παράγοντες, γεγονός που εξηγείται και από την διαφορετική πολιτική που εφαρμόζει κάθε χώρα σε θέματα προστασίας του περιβάλλοντος. Στην πραγματικότητα κάποιες χώρες, ενδεχομένως μικρές σε έκταση, πληθυσμό ή πολιτική δύναμη και με μικρή οικονομική ισχύ, έχουν να αντιμετωπίσουν διαφορετικές προκλήσεις στο πλαίσιο της διαχείρισης προστατευόμενων περιοχών (Bruner et al. 2004, Struhsaker et al. 2005). Οι προκλήσεις αυτές αφορούν ιδίως στα θέματα στα οποία εμπλέκονται διεθνείς όροι και προτεραιότητες για την προστασία τους και χρηματοδοτικές πηγές για τη διαφύλαξη τους (Halpern et al. 2006). Μεγαλύτεροι κίνδυνοι

που απειλούν τις προστατευόμενες περιοχές είναι κυρίως η λαθροθηρία, οι εκχερσώσεις, η παράνομη βόσκηση, οι καταπατήσεις και οι πυρκαγιές (Πολυδωρόπουλος και Σταυρουλοπούλου 2004).

Ενδεικτικό είναι το παράδειγμα των Νησιών του Ειρηνικού Ωκεανού, με σημείο αναφοράς τη Δημοκρατία του Vanuatu, που αποτελείται από 84 νησιά και κατέχει σημαντικό φυσικό πλούτο με πλήθος βιώσιμων διαχειριστικών πρακτικών για την εκμετάλλευση των φυσικών πόρων (Johannes 2002, Hickey 2006). Επειδή πρόκειται για μια χώρα που είναι σημαντικά διαφοροποιημένη σε γλωσσικό και πολιτισμικό επίπεδο παγκοσμίως (Crowley 2007), η κυβέρνηση και τα αρμόδια υπουργεία αντιμετωπίζουν σημαντικά προβλήματα σε επίπεδα συνεργασιών αναφορικά με την προστασία του περιβάλλοντος (Tavala and Hakwa 2004, Lane 2006). Επομένως, προκειμένου η Κεντρική Διοίκηση να φέρει εις πέρας τις διεθνείς δεσμεύσεις της σχετικά με την προστασία (Bartlett et al. 2010), η ευθύνη για τη διαχείριση των φυσικών πόρων έχει ανατεθεί επίσημα στις τοπικές κοινωνίες-ομάδες συμφερόντων οι οποίες στην πλειοψηφία τους απαρτίζονται από αγρότες και αλιείς (Bakeo et al. 2000), ενώ η κυβέρνηση πραγματοποιεί μόνο ελάχιστες άμεσες παρεμβάσεις (Johannes 1998, Low and Davenport 2002).

Σύμφωνα με τους Bartlett κ.ά. (2010), οι τοπικές κοινωνίες και οι αρμόδιοι φορείς της Κεντρικής Διοίκησης στα Νησιά του Ειρηνικού έχουν αναπτύξει διαφορετικές πρακτικές σχετικά με τη διαχείριση προστατευόμενων περιοχών, διαφορετικές ορολογίες για την κατανόηση της ζωνοποίησής τους, όπως για παράδειγμα το “Taboo”, που παραπέμπει στη βιώσιμη χρήση των φυσικών τους πόρων και καθεστώς προστασίας που προσαρμόζεται στις ιδιαίτερες ενδημικές ανάγκες του πληθυσμού τους. Σήμερα, με τη βοήθεια μη κυβερνητικών περιβαλλοντικών οργάνωσεων, όπως της Vanuatu Protected Areas Initiative (Hills 2008) και άλλων, μετά από προσπάθειες που γίνονται διαμέσου εκστρατειών ενημέρωσης για τη σημασία της καθιέρωσης προστατευόμενων περιοχών, έχουν καθιερωθεί προστατευόμενες περιοχές, Εθνικά Πάρκα και Εθνικά Θαλάσσια Πάρκα. Η ίδρυσή τους είχε ως στόχο την προστασία της βιοποικιλότητας, της θαλάσσιας ζωής και την αειφόρο ανάπτυξη (Bartlett et al. 2010). Σύμφωνα με την Sims (2010), η ίδρυση προστατευόμενων περιοχών φαίνεται να έχει θετική επίδραση, πέρα από την έννοια της προστασίας, και σε κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο σε κάθε χώρα.

Ανάλογα με τη φύση, τους σκοπούς και τα μέσα διαχείρισης των προστατευόμενων περιοχών σε παγκόσμιο επίπεδο, η Διεθνής Ένωση για την Προστασία της Φύσης (IUCN) κατατάσσει τις προστατευόμενες περιοχές σε διαφορετικές κατηγορίες (IUCN 1994, Phillips 2002, Mose 2007, Dudley 2008), όπως:

1. Φυσικό Απόθεμα Απόλυτης Προστασίας / Αδιατάρακτη Περιοχή, για επιστημονική έρευνα ή διαχείριση με τέτοιο τρόπο, ώστε να παραμείνει σε αδιατάρακτη κατάσταση
2. Εθνικό Πάρκο του οποίου η διαχείριση αποβλέπει στην προστασία του οικοσυστήματος και στην αναψυχή
3. Μνημείο της Φύσης, μέσω της διαχείρισης του οποίου ο στόχος είναι η διατήρηση συγκεκριμένων φυσικών στοιχείων
4. Περιοχή Διαχείρισης Βιοτόπων / ειδών που χαρακτηρίζεται από οργανωμένες διαχειριστικές επεμβάσεις
5. Προστατευόμενο Τοπίο του οποίου η διαχείριση αποσκοπεί, κυρίως στη διατήρηση του τοπίου και στην αναψυχή
6. Περιοχή Διαχειριζόμενων Φυσικών Πόρων όπου οι διαχειριστικές πρακτικές στοχεύουν στην αειφορική χρήση των φυσικών πόρων

Στη χώρα μας, σύμφωνα με τους Λιάκο (1977), Κασιούμη (1994) και Ελευθεριάδη (2003), οι προστατευόμενες περιοχές κατατάσσονται σε διαφορετικές κατηγορίες, ώστε η συστηματοποίησή τους να διευκολύνει τις στρατηγικές για το σχεδιασμό και τη διαχείρισή τους σε:

1. Εθνικούς Δρυμούς
2. Θαλάσσια Πάρκα
3. Ζώνες Ειδικής Προστασίας
4. Υγρότοπους Διεθνούς Σπουδαιότητας Ramsar
5. Αισθητικά Δάση
6. Διατηρητέα Μνημεία της Φύσης
7. Φυσικούς Σχηματισμούς
8. Θηραματικά Αποθέματα
9. Περιοχές που ορίζονται από τη Σύμβαση της Βαρκελώνης
10. Περιοχές Παγκόσμιας Κληρονομιάς
11. Περιοχές Απόλυτης Προστασίας της Φύσης
12. Βιογενετικά Αποθέματα
13. Βιοσφαιρικά Αποθέματα
14. Μη χαρακτηρισμένες προστατευόμενες περιοχές

Στην Ελλάδα ο βασικός άξονας της περιβαλλοντικής πολιτικής για τις προστατευόμενες περιοχές, που μπορεί να περιλαμβάνει Εθνικά Πάρκα, Εθνικούς Δρυμούς, Υγρότοπους Ramsar κ.ά., είναι το ευρωπαϊκό επιχειρησιακό πρόγραμμα Natura 2000 (Weber and Christofersen 2002, Ελευθεριάδης 2003, Κουτούπα-Ρεγκάτου 2005). Ουσιαστικά, αποτελεί την εξέλιξη και μεταγενέστερη μορφή του προπαρασκευαστικού Δικτύου Emerald το οποίο περιελάμβανε και συνεργασίες με χώρες εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης, θέτοντας ως στόχο τη μεταφορά τεχνογνωσίας εντός και εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης (Γεωργιάδης 2010).

Η υλοποίηση του προγράμματος Natura 2000 έχει ως σκοπό τη δημιουργία ενός δικτύου προστατευόμενων περιοχών, το οποίο θα λειτουργεί υπό καθεστώς ειδικής διαχείρισης, προσαρμοσμένο στις ιδιαιτερότητες κάθε χώρας - μέλους. Οι βασικοί στόχοι του Natura 2000 εστιάζουν στην προστασία και ανάδειξη του φυσικού περιβάλλοντος σε άρρηκτη σχέση με το κοινωνικό περιβάλλον (Μπεριάτος και Ψαλτόπουλος 2003), αλλά και στην εναρμόνιση κάθε χώρας με την Ευρωπαϊκή Περιβαλλοντική Πολιτική, την τήρηση διεθνών κατευθύνσεων και δεσμεύσεων σχετικά με το περιβάλλον και τη βιώσιμη ανάπτυξη (Ελευθεριάδης 2003, Πολυδωρόπουλος και Σταυρουλοπούλου 2004).

Αντικρουόμενα συμφέροντα

Οι προστατευόμενες περιοχές αποτελούν έναν προσδιορισμένο χώρο με διεθνή αναγνώριση. Στόχος των διαχειριστών τους είναι να τις διαχειρίζονται με νόμιμα και αποτελεσματικά μέσα, ώστε να διασφαλίζεται η προστασία της φύσης, συνδυάζοντας την εύρυθμη λειτουργία τους ως σπάνιων οικοσυστημάτων από τη μια και την ενσωμάτωση των πολιτιστικών αξιών του πληθυσμού που ζει γύρω από αυτές από την άλλη (Mose 2007, Dudley 2008). Εντούτοις, αυτή η διαδικασία δεν είναι πάντα τόσο απλή στην εφαρμογή της, καθώς όσο αυξάνεται ο ανθρώπινος πληθυσμός τόσο αυξάνονται και οι απαιτήσεις για διάθεση γης και εκμετάλλευση των φυσικών πόρων, γεγονός που δημιουργεί πιέσεις και εντάσεις, ιδιαίτερα όταν πρέπει η εκμετάλλευση των φυσικών πόρων να συμβαδίζει με την περιβαλλοντική νομοθεσία.

Στην πραγματικότητα, τα προβλήματα που προκύπτουν κατά τη διαχείριση των προστατευόμενων περιοχών, στην πλειοψηφία τους σήμερα συνδέονται με τον ανθρώπινο παράγοντα (Ανδρεά κ.ά. 2012β). Η υποβάθμιση των τοπικών οικονομιών, εξαιτίας των περιορισμών στον πρωτογενή τομέα σε ό,τι αφορά στην καλλιέργεια της γης και στην ανάπτυξη της κτηνοτροφίας, καθώς και η έλλειψη ευκαιριών για ανάπτυξη του τουρισμού, συμβάλλουν στη δημιουργία αντικρουόμενων συμφερόντων μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων (Maikhuri et al. 2001, Mose 2007).

Η δημιουργία αντικρουόμενων συμφερόντων και η επιβολή σκληρών μέτρων που συχνά εκτοπίζουν τους κατοίκους από τις ιδιοκτησίες ή την εξάσκηση των παραδοσιακών τους δραστηριοτήτων, οδηγούν στην αποξένωση του ανθρώπου από τη φύση (Agrawal and Redford 2009). Η απαγόρευση κάποιων δραστηριοτήτων που οδηγούν στη στέρηση δικαιωμάτων του τοπικού πληθυσμού για την εξοικονόμηση των προς το ζην, αποτέλεσε γεγονός - σταθμό στη δημιουργία σοβαρών συγκρούσεων μεταξύ των ομάδων συμφερόντων. Το γεγονός αυτό, πέρα από το πολιτικό κόστος για την Τοπική και

Κεντρική Διοίκηση, επέφερε και την οικονομική υποβάθμιση των ίδιων των προστατευόμενων περιοχών (Vedeld et al. 2012).

Οι πιο σοβαρές συγκρούσεις προέκυψαν μετά από απομάκρυνση του τοπικού πληθυσμού από συγκεκριμένες θέσεις, επαναποικισμό, αποκλεισμό από την εκμετάλλευση φυσικών πόρων, απαγόρευση πρόσβασης σε συγκεκριμένες εκτάσεις που βρίσκονται σε ζώνες απόλυτης προστασίας, καθώς και οικονομικές ζημιές από καταστροφή καλλιεργούμενων εκτάσεων και της κτηνοτροφίας, εξαιτίας της άγριας ζωής. Επίσης, η άνιση κατανομή των κερδών και επιβαρύνσεων μεταξύ των ομάδων συμφερόντων που συνδέονται με τη λειτουργία των Εθνικών Πάρκων, αποτέλεσε έναν εξίσου σημαντικό παράγοντα για τη δημιουργία αντικρουόμενων συμφερόντων (Brockington and Igoe 2006, Adams and Hutton 2007). Η ύπαρξη τόσο σοβαρών προβλημάτων αποτελεί το βασικό λόγο για τον οποίο ο τοπικός πληθυσμός συχνά αντιλαμβάνεται την προστασία της βιοποικιλότητας ως μια έννοια που συνεπάγεται νομικούς περιορισμούς και εμπόδια για την οικονομική ανάπτυξη μιας περιοχής και όχι ως μια δυνατότητα που μπορεί να παράσχει στους κατοίκους μεταξύ άλλων και οικονομικές ευκαιρίες (Shemweta and Kideghesto 2000).

Ωστόσο, η προστασία των φυσικών οικοσυστημάτων και η κοινωνικο - οικονομική ανάπτυξη των τοπικών κοινωνιών είναι δύο έννοιες αλληλένδετες. Παρόλα αυτά κατά τη διαχείριση προστατευόμενων περιοχών δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα στην εφαρμογή του καθεστώτος προστασίας μέσω της επιβολής των νομοθετικών διατάξεων για το δίκαιο του περιβάλλοντος. Επίσης, τα αναπτυξιακά προγράμματα υφίστανται περιορισμούς στην πράξη, και συχνά δεν απευθύνονται με εύστοχο τρόπο στην επίλυση των ζωτικών προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι τοπικές κοινωνίες (Ανδρεά κ.ά. 2012β).

Συνεπώς, αν τα επιχειρηματικά συμφέροντα των κατοίκων παραμένουν στο περιθώριο για μεγάλο χρονικό διάστημα, τότε και οι ίδιοι, ενδεχομένως, να υιοθετούν αρνητική στάση απέναντι στην προστασία (Maikhuri et al. 2001). Σε τέτοιες περιπτώσεις είναι αδύνατο οι Φορείς Διαχείρισης να επέμβουν, ώστε να επιλύσουν όλα τα κοινωνικο - οικονομικά προβλήματα που παρουσιάζονται και να ικανοποιήσουν τις ανάγκες του τοπικού πληθυσμού σε κάθε περίπτωση. Η συμμετοχή των πολιτών στο σχεδιασμό των διαχειριστικών σχεδίων και ο συνεχής έλεγχος της υφιστάμενης κατάστασης θα μπορούσαν να συμβάλουν σημαντικά στην αντιμετώπιση των συγκρούσεων (Ανδρεά κ.ά. 2012β).

Περιβαλλοντική ενημέρωση, πληροφόρηση και εκπαίδευση στις προστατευόμενες περιοχές

Μια κοινωνία, για να διασφαλίζει την οικολογική βιωσιμότητα, θα πρέπει να λάβει υπόψη τις ανάγκες της τρέχουσας γενιάς, χωρίς να απειλούνται οι περιβαλλοντικές αξίες για τις μελλοντικές γενιές. Κάτι τέτοιο, για να είναι εφικτό, θα πρέπει οι πολίτες της κοινωνίας αυτής να είναι περιβαλλοντικά ενημερωμένοι τόσο για τις δράσεις τους όσο και για τις επιπτώσεις των δράσεων αυτών στο περιβάλλον που ζουν αλλά και στο ευρύτερο φυσικό περιβάλλον (Manolas and Tampakis 2010). Η περιβαλλοντική εκπαίδευση αποτελεί το μέσο με το οποίο οι πολίτες μπορούν να κατανοήσουν τον τρόπο με τον οποίο μπορούν να ζήσουν σε μια κοινωνία δικαιοσύνης σε αρμονία με το φυσικό περιβάλλον, όπου οι αποφάσεις τους θα στηρίζονται στο ενδιαφέρον τους για τις μελλοντικές γενιές (Skanavis et al. 2005).

Πρόκειται για μια διαδικασία μέσα από την οποία οι πολίτες μπορούν να αναγνωρίζουν τη σχέση μεταξύ των κυβερνητικών πολιτικών και του τρόπου ζωής τους καθώς επίσης και τη δυνατότητά τους να επηρεάζουν και να μεταβάλλουν πολιτικές μέσα από τη συμμετοχή τους στις διαδικασίες λήψης περιβαλλοντικών αποφάσεων σε τοπικό και εθνικό επίπεδο (Scriabine 1996). Η ανάπτυξη του αισθήματος της περιβαλλοντικής ηθικής που μπορεί να δημιουργηθεί μόνο μέσα από την περιβαλλοντική εκπαίδευση αποτελεί ένα μακροπρόθεσμο στόχο σύμφωνα με τον οποίο τα μέλη της κοινωνίας υιοθετούν στάσεις και περιβαλλοντικά υπεύθυνα συμπεριφορά (Tsachalidis et al. 2006), συμμετέχοντας ενεργά στις διαδικασίες λήψης περιβαλλοντικών αποφάσεων.

Η συμμετοχή των πολιτών προϋποθέτει την περιβαλλοντική τους εκπαίδευση η οποία λειτουργεί ως κινητήριο μοχλός για ενεργό δράση. Η τυπική και μη τυπική περιβαλλοντική εκπαίδευση μέσα από συγκεκριμένες μεθόδους δίνει στους πολίτες την ευκαιρία να κατανοήσουν την κρισιμότητα των περιβαλλοντικών θεμάτων αλλά και τρόπους για το πώς μπορούν να συνεισφέρουν στη βελτίωση της περιβαλλοντικής ποιότητας μέσα από την καθημερινή τους ζωή (Skanavis et al. 2005). Η έννοια της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης δεν περιορίζεται στην τυπική της μορφή ενταγμένη στο εκπαιδευτικό σύστημα κάθε χώρας, αλλά χρησιμοποιεί μέσα από τη μη τυπική μορφή της, ως μέσα, μουσεία, βιβλιοθήκες, διαδίκτυο και ΜΜΕ. Παρόλα αυτά στις ανεπτυγμένες και αναπτυσσόμενες χώρες παρατηρούνται σημαντικές ελλείψεις στον τομέα της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, καθώς και των τεχνικών που εφαρμόζονται μέχρι σήμερα (UNESCO 2000).

Ωστόσο, η εύρυθμη λειτουργία των προστατευόμενων περιοχών μπορεί να διασφαλιστεί μέσα από την κινητοποίηση των τοπικών κοινοτήτων και τη συμμετοχή τους στις διαδικασίες λήψης περιβαλλοντικών αποφάσεων. Προκειμένου η προοπτική αυτή να βρίσκει εφαρμογή, οι ίδιες οι προστατευόμε-

νες περιοχές μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την περιβαλλοντική εκπαίδευση του ευρύτερου κοινού, ώστε να γίνεται άμεσα αντιληπτή η αξία της διατήρησής τους μέσα από την εμπειρία. Χρησιμοποιώντας εργαλεία για την ενίσχυση της ενημέρωσης σε ανθρώπους που ζουν γύρω από εθνικά πάρκα και προστατευόμενες περιοχές, η επικοινωνία και η εκπαίδευση παίζουν σημαντικό ρόλο στην καλύτερη κατανόηση των θεμάτων προστασίας και για τη σημασία που έχει η διατήρηση του φυσικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος (Ανδρεά και Τσαντόπουλος 2008).

Οι έννοιες προστασία και διατήρηση, καθώς και η σημασία τους, πρέπει αρχικά να γίνουν κατανοητές από τις ομάδες συμφερόντων, ώστε να μπορεί να εφαρμοστεί με αποτελεσματικό τρόπο η ανάδειξη των προστατευόμενων περιοχών και σταδιακά να ευοδωθεί και ο τελικός στόχος που είναι η βιώσιμη ανάπτυξη (Ανδρεά κ.ά. 2012α). Κάτι τέτοιο μπορεί να γίνει εφικτό μέσα από την ανάπτυξη του εναλλακτικού τουρισμού που θα ενσωματώνει την περιβαλλοντική εκπαίδευση και θα έχει ως αποτέλεσμα τη συμμετοχή των πολιτών στις διαδικασίες περιβαλλοντικών αποφάσεων (Skanavis and Sakellari 2011).

Η ίδια η ύπαρξη προστατευόμενων περιοχών ουσιαστικά παρέχει όλες τις προϋποθέσεις για περιβαλλοντική εκπαίδευση στη μη τυπική της μορφή, με κύριους στόχους την κατανόηση της επιτακτικής ανάγκης για προστασία και τη δημόσια συμμετοχή, δίνοντας ως κίνητρο την πληροφόρηση για το συγκεκριμένο οικοσύστημα και τους ζωντανούς οργανισμούς που φιλοξένει (Nareshwar 2006). Επιπλέον, όπως υπογραμμίζουν οι Packer και Ballantyne (2004), οι προστατευόμενες περιοχές ως ευαίσθητα οικολογικά συστήματα αποτελούν ένα μέσο παροχής πληροφοριών για τους πολίτες, όπου μπορούν να αναπτύξουν τις ιδέες τους καθώς και νέα οράματα για τους ίδιους και την κοινωνία. Επιπλέον, αποτελούν μια μοναδική ευκαιρία όπου μέσα από την εμπειρία θα μπορούν οι πολίτες να αντιληφθούν τη σχέση των περιοχών αυτών με το περιβάλλον, την ιστορία και τον πολιτισμό κάθε τόπου (Moscardo 1998). Ειδικότερα, η εμπειρία της ξενάγησης, της παρατήρησης και γενικότερα της απόλαυσης της φύσης, και συνάμα η ευκαιρία για τη βαθύτερη κατανόηση του φυσικού περιβάλλοντος, των λειτουργιών και των απειλών του συνιστούν σημαντικό κίνητρο για την υιοθέτηση μιας πιο υπεύθυνης περιβαλλοντικά συμπεριφοράς (Fennell and Weaver 2005).

Η ενημέρωση, η πληροφόρηση και η εκπαίδευση για την αξία των προστατευόμενων περιοχών δεν αφορούν μόνο στη μελέτη των οικοσυστημάτων και τη φύση της λειτουργίας τους, αλλά επικεντρώνονται και στις κοινωνικές - οικονομικές και πολιτιστικές επιπτώσεις, όπως αυτές προκύπτουν από τις διαχειριστικές πρακτικές σε κάθε περίπτωση (Pröbstl 2003). Συνεπώς, οι προστατευόμενες περιοχές αποτελούν ένα ιδανικό πλαίσιο για την κατανόηση της ανθρώπινης εξάρτησης από τη φύση άλλα και του αντίκτυ-

που των ανθρωπίνων δραστηριοτήτων στους φυσικούς πόρους. Ουσιαστικά, πρόκειται για την ανάπτυξη περιβαλλοντικής ηθικής και την απόκτηση δεξιοτήτων που θα επιτρέπουν στις τοπικές κοινωνίες και γενικότερα στους εμπλεκόμενους φορείς να συμμετέχουν στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, ενισχύοντας την αποτελεσματικότητα της διαχείρισης (Ανδρεά κ.ά. 2012α).

Επομένως, η ανάπτυξη και εφαρμογή προγραμμάτων περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και επικοινωνίας συνιστά μια σημαντική διαδικασία με διαφορετικές προσεγγίσεις προς την τοπική κοινωνία, τους επισκέπτες, τους υπεύθυνους διαχείρισης και τους διοικητικούς φορείς, λαμβάνοντας πάντα υπόψη την τοπική και εθνική ιδιοσυγκρασία του κοινού στο οποίο απευθύνονται (Τσαμπούκου - Σκαναβή 2004α, Ανδρεά και Τσαντόπουλος 2008). Η κατανόηση των εννοιών της ανάπτυξης και της προστασίας, καθώς και των δυνατοτήτων για αποτελεσματική διαχείριση, είναι μια διαδικασία που στηρίζεται στην περιβαλλοντική επικοινωνία και περιβαλλοντική εκπαίδευση, με στόχο τη συμμετοχή των εμπλεκόμενων φορέων στις διαδικασίες λήψης περιβαλλοντικών αποφάσεων για την προστασία, ανάπτυξη και ανάδειξη προστατευόμενων περιοχών (Ανδρεά και Τσαντόπουλος 2008).

Η ανάγκη για περιβαλλοντική εκπαίδευση των πολιτών δεν εστιάζεται μόνο στους τοπικούς κατοίκους και τους επισκέπτες αλλά και στο ίδιο το προσωπικό των Φορέων Διαχείρισης στις προστατευόμενες περιοχές. Σύμφωνα με τους Skanavis και Giannoulis (2010), η περιβαλλοντική εκπαίδευση των οικο-ξεναγών είναι πολύ σημαντική, ώστε να μπορούν να μεταδώσουν με ορθό τρόπο την περιβαλλοντική ερμηνεία για τους φυσικούς πόρους, τη βιοπολιότητα, αλλά και την επιτακτική ανάγκη της υιοθέτησης βιώσιμων πρακτικών από τις τοπικές κοινωνίες.

Η ίδρυση των Κέντρων Περιβαλλοντικής Ενημέρωσης σε προστατευόμενες περιοχές της χώρας, με πρωτοβουλία του Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε., με στόχο την ενημέρωση του κοινού για τη λειτουργία και τη φύση των προστατευόμενων περιοχών, καθώς και την ευαισθητοποίησή του πάνω σε προβλήματα που αντιμετωπίζουν, υπήρξε ένα σημαντικό βήμα για την ανάπτυξη της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης σε προστατευόμενες περιοχές. Η λειτουργία των Κέντρων Ενημέρωσης βασίζεται στη χρήση και διανομή ενημερωτικού υλικού με τη μορφή φυλλαδίων και αφισών αλλά και τη διοργάνωση ειδικών προγραμμάτων για τους επισκέπτες και τους μαθητές καθώς και ημερίδων (Τσαμπούκου - Σκαναβή 2004α).

Αντίστοιχα το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων δημιούργησε και λειτουργεί Κέντρα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης (ΚΕΠ), πολλές φορές κοντά σε προστευόμενες περιοχές. Χαρακτηριστικό παράδειγμα το ΚΠΕ Σουφλίου, που βρίσκεται πολύ κοντά στο Εθνικό Πάρκο Δαδιάς και δημιουργήθηκε με στόχο την ευαισθητοποίηση των νέων της περιοχής σε περιβαλλοντικά θέματα, την εφαρμογή εκπαιδευτικών περιβαλλοντικών προ-

γραμμάτων από μαθητές και τη συνεργασία μεταξύ των σχολείων της περιφέρειας, την παραγωγή εκπαιδευτικού και πιλοτικού υλικού για σχολεία, και, επιπλέον, τη συνεργασία με ακαδημαϊκούς φορείς σε τοπικό, εθνικό και διεθνές επίπεδο. Οι δράσεις αυτές έχουν ως στόχο τη βελτίωση και ενίσχυση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων και την προώθηση της έρευνας, καθώς και την εφαρμογή προγραμμάτων κατάρτισης για εκπαιδευτικούς και πολίτες, με πρωτοβουλία άλλων κυβερνητικών και μη κυβερνητικών οργανώσεων (Manolas et al. 2008).

Εικόνα 5. Το Κέντρο Ενημέρωσης στο Εθνικό Πάρκο της Δαδιάς.

Η κατάρτιση των εκπαιδευτικών είναι σημαντική, καθώς η γνώση και οι δεξιότητες που θα αναπτύξουν έχουν άμεσο αντίκτυπο στον τρόπο με τον οποίο επηρεάζουν και ενθαρρύνουν τους μαθητές ως προς τη στάση τους απέναντι στην περιβαλλοντική εκπαίδευση. Το γεγονός αυτό καθιστά αναγκαία τη συνεχή ενημέρωσή τους και την εφαρμογή περισσότερων προγραμμάτων κατάρτισης διδακτικής της περιβαλλοντικής επιστήμης (Τσαντόπουλος κ.ά. 2009).

Προστατευόμενες περιοχές, προοπτικές και προϋποθέσεις για περιφερειακή ανάπτυξη

Στην Ελλάδα, προκειμένου να αντιμετωπιστεί το φαινόμενο εγκατάλειψης της υπαίθρου, η Κυβέρνηση προχώρησε στη θέσπιση μέτρων, ώστε να μπορούν οι αγρότες να αναπτύξουν τουριστικές δραστηριότητες. Πέρα από την εξάσκηση ασχολιών που συνδέονται με τον πρωτογενή τομέα, η ύπαι-

θρος προσφέρεται για την ανάπτυξη δραστηριοτήτων που σχετίζονται, μεταξύ άλλων, με την αναψυχή, την προστασία και διαχείριση του φυσικού τοπίου και γενικότερα με την προστασία του περιβάλλοντος (Tampakis et al. 2006). Η ανάπτυξη του αγροτουρισμού αποτέλεσε για πολλές περιοχές της υπαίθρου ένα πρόσθετο εισόδημα για τους αγρότες (Koutroumanidis et al. 2006) και μια σπουδαία εναλλακτική καινοτομία για αυτούς που αναζητούσαν ευκαιρίες αναψυχής κοντά στη φύση, ξεφεύγοντας από το πρότυπο του μαζικού τουρισμού.

Η προώθηση των εναλλακτικών μορφών τουρισμού σε προστατευόμενες περιοχές και Εθνικά Πάρκα απευθύνεται κυρίως σε επισκέπτες με οικολογικά και περιβαλλοντικά ενδιαφέροντα, όπως η πεζοπορία, η ορειβασία, η επίσκεψη σε μνημεία της φύσης ή ακόμη και σε χώρους που συνδέονται με την ιστορία, τη θρησκεία, τον πολιτισμό. Η διαδικασία αυτή, για να είναι αποτελεσματική, θα πρέπει να βασίζεται στην ικανοποίηση των επισκεπτών από την περιοχή, τις υποδομές και τις παρεχόμενες υπηρεσίες (Arabatzis and Grigoroudis 2010). Ωστόσο, στα πολιτικά μέτρα που ελήφθησαν προς την κατεύθυνση αυτή προέκυψαν αντιφάσεις μεταξύ τουριστικής ανάπτυξης και προστασίας της φύσης, οι οποίες εξισορροπήθηκαν μέσα από τη λύση της βιώσιμης ανάπτυξης (Skanavis and Sakellari 2011).

Επομένως, γίνεται φανερό ότι με την καθιέρωση των Εθνικών Πάρκων και των προστατευόμενων περιοχών δημιουργούνται προοπτικές για την περιφερειακή ανάπτυξη, την ανάδειξη της υπαίθρου και τη δημιουργία θέσεων εργασίας, εφόσον πληρούνται ορισμένες προϋποθέσεις που θα πρέπει να λαμβάνονται σοβαρά υπόψη από τους υπεύθυνους της διαχείρισης των περιοχών αυτών. Η αποτελεσματική διαχείριση έχει ως στόχο να εξασφαλίσει τη βιωσιμότητα των σπάνιων οικοσυστημάτων και, ταυτόχρονα, να καταναίμει τα οφέλη που προκύπτουν από την ύπαρξή τους με δίκαιο τρόπο (Skanavis and Giannoulis 2010), γεγονός που εμπεριέχει την έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης (Ham et al. 1993).

Με την αναγνώριση των προστατευόμενων περιοχών ως πόρων υψηλής αξίας που συμβαδίζουν με την ανάπτυξη μιας περιοχής, παρατηρήθηκε αύξηση σχετικά με τη ζήτηση των επισκεπτών για πολύ σημαντικές περιοχές, όπως τα Εθνικά Πάρκα. Το γεγονός αυτό οδήγησε τους διαχειριστές στη μελέτη της στάσης των επισκεπτών (DeLuzio 1989). Από την άλλη πλευρά, η αύξηση της επισκεψιμότητας (Eagles and McCool 2002, Newsome 2002, Bushell 2003) στις περιοχές αυτές οδήγησε στη θέσπιση αναγκαίων μέτρων, καθώς και στην εισαγωγή της έννοιας της περιβαλλοντικής ερμηνείας για τη φύση των προστατευόμενων περιοχών και τις αλληλεπιδράσεις τους με το κοινωνικό, πολιτισμικό και οικονομικό περιβάλλον, ώστε να μειωθούν και να ελέγχονται οι επιδράσεις των επισκεπτών στο φυσικό περιβάλλον (Skanavis and Giannoulis 2010).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΕΜΠΛΕΚΟΜΕΝΟΙ ΦΟΡΕΙΣ ΚΑΙ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ

Από τη Δασική Υπηρεσία στους Φορείς Διαχείρισης

Σε γενικές γραμμές η διαχείριση των προστατευόμενων περιοχών εξαρτάται από τις διάφορες μορφές των περιοχών αυτών, την επισκεψιμότητά τους και τις αναπτυξιακές προοπτικές κάθε περιοχής. Οι διαφορετικές μορφές προστατευόμενων περιοχών διακρίνονται κυρίως ως προς την τουριστική ζήτηση. Σε περιοχές με ελάχιστη παρουσία τουριστών, παρατηρείται μια μικρή επίπτωση στη χλωρίδα και την πανίδα της περιοχής λόγω του μικρού χρόνου παραμονής και του περιορισμένου αριθμού επισκεπτών. Σε προστατευόμενες περιοχές με ήπια και ελεγχόμενη τουριστική ζήτηση και ανάπτυξη, οι επιπτώσεις από την παρουσία τουριστών είναι εξίσου ήπιες, εξαιτίας των υφιστάμενων περιορισμών και του θεσμικού πλαισίου προστασίας, ενώ υπάρχουν και περιοχές που παρουσιάζουν σημαντική τουριστική ζήτηση, με ή χωρίς οργανωμένο πλαίσιο ανάπτυξης και διαχείρισης.

Και στις δύο περιπτώσεις οι τύποι επισκεπτών ποικίλλουν από περιηγητές, φυσιολάτρες, οικοτουρίστες με επιστημονικά ή εκπαιδευτικά ενδιαφέροντα ή ειδικά κίνητρα (παρατήρηση πουλιών), έως και κλασικού τύπου τουρίστες οι οποίοι επισκέπτονται τις προστατευόμενες περιοχές στα πλαίσια μιας ευρύτερης εκδρομής. Ωστόσο, περιοχές που στερούνται οργανωμένο πλαίσιο διαχείρισης και ανάπτυξης συνήθως προσφέρουν περιορισμένο αριθμό υποδομών και υπηρεσιών, και παρατηρούνται οργανωτικές ελλείψεις, χωροταξικές παρεμβάσεις και ασαφείς αρμοδιότητες όπως και διαδικασίες προστασίας. Η έλλειψη οργανωμένου πλαισίου διαχείρισης οδηγεί σε σταδιακή υποβάθμιση των περιοχών αυτών (WTO 1993, Lane 1993, Dafis et al. 1996, Wearing and Neil 2000).

Στην Ελλάδα, η ύπαρξη πλήθους προστατευόμενων περιοχών με ιδιαίτερότητες και ιδιομορφίες καθιστά ως επιτακτική ανάγκη την ενσωμάτωση της βιώσιμης ανάπτυξης στις πολιτικές διαχείρισης και εφαρμογής του καθεστώτος προστασίας. Για να είναι κάτι τέτοιο εφικτό, θα πρέπει να λαμβά-

νονται εκ των προτέρων μέτρα που θα προωθούν τη δημόσια συμμετοχή στις διαδικασίες λήψης περιβαλλοντικών αποφάσεων άλλα και την ύπαρξη ενός ξεκάθαρα και σαφούς νομοθετικού πλαισίου που θα ρυθμίζει την κατανομή αρμοδιοτήτων των φορέων διοίκησης και διαχείρισης σε κάθε προστατευόμενη περιοχή (Ανδρεά κ.ά. 2008).

Μέχρι τις προηγούμενες δεκαετίες ο προγραμματισμός για τα Εθνικά Πάρκα βασιζόνταν σε αποφάσεις που λαμβάνονταν από την αρμόδια δημόσια αρχή (Moore and Lee 1999). Όπως έχει ήδη αναφερθεί στο πρώτο κεφάλαιο, πριν το Νόμο 2742/1999 η διαχείριση των περιοχών αυτών στη χώρα μας, αποτελούσε αρμοδιότητα της Δασικής Υπηρεσίας (στα δημόσια δάση και δασικές εκτάσεις). Ωστόσο, η έλλειψη συμμετοχής από τα ενδιαφερόμενα μέρη στη λήψη αποφάσεων για τα Εθνικά πάρκα στην Ελλάδα, δημιούργησε φόβο και δυσπιστία. Το κλίμα αυτό, οδήγησε σε συχνές συγκρούσεις μεταξύ των τοπικών ομάδων και των διοικητικών αρχών (Papageorgiou 1996), σε διαφοροποιήσεις στην προσέγγιση του θεσμού από τα συναρμόδια Υπουργεία (Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. κ.λπ.) (Ταμπάκης 2009) και τις πολιτικές της Ε.Ε., κυρίως στο επίπεδο της χρηματοδότησης, και τέλος στη δημιουργία των Φορέων Διαχείρισης.

Στο πλαίσιο της διαμόρφωσης μιας ενιαίας πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την προστασία της φύσης υπάρχουν δύο νομοθετικά κείμενα, η Οδηγία 79/409 ΕΟΚ για τη διατήρηση των πτηνών και η Οδηγία 92/43 ΕΟΚ για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων και της άγριας πανίδας και χλωρίδας, η οποία προβλέπει τη δημιουργία ενός Ευρωπαϊκού Δικτύου Ειδικών Ζωνών Διατήρησης με την ονομασία Natura 2000. Λόγω της πολυπλοκότητας σχετικά με το διαχωρισμό και την ομαδοποίηση των προστατευόμενων και των υπό προστασία περιοχών, επιλέχθηκαν κάποια κριτήρια για τη χωρική ομαδοποίηση των περιοχών στο Δίκτυο Natura 2000, όπως η εκπόνηση Ειδικής Περιβαλλοντικής Μελέτης, η υλοποίηση προγραμμάτων στήριξης από την Ευρωπαϊκή Ένωση, καθώς και η ίδρυση Φορέων Διαχείρισης (Χρυσομάλλης 2002).

Ο Νόμος 2742/1999 ρύθμιζε τις διαδικασίες για την ίδρυση των Φορέων Διαχείρισης σε προστατευόμενες περιοχές. Το έργο των Φορέων Διαχείρισης περιλαμβάνει την εκπόνηση διαχειριστικών σχεδίων και κανονισμών λειτουργίας, την παρακολούθηση και εκτίμηση της εφαρμογής τους, την παροχή βοήθειας στις αρμόδιες διοικητικές και δικαστικές αρχές, τη γνωμοδότηση για την προέγκριση χωροθέτησης προτεινόμενων έργων και δραστηριοτήτων, την εκπόνηση μελετών και κατασκευή έργων, τη διεξαγωγή ερευνών και την ενημέρωση και ευαισθητοποίηση του κοινού (Χατζηδάκης 2002).

Σύμφωνα με τον Κασιούμη (1994), ο αρχικός σχεδιασμός για τη διοίκηση προστατευόμενων περιοχών στην Ελλάδα οδήγησε στη δημιουργία

ανεξάρτητων φορέων, τους Φ.Δ. Οι φορείς αυτοί ωστόσο, δεν είχαν νομικά κατοχυρωμένες αρμοδιότητες στην πράξη (Papageorgiou and Kassioumis 2005). Οι αρμοδιότητές τους είναι περισσότερο ενημερωτικού, γνωμοδοτικού, πιστοποιητικού χαρακτήρα, προώθησης και συντονισμού δράσεων και παρεμβάσεων προς τις εκάστοτε αρμόδιες αρχές. Πρόκειται ουσιαστικά για ένα βοηθητικό ρόλο, με αποτέλεσμα να μη μπορούν να αναλάβουν και να φέρουν εις πέρας δράσεις πραγματικού διαχειριστή (Βώκου 2012). Αυτό που είναι απαραίτητο για την επίλυση τέτοιου είδους προβλημάτων, και ιδιαίτερα όταν συνδέονται με την εφαρμογή του καθεστώτος προστασίας, είναι ένα αποτελεσματικό διαχειριστικό σχέδιο. Ειδικότερα, αυτό θα πρέπει να έχει εντοπίσει τα κατάλληλα μέτρα που είναι αναγκαία να θεσπιστούν, τόσο για τη νομοθεσία και τον τρόπο διοίκησης, όσο και κάποια συμβατικά μέτρα που θα έχουν ως στόχο να αυξήσουν την αποδοχή και να ενισχύσουν τη διαφάνεια των διαχειριστικών μέτρων στα μάτια των πολιτών (European Commission 2000). Σύμφωνα με τον Pröbstil (2003) και τους Dimitrakopoulos κ.ά. (2010), ο μόνος τρόπος για επιτευχθεί κάτι τέτοιο, είναι η συμμετοχή και η συνεργασία με τις ομάδες συμφερόντων σε κάθε περίπτωση.

Εντούτοις, σε συνευξείς που ελήφθησαν για το πάρκο της Δαδιάς, από εκπροσώπους του Δήμου, της Περιφέρειας και του Φορέα Διαχείρισης, αναγνωρίζεται η μη επαρκής συμμετοχή των κατοίκων στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων σχετικά με το Πάρκο. Μάλιστα, ο Φορέας Διαχείρισης και ο Δήμος αναφέρουν έλλειψη συντονισμού με την Κεντρική Διοίκηση, καθώς οι εκπρόσωποι των αρμόδιων υπουργείων δεν παρευρίσκονται στο Διοικητικό Συμβούλιο. Αυτό που τονίζεται είναι ότι με την εν λόγω στάση τους, επιβαρύνεται η αποτελεσματική διαχείριση του Εθνικού Πάρκου. Η Περιφέρεια και ο Δήμος προτείνουν ως μέτρο την οργανωμένη προσπάθεια προσέγγισης από το Φορέα, με σκοπό την ευαισθητοποίηση και ενημέρωση του τοπικού πληθυσμού (Ανδρεά 2013).

Οι Lange και Müller (2009), παρόλα αυτά τονίζουν ότι η στελέχωση των ΦΔ με το απαραίτητο επιστημονικό προσωπικό και η τακτική οικονομική τους ενίσχυση αποτελούν τη βάση για την αποτελεσματική διαχείριση και ανάδειξη μιας προστατευόμενης περιοχής. Επίσης η συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας αποτελεί ένα ακόμη σημαντικό παράγοντα προς την κατεύθυνση αυτή.

Σχεδιασμός αποτελεσματικής διαχείρισης με βάση τη συμμετοχή

Οι προστατευόμενες περιοχές πέρα από την τεράστια οικολογική σημασία τους επιτελούν και κοινωνικό ρόλο. Πρόκειται για σημεία αναφοράς όπου μέσα από τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ των τοπικών κοινωνιών και του φυσικού περιβάλλοντος μπορεί να δημιουργηθεί ένα υγιές υπόβαθρο για την

ανάπτυξη οικολογικών και κοινωνικών ωφελειών και αξιών με βάση την αειφορική διαχείριση και την προστασία της φύσης (Dudley and Stoultou 2009).

Προκειμένου να διαφυλαχθεί και να διατηρηθεί αυτή η υγιής και σημαντική σχέση αλληλεπίδρασης, κρίνεται αναγκαίο να εξετάζονται, να μελετώνται και να επαναπροσδιορίζονται συνεχώς οι παράγοντες που διαταράσσουν τις ισορροπίες, τη δυναμική των εκάστοτε καταστάσεων και τα προβλήματα που προκύπτουν. Για να είναι αποτελεσματική μια τέτοια διαδικασία, θα πρέπει να αποκτά ερευνητικό χαρακτήρα, ώστε να εξετάζονται και να κατανοούνται τα χαρακτηριστικά των εμπλεκόμενων φορέων (Tsantopoulos et al. 2012a) και να υπάρχει μια βάση πληροφοριών που θα λειτουργεί ως αφετηρία για κάθε προσπάθεια διαφορετικής προσέγγισης (Ανδρεά κ.ά. 2012β).

Σε πρόσφατες έρευνες, εξετάζεται η δυνατότητα για μια νέου τύπου διαχείριση που θα έχει πιο προσαρμοστικό χαρακτήρα στις αλλαγές και στις νέες απαιτήσεις του τοπικού πληθυσμού (Hahn et al. 2006, Hayes 2006, Schoon 2008). Ουσιαστικά, διερευνάται ο τρόπος με τον οποίο οι νέες αντιλήψεις ενδεχομένως να ενισχύουν τη βιώσιμη ανάπτυξη, εξυπηρετώντας μακροπρόθεσμους στόχους σε μια μεγαλύτερη χρονική περίοδο. Πρόκειται για αντιλήψεις των εμπλεκόμενων φορέων για την υιοθέτηση στάσεων περισσότερο φιλικών προς το περιβάλλον, καθώς και για την ενίσχυση της ενημέρωσης - πληροφόρησης που αφορά στις περιβαλλοντικές αποφάσεις (Dietz et al. 2003, Folke et al. 2005, Folke 2007).

Σύμφωνα με τον Leeuwis (2004), οι αντιλήψεις του τοπικού πληθυσμού για το περιβάλλον συνδέονται με τη γενικότερη αντίληψη για τον κόσμο που μας περιβάλλει, μέσα από ένα πολύπλοκο δίκτυο όπου η λογική συνδέεται και επηρεάζεται από κοινωνικούς παράγοντες. Τέτοιοι μπορεί να είναι οι πεποιθήσεις, η γλώσσα, η θρησκεία, οι αξίες, είτε ατομικοί παράγοντες, όπως το συναίσθημα, η αυτοεκτίμηση, οι προσωπικές εμπειρίες, η θεωρητική γνώση, η διαίσθηση και οι προκαταλήψεις.

Η συσχέτιση και η αλληλεπίδραση των παραπάνω στοιχείων καθορίζουν τον τρόπο με τον οποίο εσωτερικεύουμε κάθε κατάσταση. Σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση μιας στάσης παίζει επίσης και το κίνητρο. Το γεγονός ότι ο τοπικός πληθυσμός ενδεχομένως να αναπτύσσει αρνητική στάση απέναντι στην προστασία, μπορεί να οφείλεται σε πολλούς παράγοντες, όπως είναι το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, η έλλειψη ενημέρωσης - πληροφόρησης για τα περιβαλλοντικά θέματα και η απουσία συμμετοχής στις διαδικασίες λήψης περιβαλλοντικών αποφάσεων (Pyrovetsi and Daoutopoulos 1997, Sah and Heinen 2001, Allendorf et al. 2006). Επίσης, οι αντιλήψεις του τοπικού πληθυσμού επηρεάζονται σε μεγάλο βαθμό από τη γενικότερη

αντίληψη για την προστασία της βιολογικής ποικιλότητας (Picard 2003, McClanahan et al. 2005).

Επομένως, η κατανόηση των χαρακτηριστικών των κατοίκων και η δημιουργία μιας βάσης πληροφοριών για τους παράγοντες που επηρεάζουν τις στάσεις και τις αντιλήψεις τους για τις προστατευόμενες περιοχές αποτελεί ένα σημαντικό εργαλείο αποτελεσματικής διαχείρισης. Ουσιαστικά, παρέχει χρήσιμες πληροφορίες, οι οποίες μπορούν να ενσωματώνονται στις διαδικασίες λήψης περιβαλλοντικών αποφάσεων. Μέσα από τη βελτίωση της στάσης του τοπικού πληθυσμού και την αλλαγή της συμπεριφοράς τους θα ενισχύονται οι προσπάθειες επίλυσης αντικρουόμενων συμφερόντων (Traikolis 2001, Manfredo et al. 2004).

Η κατανόηση και αξιολόγηση των στάσεων του τοπικού πληθυσμού αποτελεί ένα σημαντικό βήμα στην πορεία της αποδοχής παρεμβάσεων που έχουν ως στόχο την προστασία. Επιπλέον, θα μπορούν να προβλεφθούν και να αντιμετωπιστούν πιο εύστοχα οι αντιδράσεις του στην εφαρμογή των μελλοντικών στρατηγικών σχεδίων. Σύμφωνα με τον Zachrisson (2008), έρευνες που εξετάζουν τις απόψεις των τοπικών κοινωνιών αποτελούν σημαντικό εργαλείο για το σχεδιασμό αποτελεσματικής διαχείρισης των Εθνικών Πάρκων με κύριο στόχο την προστασία και άμεσο αποτέλεσμα την περιφερειακή ανάπτυξη. Η αντίληψη αυτή φαίνεται να ενισχύει μια αισιόδοξη εκδοχή για την επίλυση των προβλημάτων στη διαχείριση των προστατευόμενων περιοχών.

Η πολυπλοκότητα των περιβαλλοντικών προβλημάτων και η δυναμική φύση τους, καθιστούν απαραίτητη τη συμμετοχή των ομάδων συμφερόντων στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Αυτό το συνοθύλευμα πληροφοριών και αξιών που επιτυγχάνεται χάρη στη συμμετοχή των πολιτών στις αποφάσεις της Διοίκησης αποτελεί γεγονός που αναγνωρίζεται πλέον στην εφαρμογή περιβαλλοντικής πολιτικής τόσο σε εθνικό επίπεδο κάθε χώρας όσο και σε διεθνές επίπεδο (Reed 2008).

Η διαδικασία της εμπλοκής ανθρώπων οι οποίοι δεν ανήκουν στον επίσημο κρατικό σχεδιασμό στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων (Fulop 2002), μπορεί να περιλαμβάνει την πρόσβαση σε πληροφορίες, την έκφραση απόψεων και συμμετοχή σε διοικητικές διαδικασίες, ή ακόμη και τη δυνατότητα νομικών ενεργειών σε περιπτώσεις διαφωνίας (Τσαμπούκου - Σκαναβή 2004β), άλλα επιπλέον και τη συμμετοχή των πολιτών σε οργανώσεις, συλλόγους ή σωματεία (Tsantopoulos et al. 2012b).

Επίσης, σύμφωνα με τους Fiorino (1996) και Parnell (2002), η συμμετοχή μπορεί να διακριθεί σε επιλεκτική και δημοκρατική. Στην πρώτη περίπτωση οι συμμετέχοντες διαθέτουν επιστημονική / επαγγελματική ειδικευση ή εκπροσωπούν διαφορετικές πολιτικές δυνάμεις, στοχεύοντας είτε στην επιστημονική εγκυρότητα, είτε στην επιδοκιμασία ενός μεγάλου μέρους του

εκλογικού σώματος. Ενώ στη δεύτερη περίπτωση οι συμμετέχοντες λαμβάνουν μέρος με την ιδιότητά τους ως πολίτες και προασπιστές των συμφερόντων τους και μάλιστα σύμφωνα με τον Osler (1997), αυτού του είδους η συμμετοχή περιλαμβάνει αφενός τη θεσμική ή πολιτική διάσταση και αφετέρου την πολιτιστική ή προσωπική θέση του ίδιου του πολίτη.

Κάτι αντίστοιχο συμβαίνει και με τις διαδικασίες λήψης περιβαλλοντικών αποφάσεων σε προστατευόμενες περιοχές. Ο σχεδιασμός για τη διαχείρισή τους θα πρέπει να περιλαμβάνει τη συμμετοχή των πολιτών, καθώς και οι ίδιοι το προσδοκούν, εφόσον οι αποφάσεις αυτές επηρεάζουν τη ζωή τους. Αυτός είναι και ο κύριος λόγος που αντιδρούν αρνητικά, όταν αποκλείονται από τη διαδικασία. Μέσα από τη συμμετοχή νομιμοποιούνται οι αποφάσεις της Διοίκησης και στηρίζονται οι πολιτικές επιλογές. Επίσης, η ενεργός συμμετοχή μπορεί να βελτιώσει στο μέγιστο δυνατό την ποιότητα των αποφάσεων, δεδομένου ότι τα προβλήματα προσδιορίζονται μέσα από οικονομικούς, πολιτικούς και τεχνολογικούς όρους (Waugh 2002). Στην πραγματικότητα όσο πιο πληροφορημένοι είναι οι πολίτες τόσο πιο ευέλικτη θα είναι η κοινωνία στο να αντιμετωπίζει τα τρέχοντα και μελλοντικά προβλήματα (Comfort 1999).

Ο σχεδιασμός της διαχείρισης με βάση τη συμμετοχή των τοπικών κατοίκων στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων είναι ένα από τα πιο σημαντικά στάδια αποτελεσματικής διαχείρισης και ένα μέσο εξισορρόπησης των συγκρούσεων και των αρνητικών αντιδράσεων κατά την εφαρμογή στρατηγικών σχεδίων. Η γνώση των απόψεων του τοπικού πληθυσμού, ιδιαίτερα όταν πρόκειται για τοπικές κοινωνίες που βρίσκονται στα όρια προστατευόμενων περιοχών, διευκολύνει την επικοινωνία μεταξύ των φορέων διαχείρισης και των πολιτών, δημιουργώντας σχέσεις εμπιστοσύνης και αλληλοκατανόησης (Ανδρεά κ.ά. 2009).

Η ανάπτυξη του αισθήματος της δέσμευσης των τοπικών κοινωνιών απέναντι στις προστατευόμενες περιοχές αποτελεί θεμελιώδη αρχή για τη στάση τους σχετικά με την ίδρυση και τη λειτουργία των Εθνικών Πάρκων. Σε πολλές χώρες, όπως αυτές της Αφρικής, οι υπεύθυνοι για τη διαχείριση των Εθνικών Πάρκων εφαρμόζουν στην πράξη διαχειριστικά σχέδια όπου στόχος είναι η συνεργασία και η εφαρμογή ενός τύπου συν-διαχείρισης με την τοπική κοινωνία. Σύμφωνα με αυτό το πρότυπο βελτιώνεται η αποτελεσματικότητα των διαχειριστικών στόχων (Barrow and Murphree 2001). Σύμφωνα με τους Brody (2003) και Reed (2008), η συμμετοχή των εμπλεκόμενων φορέων μπορεί να βελτιώσει την ποιότητα των περιβαλλοντικών αποφάσεων.

Σε πολλές περιπτώσεις κατά τις οποίες ο σχεδιασμός δε βασίστηκε στο ότι οι τοπικές κοινωνίες αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της προστασίας της φύσης, οι προσπάθειες για προστασία της βιοποικιλότητας και γενικότε-

ρα για τη σωστή λειτουργία και διαχείριση προστατευόμενων περιοχών απέτυχαν (Yeo-Chang 2009, Hamilton et al. 2000, Hulme and Murphree 2001). Στο πλαίσιο μιας προσπάθειας για την ανάπτυξη νέων μεθόδων διαχείρισης βάσει των οποίων θα λαμβάνονται υπόψη οι απαιτήσεις του τοπικού πληθυσμού, δημιουργήθηκαν νέες στρατηγικές που συνδυάζουν την προστασία με την κοινωνία (Infield and Namara 2001). Σύμφωνα με τις προσεγγίσεις αυτές οι φιλοδοξίες του τοπικού πληθυσμού ενδυναμώνονται και προωθείται η ενεργός συμμετοχή, ώστε να ενισχύονται οι τοπικές οικονομίες (Songorwa 1999, Infield and Namara 2001, Mehta and Heinen 2001). Μέσα από αυτήν την αξίωση εξομαλύνονται τα αντικρουόμενα συμφέροντα.

Έρευνες έχουν δείξει ότι η συμμετοχή των πολιτών στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, πέρα από το γεγονός ότι ενδυναμώνει το σύνδεσμο ανάμεσα σε εκείνους που κυβερνούν και σε αυτούς που κυβερνώνται, έχει ουσιαστικά τη δύναμη να μεταβάλει ή και να αναστρέψει την εφαρμογή μιας συγκεκριμένης πολιτικής (Walpole and Goodwin 2001, Younge and Fowkes 2003, Richards et al. 2004). Οι Pretty και Ward (2001) έδειξαν ότι η δημιουργία περιβαλλοντικής συνείδησης και η συμμετοχή ενεργών πολιτών υπήρξε πραγματικά ικανή στο να λύσει τοπικά περιβαλλοντικά προβλήματα σε πολλές περιπτώσεις. Όταν οι πολίτες αισθάνονται ότι ασκούν επιρροή πάνω στις αποφάσεις που τους αφορούν, τόσο περισσότερες πιθανότητες υπάρχουν στο να συμβιβαστούν με τις νέες απαιτήσεις της διαχείρισης (Bryner 2001, Rowe et al. 2004). Επιπλέον, οι ομάδες συμφερόντων που αναπτύσσονται σε μια τοπική κοινωνία γνωρίζουν καλύτερα από τον καθένα τη φύση των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν και μπορούν να προτείνουν πιο εύστοχες λύσεις.

Ζητήματα χρηματοδότησης

Η λειτουργία των Εθνικών Πάρκων στηρίζεται κυρίως στη χρηματοδότηση από το κράτος και ειδικότερα στα κονδύλια που παρέχονται για την προστασία του περιβάλλοντος. Στην πραγματικότητα, όπως σημειώνουν οι White και Lovett (1999), η δεδομένη αυτή κατάσταση σχετικά με τη χρηματοδότηση των Εθνικών Πάρκων ενδέχεται να αλλάξει μελλοντικά. Συγκεκριμένα, όλες οι ενδείξεις σχετικά με την περιβαλλοντική πολιτική για τις προστατευόμενες περιοχές συγκλίνουν στο γεγονός ότι οι πηγές χρηματοδότησής τους μειώνονται σταδιακά, ενώ εμφανίζεται μια νέα γραμμή ανάπτυξης που αποδίδεται ως οικονομική επάρκεια των περιοχών αυτών, οι οποίες με την αποτελεσματική τους διαχείριση δύνανται να εξασφαλίσουν την ίδια τη βιωσιμότητά τους (Hearne and Salinas 2002).

Ωστόσο, το σενάριο για την αυτονόμηση των προστατευόμενων περιοχών ως τουριστικών αξιοθέατων και πόρων ιδιαίτερης σημασίας είναι υπαρκτό και οφείλεται στη δυναμική τους ζήτηση ως τουριστικών προορισμών,

καθώς υπάρχει πιο εντατική πληροφόρηση των επισκεπτών και νέα περιβαλλοντικά κίνητρα. Σπουδαίο ρόλο επιτελεί η προβολή και ανάδειξή τους μέσω του διαδικτύου που είναι πλέον εύκολα προσβάσιμο από το μεγαλύτερο μέρος των πολιτών, ενώ η τάση αυτή ενισχύεται από τη δράση των εμπλεκόμενων φορέων και κυρίως των τοπικών μηχανισμών για την προσέλκυση επισκεπτών (Τσάρτας 2002).

Εικόνα 6. Το σημείο πρόσβασης για την περιήγηση με τη βάρκα στο Εθνικό Πάρκο του Δέλτα του Έβρου όπου είναι ολοφάνερη η υποβάθμιση και η εγκατάληψη.

Σύμφωνα με τους McNeely (1994) και Dharmaratne κ.ά. (2000), ο οικοτουρισμός θεωρείται ως ένα από τα κυριότερα μέσα που μπορούν να εξασφαλίσουν την οικονομική αυτοδυναμία και ανεξαρτησία των προστατευόμενων περιοχών. Οι κατευθυντήριες γραμμές για τη διαχείριση των Εθνικών Πάρκων θα πρέπει να στηρίζονται στην προστασία της οικολογικής ακεραιότητας του συστήματος, αλλά και στις ευκαιρίες αναπληρώσεως που προσφέρονται στον επισκέπτη, καθώς επίσης και στην ευχαρίστησή του από την ανάπτυξη του τουρισμού (Mayer et al. 2010).

Στη χώρα μας η χρηματοδότηση των προστατευόμενων περιοχών γινόταν κυρίως μέσω του κρατικού προϋπολογισμού. Ωστόσο, η φύση της διαχείρισής τους παρέχει τη δυνατότητα να διεκδικήσουν εθνικά ή κοινοτικά χρηματοδοτικά προγράμματα. Πρόκειται για περιοχές που προσφέρουν μια εξαιρετική ευκαιρία για επενδύσεις από περιφερειακά προγράμματα. Επίσης, υπάρχει η δυνατότητα στήριξης και από διεθνή κεφάλαια (Ταμπάκης

2009). Εντούτοις, η λειτουργία και η συστηματική οργάνωση των προστατευόμενων περιοχών μέσα από τους χειρισμούς των Φορέων Διαχείρισης προϋποθέτει την ομαλή χρηματοδότησή τους, τη στελέχωση με το αναγκαίο επιστημονικό προσωπικό και προσωπικό φύλαξης. Η λήξη της χρηματοδότησής τους, ενδεχομένως μετά το 2015, προγραμμάτων που προέρχονται από την Ευρωπαϊκή Ένωση, θα αποτελέσει σημαντικό πρόβλημα στη λειτουργία των Φορέων Διαχείρισης πολλών προστατευόμενων περιοχών.

Οι ΦΔ αντιμετωπίζουν σοβαρά λειτουργικά και πρακτικά προβλήματα. Αυτά, προέρχονται κυρίως εξαιτίας της ανυπαρξίας ενός ξεκάθολου νομοθετικού πλαισίου καθώς και της ελλιπούς και μη τακτικής χρηματοδότησης, των ελλείψεων σε προσωπικό (επιστημονικό, φύλαξης), υποδομές και υπηρεσίες (Beriatos 2005, Skanavis and Giannoulis 2009). Όταν οι αντικειμενικοί διαχειριστικοί σκοποί δεν είναι ξεκάθαροι, σε συνδυασμό με την πολιτική αδιαφορία και την οικονομική δυσχέρεια, δεν αφήνουν πολλά περιθώρια για αποτελεσματική διαχείριση των περιοχών αυτών (McCool and Guthrie 2001, LaChapelle et al. 2003).

Εικόνα 7. Το όχημα που μεταφέρει τους επισκέπτες του Εθνικού Πάρκου Δαδιάς στην περιοχή παρατήρησης των πουλιών - ταΐστρα.

Διαχείριση Εθνικών Πάρκων ως δίκτυο τουριστικών προορισμών

Η διατήρηση και η αποτελεσματική διαχείριση των Εθνικών Πάρκων αποτελεί βασικό εργαλείο της περιβαλλοντικής πολιτικής για την προστασία σπάνιων οικοσυστημάτων (Ανδρεά κ.ά. 2012γ). Τα Εθνικά Πάρκα προσφέρουν πλήθος δραστηριοτήτων για απόλαυση της φύσης και πολλές ευκαιρίες για αναψυχή, ενώ παράλληλα φαίνεται να γίνονται ολοένα και περισσότερο

δημοφιλείς τουριστικοί προορισμοί. Για αυτόν το λόγο οι διαχειριστές θα πρέπει να στοχεύουν σε μια ισορροπία μεταξύ των αναγκών των επισκεπτών και των στόχων προστασίας της εκάστοτε περιοχής. Μέσα από αυτή την εξισορρόπηση προστασίας και ανάπτυξης και με την προώθηση του βιώσιμου τουρισμού θα μπορούν να εξομαλύνονται τα αντικρουόμενα συμπεριφέροντα και να ελαττώνονται οι αντιδράσεις από την εφαρμογή του καθεστώτος προστασίας για τον τοπικό πληθυσμό (Alden 1997, Cope et al. 1999, Kerkvliet and Nowell 2000).

Η εξασφάλιση εισοδήματος από την ανάπτυξη τουρισμού και την κίνηση των επισκεπτών ενισχύει τις τοπικές οικονομίες, αντισταθμίζοντας τις παράπλευρες απώλειες που προκύπτουν από την ίδρυση Εθνικών Πάρκων (Saarinen 2003, Huhtala et al. 2010). Επομένως, οι διαχειριστές καλούνται να βρουν μια ισορροπία μεταξύ της προστασίας και της ανάπτυξης - ανάδειξης των Εθνικών Πάρκων. Ουσιαστικά, θα πρέπει να έχουν φροντίσει για την εκπλήρωση των αναγκών αναψυχής των επισκεπτών, ενώ ταυτόχρονα να έχουν μεριμνήσει, ώστε να εξυπηρετούνται και οι στόχοι προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς και της φύσης (Suckall et al. 2008).

Η ανάπτυξη του τουρισμού η οποία αποσκοπεί τόσο στην κοινωνική όσο και στην οικονομική ανάπτυξη των προστατευόμενων περιοχών ενισχύεται μέσα από τη διαχείρισή τους ως «δίκτυα» (Ταμπάκης 2009). Επιπλέον, μέσα από τη δημιουργία δικτύων προστατευόμενων περιοχών θα προωθείται και η αποτελεσματικότερη προστασία τους. Βασικό όργανο για την επίτευξη αυτού του σκοπού αποτελεί η δημιουργία του δικτύου προστατευόμενων περιοχών Natura (Τσαμπούκου - Σκαναβή 2004α).

Πρόκειται για μια προσπάθεια να δημιουργηθούν σε μια ευρύτερη περιοχή πόλοι έλξης για τους επισκέπτες και κίνητρα για τους τοπικούς κατοίκους, ώστε να αναπτύξουν μια περιβαλλοντικά ευαισθητοποιημένη συμπεριφορά, σε ένα πλαίσιο όπου θα ενσωματώνεται και η βιώσιμη ανάπτυξη της περιοχής τους (Ανδρεά κ.ά. 2012γ). Μάλιστα, τα οικονομικά οφέλη που προκύπτουν από την ανάπτυξη του τουρισμού γύρω από τα δίκτυα των Εθνικών Πάρκων είναι πολύ σημαντικά. Στη Νότια Φινλανδία η ύπαρξη τριών Εθνικών Πάρκων που λειτουργούν ως δίκτυο τουριστικών προορισμών δημιούργησε προϋποθέσεις για την ανάπτυξη μικρών τουριστικών επιχειρήσεων με κέρδη που αγγίζουν ετησίως το ένα εκατομμύριο ευρώ (Selby et al. 2011).

Σύμφωνα με τους Getzner και Jungmeier (2002), η δημιουργία του Δικτύου Natura 2000 φαίνεται να έχει θετικές επιδράσεις στην οικονομική ανάπτυξη σε τοπικό επίπεδο, ιδίως μέσω της αύξησης της αντικειμενικής αξίας για τις περιοχές αυτές, της δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας και προγραμμάτων χρηματοδότησης όπως το LIFE (Liederman 1996, Le Block 1997). Επίσης, με την παροχή αποζημιώσεων και την οικονομική στήριξη

ομάδων συμφερόντων που πλήττονται άμεσα από την εφαρμογή των μέτρων προστασίας, μπορεί να ενισχυθεί η οικονομική στήριξη των ομάδων αυτών (Barker and Stockdale 2008, Ezebilo and Mattsson 2010).

Πέρα από τη δημιουργία θέσεων εργασίας στον τομέα του τουρισμού (Bennett et al. 2012) θα μπορούσε να ενισχυθεί και ο πρωτογενής τομέας μιας περιοχής με την προώθηση πιστοποιημένων αγροτικών και κτηνοτροφικών τοπικών προϊόντων. Στην περίπτωση που η περιοχή βασίζεται στον δευτερογενή τομέα η παροχή αποζημιώσεων για τη μετακίνηση των βιομηχανικών μονάδων σε άλλες περιοχές, εκτός των ορίων της προστατευόμενης έκτασης, θα αποτελούσε μια νέα προσέγγιση στη δημιουργία ενός δικτύου ανάπτυξης (Getzner and Jungmeier 2002).

Εξίσου σημαντικό προς την πορεία αυτή είναι οι τοπικές κοινωνίες να εκπροσωπούνται και να συμμετέχουν αποτελεσματικά στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Με αυτόν τον τρόπο είναι πολύ πιο πιθανό να αυξηθούν οι αναμενόμενες θετικές επιδράσεις από την καθιέρωση του Natura 2000 στην οικονομική ανάπτυξη της περιοχής τους (Getzner and Jungmeier 2002, Apostolopoulou et al. 2012).

Όπως σημειώνουν οι Getzner και Jungmeier (2002) σε σχετική έρευνα σε προστατευόμενες περιοχές του Δικτύου Natura 2000 στην Αυστρία, αν και η Διοίκηση αντιμετώπισε σοβαρά προβλήματα και ενώ σημειώθηκαν συγκρούσεις μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων, το διαχειριστικό πλάνο βρήκε εφαρμογή, και οι περιοχές αυτές λειτουργούν τελικά ως δίκτυο ανάπτυξης. Σε περιοχές όπου βρίσκονται σε μικρή γεωγραφική απόσταση από περισσότερες από μια προστατευόμενες περιοχές ενδέχεται να υπάρχει δυναμική ανάπτυξης που προκύπτει από την αλληλεπίδρασή τους ως προς την επισκεψιμότητα και την προσέλκυση τουριστών. Σε τέτοιες περιπτώσεις κύριος στόχος είναι η ανάπτυξη ενός δικτύου προστατευόμενων περιοχών, μέσα από ένα πλαίσιο συνεργασίας το οποίο θα μπορεί να προσθέτει και να ενισχύει τα οφέλη από τη σύνδεση των δύο περιοχών. Σημαντικό, επίσης, είναι να δημιουργηθεί ένα πλαίσιο συνεργασίας μεταξύ όλων των εμπλεκόμενων φορέων (Ανδρεά κ.ά. 2012γ).

Στην περίπτωση της περιοχής του Έβρου το Εθνικό Πάρκο της Δαδιάς αποτελεί ένα σπάνιο χερσαίο οικοσύστημα που μπορεί να συνδυάσει πολλές μορφές εναλλακτικού τουρισμού (www.dadia-np.gr), ενώ αντίστοιχα το Εθνικό Πάρκο του Δέλτα του Έβρου αποτελεί έναν σπάνιο υγρότοπο διεθνούς σημασίας, όπου ο επισκέπτης μπορεί να απολαύσει τον τουρισμό των υγροβιοτόπων (www.enros-delta.g). Η περιοχή του Νομού Έβρου μπορεί να λειτουργήσει ως δίκτυο τουριστικών προορισμών, το οποίο πέρα από δίκτυο προστασίας θα μπορεί να λειτουργήσει και ως δίκτυο ανάπτυξης για την ευρύτερη περιοχή. Ειδικότερα, στην περιοχή έχουν αναπτυχθεί εναλλακτικές μορφές τουρισμού που εξυπηρετούν πολλές δραστηριότητες, και κα-

λύπτουν ένα ευρύ φάσμα προτιμήσεων επισκεπτών (www.preenrou.eu). Αυτές είναι : α) Ιαματικός τουρισμός σε δύο περιοχές στο ευρύτερο τμήμα του Νομού και συγκεκριμένα στα Ιαματικά Λουτρά Τραϊανούπολης και στα Ιαματικά Λουτρά Σαμοθράκης, β) Ορειβατικός τουρισμός στη Σαμοθράκη, γ) Θρησκευτικός τουρισμός στις Φέρες, στο Διδυμότειχο και στη Δαδιά, δ) Οικοτουρισμός στο Δέλτα του Έβρου και στο Δάσος της Δαδιάς, ε) Συνεδριακός τουρισμός στην Αλεξανδρούπολη, στ) Περιπατητικός τουρισμός και τουρισμός των μονοπατιών στο Δάσος της Δαδιάς, ζ) Σχολικός τουρισμός στο Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Σουφλίου, η) Αγροτουρισμός στην ευρύτερη περιοχή του Έβρου, θ) Κυνηγετικός τουρισμός και ι) Τουρισμός της περιπέτειας με δραστηριότητες όπως κανό στη Λίμνη Τυχερού, ποδηλασία στην παραλιακή διαδρομή Μάκρης-Μεσημβρίας- Μαρώνειας, καθώς και ποδηλατοδρομίες στο Δέλτα του Έβρου και στο Οικοτουριστικό Κέντρο της Δαδιάς, τέλος περιήγηση κατά μήκος του ποταμού Έβρου με βάρκα στο Δέλτα του Έβρου και παρατήρηση των πουλιών στο Δάσος της Δαδιάς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΑΛΛΗΛΕΠΙΔΡΑΣΗ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΜΕ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΜΕΝΗ ΠΕΡΙΟΧΗ

Τοπική κοινωνία και προστατευόμενες περιοχές

Η καθιέρωση και η λειτουργία των Εθνικών Πάρκων συνιστούν μια σημαντική προϋπόθεση για τη διατήρηση της βιοποικιλότητας αυτού του πλανήτη. Η αποτελεσματική τους διαχείριση, με τη σειρά της, είναι αυτή που θα εξασφαλίσει και τη μελλοντική τους ύπαρξη. Από την άλλη, η ύπαρξη ενός Εθνικού Πάρκου, με όλους τους περιορισμούς που θέτει το καθεστώς προστασίας στην εν λόγω περιοχή, θέτει στο περιθώριο την εκμετάλλευση των φυσικών πόρων από τους τοπικούς πληθυσμούς που ζουν στην ευρύτερη περιοχή. Παρόλα αυτά αναγνωρίζεται πλέον ευρέως ότι οι προστατευόμενες περιοχές γενικότερα παίζουν σημαντικό ρόλο στη βιωσιμότητα μιας περιοχής και ιδίως στις κοινωνίες που βρίσκονται πλησίον τους (McNeely 1993, Ghimire and Pimbert 1997). Είναι σημαντικό οι πολίτες που ζουν γύρω από προστατευόμενες περιοχές να έχουν την ικανότητα να κατανοούν τα περιβαλλοντικά θέματα που προκύπτουν, να αντιλαμβάνονται τις αιτίες τους και να αξιολογούν τις πιθανές τους λύσεις μέσα από την ενεργό συμμετοχή τους στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων (Ανδρέα κ.ά. 2009).

Οι περισσότεροι εμπλεκόμενοι στις ομάδες συμφερόντων και ιδιαίτερα οι τοπικοί κάτοικοι που ζουν γύρω από προστατευόμενες περιοχές βασίζονται στην εκμετάλλευση των φυσικών πόρων των περιοχών αυτών είτε για τη βασική και κύρια οικονομική τους απασχόληση που αποσκοπεί στην επιβίωση τους είτε ως εναλλακτική απασχόληση (Ouyang et al. 2002). Ωστόσο, υπάρχουν εμπειρικές αποδείξεις που καταδεικνύουν ότι η ανάθεση στις τοπικές κοινωνίες ευθυνών που έχουν σχέση με την προστασία αποτελεί ένα κρίσιμο βήμα στη συγκέντρωση πληροφοριών οι οποίες μπορούν να ενσωματωθούν στις διαδικασίες λήψης περιβαλλοντικών αποφάσεων και να οδηγήσουν στην ελαχιστοποίηση αντικρουόμενων συμφερόντων (Jim et al. 2002, Rao et al. 2003).

Εικόνα 8. Τα παραπήγματα των ψαράδων στο Δέλτα του Έβρου.

Η εφαρμογή προγραμμάτων περιβαλλοντικής επικοινωνίας με στόχο την πληροφόρηση του τοπικού πληθυσμού σχετικά με την άρρηκτη σχέση μεταξύ προστασίας και ανάπτυξης, ως μέθοδος προσέγγισης των τοπικών κατοίκων, αποτελεί το θεμέλιο λίθο στην αντιμετώπιση των συγκρούσεων μεταξύ των ομάδων συμφερόντων (Ezebilo and Mattsson 2010). Επίσης, όπως αναφέρουν οι Salafsky κ.ά. (2001), εάν ο τοπικός πληθυσμός μπορεί να επωφεληθεί οικονομικά από επιχειρήσεις ή υπηρεσίες που βασίζονται στην ύπαρξη σπάνιων φυσικών οικοσυστημάτων, τότε αποφασίζει να αναλάβει δράση, προκειμένου να εξασφαλίσει την προστασία και τη βιώσιμη χρήση των φυσικών πόρων στα οικοσυστήματα αυτά.

Από οικονομική σκοπιά οι αξίες χρήσης και μη-χρήσης που προκύπτουν από την ύπαρξη ενός Εθνικού Πάρκου θα μπορούσαν να συνδυαστούν, έτσι ώστε να εξομαλύνονται τα αντικρουόμενα συμφέροντα και μάλιστα κατά τρόπο τέτοιο, ώστε να επωφελούνται οι ομάδες συμφερόντων μέσω της επίτευξης πολλαπλών αντικειμενικών σκοπών (Suh and Harisson 2005). Οι προστατευόμενες περιοχές αποτελούν σημαντικό παράγοντα που μπορεί να δώσει ώθηση στις αναπτυξιακές προοπτικές κάθε τόπου (Mbile et al. 2005, Gimmi et al. 2011). Ωστόσο, για να υπάρχει αντίκρισμα, θα πρέπει να υιοθετούνται πρακτικές που να εναρμονίζονται τόσο με τις υπάρχουσες προοπτικές κάθε τόπου όσο και με τη δυνατότητα υλοποίησης από τις τοπικές κοινωνίες (Shova and Hubacek 2011).

Παράγοντες που επηρεάζουν τη στάση του τοπικού πληθυσμού

Οι απόψεις και οι στάσεις των κατοίκων που ζουν γύρω από Εθνικά Πάρκα αποτελούν ένα σημαντικό παράγοντα που επηρεάζει την αποτελεσματικότητα της λειτουργίας και της διαχείρισής τους (Xu et al. 2006, Mose and Weixlbaumer 2007, Schaal 2009). Συνεπώς, στο πλαίσιο ενός οργανωμένου και εύστοχου σχεδιασμού, οι προστατευόμενες περιοχές δε θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη ως μια ξεχωριστή οντότητα, αλλά ως ένα ενιαίο οικοσύστημα που βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με το γύρω περιβάλλον (Revermann and Petermann 2003).

Κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών έχουν διεξαχθεί αρκετές έρευνες που μελετούν τις στάσεις και τις απόψεις των τοπικών κατοίκων, οι οποίοι ζουν γύρω από Εθνικά Πάρκα. Σύμφωνα με την Stoll- Kleemann (2001a) και τους Schenk κ.ά. (2007), ο τοπικός πληθυσμός αντιδρά αρνητικά στην ίδρυση και τη λειτουργία ενός Εθνικού Πάρκου, όταν αντιλαμβάνεται ότι θέτονται σε ισχύ περιορισμοί και απαγορεύσεις που συνδέονται με οικονομικές δραστηριότητες, όπως χρήσεις γης ή ακόμη και δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου. Οι περιορισμοί που θέτει το καθεστώς προστασίας μπορεί να σχετίζονται με οικονομικές δραστηριότητες, όπως για παράδειγμα με τη δασοκομία, την καλλιέργεια του εδάφους, άλλα και με ψυχαγωγικές, όπως την τουριστική δραστηριότητα, χιονοδρομικές δραστηριότητες, θήρα, αλιεία, ποδηλατοδρομία, κοπή ξεριζώμα φυτών ή καρπών και άλλα.

Άλλοι παράγοντες που επηρεάζουν τις απόψεις των κατοίκων είναι το επίπεδο πληροφόρησής τους για θέματα του Εθνικού Πάρκου, η μόρφωση, η ηλικία, τα ιδιοκτησιακά τους δικαιώματα στην περιοχή (McLean and Straede 2003, Rao et al. 2003), το φύλλο και η εθνικότητα (Gillingham and Lee 1999, Mehta and Heinen 2001), ο τόπος διαμονής, ο χρόνος διαμονής στο Εθνικό Πάρκο, η επισκεψιμότητα στο πάρκο (Liebecke et al. 2008), καθώς και η κοινωνική τους ιδιότητα (Stoll- Kleemann 2001a), το αν δηλαδή ανήκουν σε κάποια ομάδα συμφερόντων.

Ειδικότερα, σε άτομα στα οποία παρέχεται πληροφόρηση για θέματα του Εθνικού Πάρκου (Job 1996), με ανώτερο μορφωτικό επίπεδο (Liebecke et al. 2008), και άτομα που εμπλέκονται στην τουριστική δραστηριότητα η οποία συνδέεται με την ύπαρξη του πάρκου, φαίνεται να δείχνουν μια περισσότερο θετική στάση ως προς την καθιέρωση των Εθνικών Πάρκων. Αντίθετα, σε περιπτώσεις όπου οι τοπικές κοινωνίες επηρεάζονται από μειώσεις εισοδημάτων, απαιτείται ο κατάλληλος σχεδιασμός, ώστε οι κάτοικοι να μπορούν να εξοικονομούν ένα επιπρόσθετο εισόδημα που θα αγγίζει το αρχικό τους επίπεδο.

Η ανάπτυξη του οικοτουρισμού αποτελεί το συνδετικό κρίκο ανάμεσα στην προστασία και την ανάπτυξη. Τα προϊόντα και οι υπηρεσίες που συνδέονται με τον τουρισμό απαιτούν την ύπαρξη εργατικού δυναμικού και, ε-

πομένως, θέσεις εργασίας και πρόσθετα εισοδήματα για τους κατοίκους που διαμένουν γύρω από Εθνικά Πάρκα και προστατευόμενες περιοχές. Σε γενικές γραμμές, η αντίληψη του τοπικού πληθυσμού επηρεάζεται από τον τρόπο και το είδος διαχείρισης των Εθνικών Πάρκων και ειδικότερα από τα οφέλη τα οποία λαμβάνουν από την ύπαρξή τους (Ormsby and Kaplin 2005).

Επίσης, οι απαγορεύσεις που ισχύουν σε περιοχές γύρω από Εθνικά Πάρκα αφορούν οικονομικές δραστηριότητες, όπως αλιεία, κτηνοτροφία και γεωργία, γεγονός που καθιστά δύσκολη την επιβίωση του τοπικού πληθυσμού (Τσαχαλίδης και Τσαντόπουλος 2000). Ωστόσο, η ανάπτυξη του βιώσιμου τουρισμού στις περιπτώσεις αυτές λειτουργεί ως εναλλακτική λύση, προσφέροντας ευκαιρίες για την ανάπτυξη της υπαίθρου και ταυτόχρονα για προστασία του φυσικού περιβάλλοντος (Doswell 2002).

Εικόνα 9. Βοοειδή απολαμβάνουν τη σκιά στη λίμνη Βιστονίδα.

Σε αυτές τις περιπτώσεις προκύπτει μια δίπτυχη επιτακτική ανάγκη προστασίας και ανάπτυξης, όπου μέσα από τη διαχείριση των Εθνικών Πάρκων θα πρέπει να προωθείται η περιφερειακή ανάπτυξη κατά τρόπο βιώσιμο, να σχεδιάζονται και να εφαρμόζονται προγράμματα εναλλακτικού τουρισμού που θα προσφέρουν ευκαιρίες για αναψυχή στους επισκέπτες (Jarvis 2000) και ένα πρόσθετο εισόδημα στους τοπικούς κατοίκους. Οι προστατευόμενες περιοχές μπορούν να λειτουργήσουν ως μοναδικά τουριστικά θέλγητρα (Bushell and Eagles 2007, Reinius and Fredman 2007) και ως εξαιρετική βάση οικονομικής ανάπτυξης για τις αδύναμες τοπικές οικονομίες, μέσω των εσόδων από τη διάθεση του τουριστικού προϊόντος (Mayer et al.

2010), όπως η δημιουργία θέσεων εργασίας και οι ευκαιρίες για την παροχή υπηρεσιών και πώληση αγαθών (Doswell 2002).

Ως επακόλουθο της ανάπτυξης των εναλλακτικών μορφών τουρισμού, τα Εθνικά Πάρκα αποτελούν πλέον παγκοσμίως σημαντικά θέλητρα τουριστικών προορισμών (Juutinen et al. 2011). Τα οικονομικά οφέλη που προκύπτουν από την ύπαρξη Εθνικών Πάρκων προσφέρουν μια δυνητική αντιστάθμιση για τα έμμεσα κόστη που πρέπει να υποστεί ο τοπικός πληθυσμός και που προκύπτουν από τους περιορισμούς στις χρήσεις γης. Η αντίθεση του τοπικού πληθυσμού στην καθιέρωση των Εθνικών Πάρκων συνιστά σύνηθες φαινόμενο σε πυκνοκατοικημένες περιοχές της Ευρώπης, ιδιαίτερα σε περιπτώσεις νέων αποφάσεων καθιέρωσης Εθνικών Πάρκων (Stoll-Kleemann 2001b, Liebecke et al. 2008, Buijs 2009). Το γεγονός αυτό οφείλεται κυρίως στους περιορισμούς παραδοσιακών δραστηριοτήτων, στη μείωση εισοδημάτων που επιφέρουν οι απαγορεύσεις που θέτει το καθεστώς προστασίας, και στα αντικρουόμενα συμφέροντα μεταξύ των ομάδων συμφερόντων της περιοχής.

Από την άλλη, η βιώσιμη ανάπτυξη που προσφέρουν η δημιουργία και η καθιέρωση ενός Εθνικού Πάρκου έρχεται να αντισταθμίσει τις αρνητικές αντιδράσεις και να εξομαλύνει τις συγκρούσεις. Μέσα από την ανάπτυξη του τουρισμού ικανοποιούνται πολλές ανάγκες του τοπικού πληθυσμού, που καθιστούν μια περιοχή βιώσιμη και βελτιώνουν την ποιότητα ζωής τους, δημιουργώντας υποδομές και αυξάνοντας τις ευκαιρίες για επενδύσεις (Ανδρεά κ.ά. 2012γ). Επιπλέον, παρέχεται η δυνατότητα εισροής επιπρόσθετων πόρων, μέσα από διάφορες δραστηριότητες και από τη χρηματοδότηση των Εθνικών Πάρκων (Buultjens et al. 2005).

Σύμφωνα με τους Tsantopoulos κ.ά. (2012a), η εκμετάλλευση των φυσικών πόρων σε προστατευόμενες περιοχές θα πρέπει να βρίσκεται υπό μια συνεχή διαδικασία ελέγχου και παρακολούθησης σε τοπικό και εθνικό επίπεδο. Το ίδιο ισχύει και για την ανάπτυξη του βιώσιμου τουρισμού στις περιοχές αυτές, με σκοπό να ωφελούνται όχι μόνο οι επισκέπτες αλλά και οι τοπικές κοινωνίες. Στο πλαίσιο του αποτελεσματικού σχεδιασμού οι διαδικασίες ελέγχου και παρακολούθησης κρίνονται ως ζωτικής σημασίας, ώστε να αποφευχθούν ή και να προληφθούν οι αρνητικές επιπτώσεις του τουρισμού (Hall 2000, Gunn 2002) στο περιβάλλον άλλα και στη ζωή των κατοίκων.

Η δημιουργία και βελτίωση υποδομών, απαραίτητη προϋπόθεση για την αντιμετώπιση του ανταγωνισμού (Sheykhi 2009), αποτελούν έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες που συμβάλλουν στην τοπική και περιφερειακή ανάπτυξη. Η υλοποίηση σχεδίων ανάπτυξης και βελτίωσης των υποδομών έχει ως αποτέλεσμα τη μείωση του κόστους παραγωγής και την

αύξηση της αποτελεσματικότητας και αποδοτικότητας των οικονομικών δραστηριοτήτων στην ύπαιθρο (Shen et al. 2012).

Ο τοπικός πληθυσμός επωφελείται μέσω της δημιουργίας θέσεων εργασίας στις συγκοινωνίες, και στα δημόσια έργα για τη βελτίωση των υποδομών, όπως η κατασκευή και η συντήρηση δικτύου δρόμων, η ζήτηση προσωπικού σε ξενοδοχειακές εγκαταστάσεις, χώρους εστίασης και διασκέδασης, στα ίδια τα Εθνικά Πάρκα και σε οποιαδήποτε θέση παροχής υπηρεσιών που προκύπτει από την ανάπτυξη του τουρισμού (Andrea et al. 2012).

Συμμετοχή τοπικών κοινωνιών στο σχεδιασμό προστασίας του περιβάλλοντος και της περιφερειακής ανάπτυξης

Γύρω από τις προστατευόμενες περιοχές, στις τοπικές κοινωνίες αναπτύσσονται ομάδες συμφερόντων (stakeholders ή actors), οι οποίες ακριβώς επειδή βιώνουν τα προβλήματα της περιοχής, γνωρίζουν καλύτερα από τον καθένα με ποιον τρόπο πρέπει να αντιμετωπιστούν (Τσαμπούκου - Σκαναβή, 2004α). Στο πλαίσιο των αποφάσεων για περιβαλλοντικά θέματα και προκειμένου η διαδικασία της επικοινωνίας να καταλήξει σε μια σχετική ομοφωνία που θα έχει εξασφαλίσει τη συμμετοχή των εμπλεκόμενων φορέων, η σωστή οργάνωση παίζει σημαντικό ρόλο. Η επιτυχία μιας τέτοιας διαδικασίας μπορεί να επιφέρει κοινωνική ισορροπία, ιδίως όταν υπάρχουν αντικρουόμενα συμφέροντα (Senecah 2004). Σύμφωνα με τον Cronen (1995), η διαδικασία της συμμετοχής στην πράξη, θα πρέπει να αξιολογείται με βάση τη δυνατότητα συμμετοχής και την επιρροή στις τελικές αποφάσεις πριν αυτές εφαρμοστούν.

Οι εμπλεκόμενοι φορείς που συμμετέχουν ενεργά στις αποφάσεις των διοικήσεων θα πρέπει να ενημερώνονται σχετικά με τις ευκαιρίες απασχόλησης που δημιουργούνται από την ανάπτυξη του τουρισμού. Επίσης, η ενημέρωση θα πρέπει να αφορά και στα περιοριστικά μέτρα που προκύπτουν για σχέδια επενδύσεων στην περιοχή. Μέσα από αυτή τη διαδικασία οι επιχειρηματίες της περιοχής θα είναι πληροφορημένοι σχετικά με τις δυνατότητες και δραστηριότητες που μπορούν να αναπτυχθούν ικανοποιητικά σε κάθε περίπτωση (Long and Nuckolls 1994).

Ειδικότερα, οι ομάδες των τοπικών κατοίκων που αναλαμβάνουν αυτόν το ρόλο θα πρέπει να εκπαιδεύονται, ώστε να μπορούν να ερμηνεύουν τις περιβαλλοντικές πληροφορίες. Στόχος είναι η δημιουργία μιας σύνδεσης μεταξύ του οικοτουρισμού και των επαγγελματικών και οικονομικών ωφελειών που προκύπτουν για τον τοπικό πληθυσμό, έτσι ώστε να εξασφαλίζεται ταυτόχρονα τόσο η οικολογική όσο και η οικονομική βιωσιμότητα της περιοχής (Skanavis and Giannoulis 2010).

Επιπλέον, οι τοπικές αρχές, θα πρέπει να εστιάσουν στη δημιουργία ή στη βελτίωση των υποδομών, όπως είναι η δημιουργία θέσεων στάθμευσης, καθώς και στη δημιουργία τουριστικών αξιοθέατων, όπως η συντήρηση αρχαιολογικών χώρων και η στήριξη τοπικών πολιτιστικών εκδηλώσεων (Ανδρεά κ.ά. 2012δ, Andrea et al. 2013c). Σημαντικό ρόλο παίζει, επίσης, και η προώθηση προγραμμάτων τουριστικής ανάπτυξης, και τέτοια μπορεί να είναι η δημιουργία ιστοσελίδων στον παγκόσμιο ιστό μέσω των Τοπικών Δημοτικών Φορέων, καθώς και η δημιουργία πύλης ηλεκτρονικού εμπορίου (Long and Nuckolls 1994, Walle 1996, Wynne et al. 2001). Έτσι, θα δημιουργούνται οι προοπτικές, ώστε να μπορούν να προωθούνται τα τοπικά προϊόντα με το λιγότερο δυνατό κόστος, άλλα και θα επιτυγχάνεται η αποτελεσματικότερη προβολή των Εθνικών Πάρκων.

Στην Ελλάδα η αναζήτηση εναλλακτικών δραστηριοτήτων και η γνωριμία με τη φύση έχουν προσελκύσει πολλούς τουρίστες τα τελευταία χρόνια. Αν και στη Λεκάνη της Μεσογείου το αυξημένο ρεύμα μαζικού τουρισμού δημιούργησε μια χρονική καθυστέρηση ως προς την ανάπτυξη νέων εναλλακτικών διακοπών, το ρεύμα του τουρισμού της υπαίθρου (οικοτουρισμός ή αγροτουρισμός γενικότερα), είναι ήδη ανεπτυγμένο στις Βόρειες χώρες της Ευρώπης. Παρόλα αυτά η ζήτηση των επισκεπτών για τις νέες μορφές οδηγεί όλες τις χώρες στην ανάγκη εξεύρεσης νέων δραστηριοτήτων. Η ανάπτυξη των αγροτουριστικών δραστηριοτήτων στην Ελλάδα ξεκίνησε με την προτροπή της Ε.Ε. και των χρηματοδοτούμενων έργων μέσω του LEADER. Το ενδιαφέρον των επενδυτών συνεχίζει απaráμιλλο και σήμερα, με απώτερο σκοπό τόσο την τόνωση της ελληνικής υπαίθρου όσο και την παροχή νεωτεριστικών υπηρεσιών και δραστηριοτήτων σε επισκέπτες που αναζητούν κάτι διαφορετικό. Το Υπουργείο Ανάπτυξης και Τροφίμων στην Ελλάδα στο πλαίσιο μιας προσπάθειας δημιουργίας βιώσιμων επενδύσεων σε πρότυπα αγροκτήματα και αγροτουριστικά πάρκα, έχει εκπονήσει μελέτες με σκοπό την καλύτερη οργάνωση δραστηριοτήτων και την αύξηση της αποδοτικότητας των επενδύσεων στον τομέα της περιφερειακής ανάπτυξης. Η έννοια της συνεργασίας φαίνεται να παίζει σημαντικό ρόλο, για αυτό και ενθαρρύνεται σε κάθε δραστηριότητα. Με αυτόν τον τρόπο η τοπική κοινωνία μπορεί να λαμβάνει μέρος στην αξιολόγηση προτάσεων, καθορίζοντας το είδος ανάπτυξης και την ποιοτική παροχή των υπηρεσιών (www.minagric.gr).

Το έργο των ομάδων συμφερόντων και ιδιαίτερα των τοπικών κοινωνιών που συμμετέχουν στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων για τις προστατευόμενες περιοχές θα πρέπει να εστιάζει στη στήριξη και καθοδήγηση των επιχειρήσεων που ασχολούνται με τον τουρισμό, ώστε να ενθαρρύνονται να αναπτύσσουν και να βελτιώνουν τις τουριστικές υποδομές που αποτελούν σημαντική προϋπόθεση ανάπτυξης του τουρισμού (Tampakis et al. 2012, Andrea et al. 2012).

Σε έρευνα που πραγματοποιήθηκε στη Σκιάθο οι τουρίστες βλέπουν πιο επιφανειακά και αξιολογούν επιεικεστέρα της τουριστικές υποδομές σε σχέση με τους μόνιμους κατοίκους του νησιού. Το γεγονός αυτό είναι θετικό για την τουριστική ανάπτυξη του νησιού, αφού φαίνεται ότι οι επισκέπτες του νησιού έχουν για τις υποδομές του νησιού θετικές εντυπώσεις. Εντούτοις, οι υποδομές για τους μόνιμους κατοίκους είναι σημαντικότερες σε ό,τι αφορά στη βελτίωση της ποιότητας της ζωής τους, γι' αυτό και είναι αυστηρότεροι στην αξιολόγησή τους (Tampakis et al. 2012). Στο πλαίσιο ενός σχεδίου διαχείρισης προστατευόμενων περιοχών βασισμένο στην κοινωνία ο τοπικός πληθυσμός έχει περισσότερες δυνατότητες να συμμετέχει στις αποφάσεις, ενώ ήδη σε κάποιες προστατευόμενες περιοχές σχεδιάζονται οι στρατηγικές με τη συμμετοχή των τοπικών κατοίκων (Lowe et al. 1995), ώστε να εξασφαλίζεται η ορθή χρήση των φυσικών πόρων και η βιώσιμη ανάπτυξη του τουρισμού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΑΛΛΗΛΕΠΙΔΡΑΣΗ ΕΠΙΣΚΕΠΤΩΝ ΜΕ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΜΕΝΗ ΠΕΡΙΟΧΗ

Επισκέπτες και προστατευόμενες περιοχές

Η ύπαρξη ενός Εθνικού Πάρκου, όπως αναφέρθηκε, συνδέεται με διάφορες κοινωνικό-οικονομικές επιπτώσεις στη γύρω περιοχή (Ezebilo and Mattsson 2010). Για αυτόν το λόγο ο σχεδιασμός περιβαλλοντικής πολιτικής στις περιοχές αυτές θα πρέπει να βασίζεται στην πρόβλεψη των οικονομικών μοντέλων τόσο για τις αρνητικές επιπτώσεις στις τοπικές οικονομίες, όπως οι περιορισμοί δραστηριοτήτων, όσο και για τις θετικές επιδράσεις, όπως η ανάπτυξη του τουρισμού (Cihar and Stankova 2006). Ο τουρισμός που αναπτύσσεται σε προστατευόμενες περιοχές αποτελεί μια δυναμική οικονομικής ανάπτυξης μέσα από την παροχή ενός πρόσθετου εισοδήματος και τη δημιουργία θέσεων εργασίας, καθώς και μέσα από τη χρηματοδότηση των προστατευόμενων περιοχών από εθνικούς πόρους (Buultjens et al. 2005). Σε πολλές περιπτώσεις ο συνδυασμός χαρακτηριστικών μαζικού και εναλλακτικού τουρισμού μπορεί να ενισχύσει την αποτελεσματικότητα διαχείρισης των προστατευόμενων περιοχών (Reihanian κ.ά. 2012). Η ανάπτυξη του τουρισμού και των υπηρεσιών αναψυχής συνδέεται με την οικονομική ανάπτυξη μιας περιοχής, προσδίδοντας μεγαλύτερη αξία στην ύπαιθρο, ενώ παράλληλα η δυναμική τουριστικής ανάπτυξης μιας περιοχής εξαρτάται από τους φυσικούς πόρους και τα πολιτισμικά στοιχεία που αυτή διαθέτει (Soutsas et al. 2006). Οι ήπιες μορφές τουρισμού, ωστόσο θα πρέπει να χαρακτηρίζονται από συμβατότητα με την υγεία και τη φύση, την κοινωνική και την οικονομική κατάσταση, την ωφέλεια και τη χωροταξική κατανομή (Teh and Cabanban 2007).

Η ανάπτυξη των εναλλακτικών μορφών τουρισμού εξαρτάται από τις επιλογές των επισκεπτών και αποτελεί πεδίο ενδιαφέροντος για τους τουρίστες, τους τοπικούς πληθυσμούς και για όλους τους εμπλεκόμενους φορείς (Teh and Cabanban 2007). Σε περιοχές που βρίσκονται σε μικρή γεωγραφική απόσταση περισσότερες από μια προστατευόμενες περιοχές ενδέχεται να

υπάρχει δυναμική ανάπτυξης, η οποία προκύπτει από την αλληλεπίδρασή τους ως προς την επισκεψιμότητα και την προσέλκυση τουριστών. Σε τέτοιες περιπτώσεις, κύριος στόχος είναι η ανάπτυξη ενός δικτύου προστατευόμενων περιοχών μέσα από ένα πλαίσιο συνεργασίας, το οποίο θα μπορεί να προσθέτει και να ενισχύει τα οφέλη από τη σύνδεση των δύο περιοχών (Mayer et al. 2010). Η ανάπτυξη του τουρισμού στην ύπαιθρο προϋποθέτει τη δημιουργία υποδομών, όπως η ανάπτυξη και η βελτίωση του οδικού δικτύου (Ανδριώτης 2008). Με αυτό τον τρόπο εξασφαλίζεται και η προσβασιμότητα των προστατευόμενων περιοχών.

Εικόνα 10. Περιήγηση επισκεπτών με βάρκα στο Δέλτα του Έβρου.

Παρά το γεγονός ότι η έννοια του οικοτουρισμού έχει καθιερωθεί στη χώρα μας από το 1980 (Svoronou και Holden 2005), ωστόσο, δεν έχουν γίνει οι απαραίτητες προσπάθειες ώστε να υπάρξει ανάπτυξη των τουριστικών υποδομών και δραστηριοτήτων. Υπάρχουν ελλείψεις κυρίως σε υποδομές που θα μπορούσαν να υποστηρίξουν την ενίσχυση της υπάρχουσας τουριστικής ανάπτυξης (Beriatos 2005). Έτσι, η καθιέρωση των Εθνικών Πάρκων θα πρέπει να εξυπηρετεί, πέρα από τους στόχους διατήρησης της οικολογικής σταθερότητας, και στόχους που θα προσφέρουν ευκαιρίες για αναψυχή και παράλληλα να δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για ανάπτυξη του βιώσιμου τουρισμού στις περιοχές που τις περιβάλλουν (IUCN 2008). Όπως τονίζουν οι Skanavis και Sakellari (2011), η περιβαλλοντική ποιότητα ενός προορισμού επηρεάζει σημαντικά την απόφαση ταξιδιού και αποτελεί αντα-

γωνιστικό παράγοντα για την επιλογή των επισκεπτών μεταξύ διαφορετικών τουριστικών προορισμών.

Ο οικοτουρισμός που αναπτύσσεται σε προστατευόμενες περιοχές αποτελεί μια μορφή εναλλακτικού τουρισμού που προϋποθέτει τον καθορισμό ζωνών προστασίας και την αποτελεσματική διαχείριση της τουριστικής ζήτησης, ώστε να μπορεί να προσδιοριστεί ο μέγιστος αριθμός επισκεπτών σε σχέση με τη φέρουσα ικανότητα της κάθε περιοχής. Ωστόσο, θα πρέπει να υπάρχει σχεδιασμός για τη διαχείριση του τουρισμού σχετικά με τις χρήσεις και δραστηριότητες που απαγορεύονται ή επιτρέπονται αντίστοιχα, καθώς και η ύπαρξη υποδομών προσαρμοσμένων στο περιβάλλον (Σφακιανάκης 2000, Κοκκώσης και Τσάρτας 2001). Επίσης, θα πρέπει να προβλέπονται τόσο η διαχείριση των επισκεπτών όσον αφορά στη χάραξη και σήμανση δρόμων, όσο παράλληλα και η εφαρμογή προγραμμάτων ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης, καθώς και η καταγραφή της κίνησής τους και οι επιπτώσεις στο φυσικό, κοινωνικό και οικονομικό περιβάλλον. Εξίσου σημαντικό είναι να χρησιμοποιούνται τα έσοδα για την ίδια την προστασία και την ανάπτυξη της περιοχής (Ανδρεά κ.ά. 2013).

Παράμετροι επισκεψιμότητας προστατευόμενων περιοχών

Η ολοένα και μεγαλύτερη οικονομική αξία του τουρισμού και η έμμεση επιρροή του σε παραγωγικές δραστηριότητες και τομείς ανάπτυξης οδήγησε στο να συγκαταλέγεται ως δυναμική παράμετρος στο σχεδιασμό περιβαλλοντικής πολιτικής και προγραμμάτων που αφορούν στην περιφερειακή ανάπτυξη. Ο αριθμός και το είδος των επισκεπτών σε ένα Εθνικό Πάρκο καθορίζουν το βαθμό και τα χαρακτηριστικά της επισκεψιμότητάς του και λειτουργούν ως μοχλός ανάπτυξης και οικονομικής ενίσχυσης για τους κατοίκους που ζουν γύρω από αυτά (Good 2000, Walpole and Goodwin 2001, Lai and Nepal 2006, Mayer et al. 2010). Ο τρόπος που αξιολογούν οι επισκέπτες την ικανοποίησή τους αποτελεί μια πολύπλοκη διαδικασία που επηρεάζεται από εσωτερικούς και εξωτερικούς παράγοντες. Σημαντικό ρόλο στην αξιολόγησή τους παίζουν ο προορισμός καθώς και οι παρεχόμενες υπηρεσίες, ενώ αποτελούν χρήσιμα δεδομένα για το σχεδιασμό της διαχείρισης προστατευόμενων περιοχών ως τουριστικών προορισμών (Coghlan 2012, Andrea et al. 2012). Συνεπώς, τα κίνητρα των επισκεπτών αποτελούν μια εσωτερική κατάσταση που ενεργοποιεί το άτομο, προκειμένου να διαμορφώσει μια συμπεριφορά και να καταλήξει στην επιλογή προορισμού, που θα ικανοποιεί την επίτευξη ενός στόχου. Τα κριτήρια επιλογής των επισκεπτών μπορεί να είναι το τοπίο, το είδος ταξιδιού, το μέσο μεταφοράς, οι παροχές και οι δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου, οι πηγές ενημέρωσης, οι προδιαγραφές ασφαλείας και οι υποδομές. Συνεπώς, στα κριτήρια αυτά θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη σημασία κατά το σχεδιασμό καθώς και τις στρατηγικές που θα ε-

φαρμοστούν σε μια ολοκληρωμένη διαχείριση μιας προστατευόμενης περιοχής (Ανδρεά κ.ά. 2011). Σύμφωνα με τον Van der Zee (1990), η αναψυχή κοντά στη φύση και τους φυσικούς πόρους βασίζεται σε ένα μοντέλο επιλογής που αποτελείται από τρία βασικά κριτήρια. Αυτά περιλαμβάνουν τη φυσική καταλληλότητα μιας περιοχής να φυλοξενεί συγκεκριμένες δραστηριότητες, την ποιότητα του τοπίου όπου κάποιες θέσεις θέας μπορεί να είναι περισσότερο ελκυστικές από κάποιες άλλες και τέλος, την προσβασιμότητα σε αυτές.

Σύμφωνα με τον Ελευθεριάδη (2003), η **ποιότητα του τοπίου** αυξάνει την ικανοποίηση των επισκεπτών και επομένως τον αριθμό τους. Συνεπώς, οι χώροι αναψυχής στη φύση θα πρέπει να σχεδιάζονται κατά τρόπο τέτοιο, ώστε να ικανοποιούν τις ανάγκες των επισκεπτών. Σε σχετικές έρευνες όπου μελετώνται οι δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου, τα κίνητρα και οι αιτίες επισκεψιμότητας σε συγκεκριμένες περιοχές βασίζονται στη σχέση του επισκέπτη με τη φύση, στην απομόνωση, στις ενδο-οικογενειακές σχέσεις, στη ριψοκινδυνότητα του ατόμου, στη φυσική κατάσταση, στις γενικές γνώσεις κάποιου (Manfredo et al. 1983), στη χωροταξική άποψη - όπως για παράδειγμα η παρατήρηση του φυσικού τοπίου, στα αξιοθέατα, ακόμη και στους ήχους και τις μυρωδιές της φύσης (McDonald and Hammit 1983).

Σύμφωνα με όσα προαναφέρθηκαν οι υπεύθυνοι διαχείρισης για θέματα αναψυχής θα πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τους τα θέματα των οπτικών επιλογών και προτιμήσεων για το φυσικό τοπίο, καθώς η αισθητική ευφορία που προκαλεί το φυσικό περιβάλλον μπορεί να επηρεάσει την ανθρώπινη ευεξία. Σύμφωνα με τον Ulrich et al. (1981), η παρατήρηση φυσικών τοπίων συνδέεται άρρηκτα με τα οφέλη της ψυχαγωγικής δραστηριότητας, αποφέροντας θετικές επιδράσεις στην ανθρώπινη ψυχολογία. Η άποψη για την αισθητική του περιβάλλοντος εξαρτάται κατά ένα μεγάλο μέρος από την προσωπικότητα και τη διαφορετικότητα του καθενός. Γεγονός που δικαιολογεί και την επανάληψη συχνών επισκέψεων συγκεκριμένων ομάδων σε ένα Εθνικό Πάρκο (Hammit 1981), σε συνδυασμό πάντα με τις διαφορετικές αντιλήψεις και στάσεις των επισκεπτών απέναντι στο περιβάλλον (Virden and Schreyer 1988).

Απόδειξη όλων αυτών αποτελεί το γεγονός ότι κατά τη διαδικασία της επιλογής για τη δημιουργία Εθνικών Πάρκων λαμβάνεται σοβαρά υπόψη η ποιότητα του τοπίου της προστατευόμενης περιοχής. Τελικά, οι επισκέπτες με διαφορετικά χαρακτηριστικά κατηγοριοποιούνται ανάλογα με τις δραστηριότητες, τις εμπειρίες τους, τις στάσεις και τις αντιλήψεις τους, καταλήγοντας σε διαφορετικές επιλογές τοπίων (DeLuzio 1989).

Η αποτελεσματική διαχείριση των Εθνικών Πάρκων προϋποθέτει τη διερεύνηση και κατανόηση του **τύπου ταξιδιού** που δύνανται να επιλέξουν οι επισκέπτες (Ανδρεά κ.ά. 2011). Η μελέτη του τύπου μετακίνησης που χρη-

σιμοποιούν οι επισκέπτες, αλλά και η απόσταση που διανύει ο επισκέπτης, για να προσεγγίσει την προστατευόμενη περιοχή (Zhang et al. 1999), αποτελούν πληροφορίες που μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως σημαντική βάση δεδομένων σχετικά με τις αποφάσεις για τα μέτρα διαχείρισης, όπως η επιλογή δραστηριοτήτων, η οργάνωση αξιοθέατων, η καθιέρωση κομβικών σημείων, η βελτίωση των υποδομών στέγασης και η οργάνωση των συγκοινωνιών (Cole and Daniel 2003, McKercher and Lau 2008).

Η μελέτη του τύπου ταξιδιού και η μετακίνηση των επισκεπτών μεταξύ διαφόρων προορισμών συνιστά μια πολύπλοκη διαδικασία (Xia et al. 2011), καθώς υπάρχουν πολλοί τύποι δρομολογίων (Holt and Kearsley 1998, Mings and McHugh 1992, Lue et al. 1993, Oppermann 1995, Lew and McKercher 2002) και μεγάλη ποικιλία διαδρομών και αξιοθέατων μεταξύ των οποίων πρέπει να διαλέξουν (Lew and McKercher 2002), ενώ ταυτόχρονα επηρεάζεται και από τα χαρακτηριστικά επισκέπτη και επίσκεψης (Flognfeldt 1992, Xia et al. 2010). Κατά τους Leung κ.ά. (1997) το είδος ταξιδιού που θα επιλέξουν οι επισκέπτες εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό, πέρα από το ενδιαφέρον τους για τους φυσικούς πόρους, και από την ποιότητα παροχών στέγασης και τις υποδομές.

Η επιλογή μεταξύ ενός προορισμού ή συνδυασμού ενός κύριου προορισμού με επισκέψεις - στάσεις στην ευρύτερη περιοχή καθορίζει και την επιλογή του τύπου μετακίνησης (WTO 2007). Όπως σημειώνουν οι McKercher και Lew (2004), οι τύποι δρομολογίων εντάσσονται σε τέσσερις γενικές ενότητες όπως: α) εκδρομή σε ένα προορισμό που ενδέχεται να μην περιλαμβάνει άλλες στάσεις, β) διέλευση σε ένα μεγάλο τμήμα μιας περιοχής - συνήθως κυκλικού τύπου περιήγηση με συμμετοχή σε δραστηριότητες και διανυκτέρευση σε διάφορα μέρη, γ) κυκλική περιήγηση με πολλές στάσεις και διανυκτερεύσεις, όπου εντάσσονται εκδρομές αναψυχής και δ) επιλογή ενός κομβικού σημείου με εκδρομές σε γειτονικές περιοχές, σε πορεία ακτινωτής διάταξης.

Σε γενικές γραμμές, η προσβασιμότητα είναι ο παράγοντας που καθορίζει τις μετακινήσεις των επισκεπτών γύρω από τα Εθνικά Πάρκα (Holt and Kearsley 1998, Coombes et al. 2009). Σχετικά με την επιλογή της περιοχής, σύμφωνα με τους Murphy και Keller (1990), παρατηρούνται αυξημένα ποσοστά επισκεψιμότητας στα Εθνικά Πάρκα που βρίσκονται σε κοντινή απόσταση από περιοχές με μεγάλο πληθυσμό και έντονο αστικό χαρακτήρα. Τέλος, σημαντικό κριτήριο στην επιλογή των επισκεπτών παίζει η απόσταση από το μόνιμο τόπο διαμονής, καθώς σε αυτήν την περίπτωση παρατηρείται μειωμένη ζήτηση για μακρινούς προορισμούς, όταν ο επισκέπτης μπορεί να βιώσει μια παρόμοια εμπειρία σε προορισμούς που βρίσκονται σε μικρότερη απόσταση (McKercher and Lew 2003).

Επίσης, τα μέσα μεταφοράς και το οδικό δίκτυο αποτελούν στοιχεία που καθορίζουν την ποιότητα του ταξιδιού. Σε Εθνικά Πάρκα που προσελκύουν μεγάλο αριθμό επισκεπτών, όπως αυτό του Rocky Mountain στις ΗΠΑ, σε περιόδους υψηλής επισκεψιμότητας παρατηρούνται φαινόμενα κυκλοφοριακής συμφόρησης καθώς και πιεστικές συνθήκες σχετικά με την εύρεση χώρου στάθμευσης, ακόμη και με την πρόσβαση στα αξιοθέατα (Pettebone et al. 2011). Σε ανάλογες περιπτώσεις συνιστάται η καθιέρωση μικρών τακτικών δρομολογίων με μέσα μαζικής μεταφοράς, μία εναλλακτική λύση με την οποία μειώνεται ο κυκλοφοριακός φόρτος, ενισχύονται τα μέτρα ασφαλείας, εμπλουτίζονται οι εμπειρίες του επισκέπτη και επιτυγχάνεται η αποτελεσματική προστασία των φυσικών πόρων του Εθνικού Πάρκου (National Park Service 1999, Turnbull 2003, Dunning 2005).

Για να επιτύχει μια τέτοια προσπάθεια, θα πρέπει να δίνει κίνητρα στον ταξιδιώτη, όπως ο μικρός χρόνος αναμονής για κάθε δρομολόγιο, δηλαδή περίπου 15 - 25 λεπτά το πολύ (Eaton and Holding 1996, Laube and Stout 2000, Lumsdon 2006, Holly et al. 2010), το χαμηλό κόστος χρήσης της υπηρεσίας (Sims et al. 2005, Lumsdon et al. 2006, Shiftan et al. 2006), όπως η άνεση της θέσης στο μεταφορικό μέσο (Laube and Stout 2000), οι διευκολύνσεις σχετικά με τους χώρους στάθμευσης (White 2007, Youngs et al. 2008), η έκταση του δρομολογίου που δύναται να καλύψει το λεωφορείο (Holly et al. 2010), και όπως ακόμη η διάρκεια της διαδρομής και η δυνατότητα ενημερωτικών προγραμμάτων κατά τη διάρκεια της διαδρομής (Pettebone et al. 2011).

Αντίθετα, με τη χρήση του αυτοκινήτου μέχρι την είσοδο του Εθνικού Πάρκου, αυξάνεται η πιθανότητα να μην υπάρχει διαθέσιμος χώρος στάθμευσης και χάνεται κάθε ευκαιρία να απολαύσει ο επισκέπτης τη φύση και το τοπίο της γύρω περιοχής περπατώντας (Daigle and Zimmerman 2004). Σε ό,τι αφορά στις προτιμήσεις τους, συνήθως επισκέπτες που φέρουν μαζί τους παιδιά ή εξοπλισμό προτιμούν τη χρήση του αυτοκινήτου τους (White 2007, Youngs et al. 2008), καθώς προσφέρει μεγαλύτερη άνεση κατά τη μεταφορά και προσφέρει πρακτικά πλεονεκτήματα. Η επιλογή του μέσου μεταφοράς στηρίζεται στην ελευθερία επιλογής θέσης και στην πρόσβαση σε αυτή, δηλαδή στη δυνατότητα να μπορεί να πάει κάποιος όπου θέλει και όταν το θέλει.

Οι **παροχές** και οι **δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου** που μπορεί να απολαύσει ο επισκέπτης στα Εθνικά Πάρκα διαμορφώνονται με βάση τη ζήτηση και τη δυνατότητα του φορέα διαχείρισης να τις εφαρμόσει. Επίσης, η εγγύτητα των περιοχών αυτών στα μεγάλα αστικά κέντρα επηρεάζει τη διαδικασία επιλογής προορισμού (Arnberg and Hinterberger 2003). Υπάρχουν προστατευόμενες περιοχές που βρίσκονται σε κοντινή απόσταση από αστικές περιοχές, όπως η περίπτωση του Εθνικού Πάρκου Danube Floodplains

στην Αυστρία, με μεγάλο αριθμό επισκεπτών, το μεγαλύτερο ποσοστό των οποίων προέρχεται από γειτονικά προάστια και χωριά, και οι οποίοι χρησιμοποιούν το πάρκο για τις καθημερινές δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου τους, όπως βόλτα με το σκύλο, τρέξιμο, βόλτα με το ποδήλατο, πεζοπορία και συλλογή ανθέων (Arnberg and Hinterberger 2003). Σε αυτού του είδους τα Εθνικά Πάρκα οι επισκέπτες ανήκουν κυρίως στον τοπικό πληθυσμό, ενώ μικρός αριθμός τουριστών από άλλα μέρη επισκέπτεται αυτές τις περιοχές αποκλειστικά, για να απολαύσει τη φύση (Arnberger and Brandenburg 2001).

Οι παραδοσιακές δραστηριότητες αναψυχής, όπως το περπάτημα, η ορειβασία, το ψάρεμα στα ποτάμια και τις λίμνες, έχουν εμπλουτισθεί με νέες, όπως το σκι, οι περιηγήσεις με λεμβοπλοία σε τεχνητές και φυσικές λίμνες, δραστηριότητες σε πλωτά ποτάμια, και άλλες (Ελευθεριάδης 2003). Όταν η επιλογή του ταξιδιού καθορίζεται από τις δραστηριότητες που διατίθενται στο Εθνικό Πάρκο - προορισμό, τότε σημαντικό ρόλο στην απόφαση του ταξιδιώτη αλλά και στη μετέπειτα συμπεριφορά του παίζουν οι καιρικές συνθήκες, όπως η θερμοκρασία και η αστάθεια του καιρού (Brandenburg and Plone 2002).

Εικόνα 11. Μονοπάτια στο Εθνικό Πάρκο της Δαδιάς.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει εκδηλωθεί το τελευταίο διάστημα για δραστηριότητες οι οποίες είναι σχετικά ανέξοδες, λαμβάνουν χώρα σε Εθνικά Πάρκα που βρίσκονται πλησίον του τόπου διαμονής των επισκεπτών και δεν απαιτούν ολόκληρη τη μέρα. Τέτοιου είδους δραστηριότητες περιλαμβάνουν

πεζοπορία, αναρρίχηση - ορειβασία και κατασκήνωση. Σύμφωνα με τους Oku και Fukamachi (2004), η επιλογή δραστηριοτήτων και παροχών διαφοροποιείται ανάλογα με την αντίληψη των επισκεπτών για το περιβάλλον, την ηλικία και την εξοικείωση τους με το περιβάλλον του Πάρκου έπειτα από προηγούμενες εμπειρίες - επισκέψεις στο ίδιο Πάρκο. Ενδεικτικά, άτομα νεαρής ηλικίας συνήθως συνοδεύονται από φίλους ή μέλη της οικογένειας τους, ενώ άτομα μεγαλύτερης ηλικίας, που είναι περισσότερο εξοικειωμένοι με το φυσικό περιβάλλον, εξαιτίας προηγούμενων εμπειριών, προτιμούν περιπάτους γύρω από το Πάρκο με τη συντροφιά λιγότερων ατόμων.

Προκειμένου τα Εθνικά Πάρκα να εξυπηρετούν πέρα από τους σκοπούς προστασίας και τους σκοπούς αναψυχής που έχουν ανάγκη οι επισκέπτες, κατά το σχεδιασμό της διαχείρισης, θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη οι κατηγορίες των επισκεπτών, ώστε να παρέχονται τα μέσα, για να μπορούν να απολαύσουν οι επισκέπτες διάφορα είδη και ευκαιρίες αναψυχής με βάση τα προσωπικά τους ενδιαφέροντα (U.S. Department of Agriculture Forest Service 1982).

Οι Προστατευόμενες Περιοχές προσφέρουν ένα ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων, όπως παρατήρηση της άγριας ζωής, παρατήρηση των πτηνών, περιπάτους στη φύση και στα μονοπάτια, περπάτημα, απόλαυση της φύσης και των μνημείων της, φωτογραφία, κατασκήνωση, οργανωμένη πεζοπορία, χαλάρωση, γεύμα στη φύση (Obua and Harding 1996) και συμμετοχή σε ενημερωτικά - εκπαιδευτικά προγράμματα. Ο επισκέπτης με κριτήριο τα προσωπικά του ενδιαφέροντα θα επιλέξει τον προορισμό που ανταποκρίνεται περισσότερο στον επιδιωκόμενο συνδυασμό δραστηριοτήτων. Σύμφωνα με τους Lemelin και Maher (2009), στο Εθνικό Πάρκο Torngat Mountain του Καναδά, η παρατήρηση των πολικών αρκούδων συνιστά το βασικό αξιοθέατο του Πάρκου, το θέαμα των οποίων αποτελεί και το βασικό κίνητρο της επίσκεψης, προσελκύοντας πλήθος επισκεπτών.

Λόγω της γεωγραφικής τους θέσης, συνήθως στην περιφερειακή ζώνη αστικών περιοχών, τα Εθνικά Πάρκα έχουν τη δυνατότητα να προσφέρουν μοναδικά τουριστικά αξιοθέατα στους επισκέπτες και να λειτουργούν με τη σειρά τους ως μοχλός ανάπτυξης για την οικονομία της ευρύτερης περιοχής (Bushell and Eagles 2007, Reinius and Fredman 2007). Με βάση δεδομένα της Περιφερειακής Διοίκησης του Newfoundland και Labrador του Καναδά όπου βρίσκεται το Εθνικό Πάρκο Torngat Mountain, η ανάπτυξη της οικονομίας στην ευρύτερη περιοχή στηρίζεται στο τουριστικό προϊόν που προκύπτει από την ύπαρξη του Εθνικού Πάρκου της περιοχής (Newfoundland and Labrador 2009).

Η ενημέρωση των επισκεπτών για την ύπαρξη ενός Εθνικού Πάρκου αποτελεί τον πρώτο και βασικότερο λόγο για την εξασφάλιση της επισκεψιμότητάς του. Επομένως, η διαχείριση ενός Εθνικού Πάρκου καλείται να ε-

ξασφαλίσει αρχικά το ότι οι ενδεχόμενοι επισκέπτες θα ενημερώνονται σχετικά με τη δημιουργία και τη λειτουργία του, καθώς και για τις παρεχόμενες υπηρεσίες, τις προδιαγραφές ασφαλείας, τις υποδομές, την προσβασιμότητα και τους σκοπούς που εξυπηρετεί (Ανδρεά κ.ά. 2011).

Οι πηγές και τα μέσα ενημέρωσης παίζουν σημαντικό ρόλο στην απόφαση του επισκέπτη να επιλέξει ένα Εθνικό Πάρκο, και αυτές μπορεί να είναι φίλοι, γνωστοί, τηλεόραση, ραδιόφωνο, διαφημιστικά έντυπα, διαδίκτυο, έντυπος τύπος, βιβλία (Ανδρεά 2008), αφίσες, τουριστικά γραφεία, τουριστικοί οδηγοί και ξενοδοχεία (Obua and Harding 1996). Ο βαθμός ενημέρωσης των επισκεπτών για μια προστατευόμενη περιοχή καθορίζει την επιλογή της επίσκεψης και ως συνέπεια την ανάπτυξη των ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού που επιφέρουν έναν πρόσθετο οικονομικό πόρο στους κατοίκους οι οποίοι ζουν γύρω από προστατευόμενες περιοχές στα πλαίσια της βιώσιμης ανάπτυξης (Ανδρεά 2008).

Ο επισκέπτης μετά την πληροφόρησή του για το Εθνικό Πάρκο μέσω των παραπάνω πηγών ενημέρωσης, σχηματίζει την πρώτη εντύπωση για την επιλογή του. Μετά την άφιξή του στο Εθνικό Πάρκο εμπλουτίζει τις εντυπώσεις του, παρατηρώντας τις υποδομές, όπως την καθαριότητα, τους χώρους στάθμευσης, τους χώρους στέγασσης - εστίασης και τον εξοπλισμό τους, και ακόμη το χώρο υποδοχής, το κέντρο ενημέρωσης, τις τουαλέτες, τους κάδους απορριμμάτων, αν υπάρχουν χάρτες, πινακίδες, παγκάκια, κιόσκια, παρατηρητήρια, μονοπάτια, απόθεμα νερού, χώρος ξεκούρασης - αναψυχής (Ανδρεά κ.ά. 2011). Οι απόψεις των επισκεπτών για τις υποδομές καθώς και οι πιθανές προτάσεις τους για βελτίωση συνιστάται να αποτελούν πολύ σημαντικό κριτήριο για τις αποφάσεις και τις δράσεις της Διοίκησης του Εθνικού Πάρκου. Επομένως, θα πρέπει να λαμβάνονται σοβαρά υπόψη (Obua and Harding 1996, Andrea, et al. 2012), διότι η ικανοποίηση των επισκεπτών αποτελεί έναν από τους βασικούς σκοπούς της διαχείρισης στο πλαίσιο της αειφόρου ανάπτυξης.

Ένας παράγοντας που θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη στα στάδια ελέγχου των υποδομών και υπηρεσιών που παρέχονται στους επισκέπτες είναι η **ασφάλεια** (Ανδρεά κ.ά. 2011). Η αίσθηση ασφάλειας δημιουργεί στον επισκέπτη ένα αίσθημα οικειότητας και ελευθερίας στο χώρο όπου μπορεί ανενόχλητος να απολαύσει την επαφή του με τη φύση. Επίσης, αποτελεί και έναν πολύ σημαντικό παράγοντα ο οποίος μπορεί να ευθύνεται για την επανάληψη της επίσκεψης. Η ασφάλεια μπορεί να εξασφαλίζεται από την παρουσία φύλακα στις εγκαταστάσεις (Obua and Harding 1996), ειδικού ξεναγού κατά την περιήγηση και το περπάτημα στα μονοπάτια, από την ύπαρξη προειδοποιητικών πινακίδων για διάφορους κινδύνους, από την ασφάλεια κατασκευής των κτηρίων και των υποδομών σε περιπτώσεις φυσικών κατα-

στροφών, όπως πυρκαγιές, σεισμοί, πλημμύρες, καθώς και κατά τη διέλευση και στάθμευση των οχημάτων (Beunen et al. 2007).

Συνεπώς, οι πηγές ενημέρωσης, οι προδιαγραφές ασφαλείας και οι υποδομές αποτελούν βασικούς παράγοντες που καθορίζουν τον αριθμό και το είδος των επισκεπτών στα Εθνικά Πάρκα και η αξιολόγησή τους είναι σημαντική κατά το σχεδιασμό στρατηγικών σχεδίων για μια αποτελεσματική διαχείριση (Andrea et al. 2012). Η βιώσιμη ανάπτυξη του τουρισμού στις προστατευόμενες περιοχές είναι απαραίτητη για την εξασφάλιση της συνέχισής τους, και επομένως, η μελέτη των παραγόντων που καθορίζουν το είδος και τον αριθμό των επισκεπτών θα πρέπει να επαναλαμβάνεται τακτικά, εξασφαλίζοντας έτσι ένα είδος συμμετοχής των επισκεπτών στις αποφάσεις της Διοίκησης για θέματα που τους αφορούν (Ανδρεά κ.ά. 2011).

Διερεύνηση των χαρακτηριστικών των επισκεπτών

Οι υπεύθυνοι για τη διαχείριση Εθνικών Πάρκων μοιράζονται μια κοινή ευθύνη για την προστασία της φύσης και της πολιτιστικής κληρονομιάς και ταυτόχρονα τη διάθεση των Εθνικών Πάρκων προς αναψυχή και ανάπτυξη του τουρισμού (Cessford and Muhar 2003). Σύμφωνα με τους Cessford και Thomson (2002), οι βασικοί στόχοι της προστασίας πρέπει να βρίσκονται σε ισορροπία με τους δευτερεύοντες, όπως είναι η αναψυχή και οι εκπαιδευτικοί στόχοι. Προκειμένου οι διαχειριστικές πρακτικές να καλύπτουν αυτό το μεγάλο εύρος αντικειμενικών στόχων, απαιτείται ο συνεχής έλεγχος της διαδικασίας σε συγκεκριμένα στάδια. Αυτά περιλαμβάνουν τον λειτουργικό έλεγχο των μέτρων, του προϋπολογισμού και των κονδυλίων που προβλέπονται, την κατάσταση των φυσικών αξιοθέατων και τη διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος, τον αριθμό των επισκεπτών, τις προτιμήσεις και τα χαρακτηριστικά τους, την επιρροή του τουρισμού στο φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον, καθώς και την ικανοποίηση των τουριστών από την επίσκεψη στο Εθνικό Πάρκο και την ευρύτερη περιοχή (Cessford and Muhar 2003).

Η βιώσιμη ανάπτυξη του τουρισμού στις προστατευόμενες περιοχές είναι απαραίτητη για την εξασφάλιση της συνέχισής τους, και επομένως, η μελέτη των παραγόντων που επηρεάζουν το είδος και τον αριθμό των επισκεπτών θα πρέπει να επαναλαμβάνεται τακτικά (Ανδρεά κ.ά. 2011). Να υπολογίζεται και η φέρουσα ικανότητα του τουρισμού στις περιοχές αυτές, το οριακό, δηλαδή, σημείο όπου επιπλέον επισκέπτες θα μπορούσαν να επιβαρύνουν το περιβάλλον ή να μειώσουν την ικανοποίηση των υπόλοιπων επισκεπτών. Σύμφωνα με τον Doswell (2002), η φέρουσα ικανότητα του τουρισμού μπορεί να αυξηθεί μέσα από τον προσεκτικό σχεδιασμό - προγραμματισμό και την αποτελεσματική διαχείριση. Επίσης, η λειτουργία των προστατευόμενων περιοχών ως χώρων αναψυχής προϋποθέτει την ελαχιστο-

ποίηση των προβλημάτων που υπάρχουν στο χώρο, αφού πρώτα αξιολογηθούν από τους επισκέπτες (Καρανικόλα και Ταμπάκης 2006).

Η κατανόηση των χαρακτηριστικών των επισκεπτών σε Εθνικά Πάρκα αποτελεί μια εξαιρετικά σημαντική διαδικασία για τη δημιουργία, την ανάπτυξη και τη συνέχιση του βιώσιμου τουρισμού. Η εξαγωγή συμπερασμάτων για τους παράγοντες που καθορίζουν το είδος και τον αριθμό των επισκεπτών μπορεί να λειτουργήσει ως μια βάση πληροφοριών που θα παρέχει γνώσεις και σημαντικές πληροφορίες για τις απαιτήσεις και τις προσδοκίες τους. Τα δεδομένα αυτά μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την καλύτερη οργάνωση Εθνικών Πάρκων, τη βελτίωση των παροχών και υποδομών και για τον αποτελεσματικότερο τρόπο διοίκησης και διαχείρισης (Ανδρεά κ.ά. 2012γ).

Σύμφωνα με τον Rolston (2002) το φυσικό κάλλος μιας περιοχής συνδέεται άρρηκτα με τη δημιουργία ενός συναισθηματικού καθήκοντος στην ψυχολογία του επισκέπτη, για να προστατευθεί η περιοχή και να συνεχίσει να υπάρχει. Συνεπώς, η στάση των επισκεπτών παίζει σημαντικό ρόλο στο σχεδιασμό της διαχείρισης για την ανάδειξη και προστασία των Εθνικών Πάρκων.

Ωστόσο, για να υπάρξουν στρατηγικά σχέδια ανάπτυξης και να μπορούν να εφαρμοστούν, θα πρέπει να βασίζονται αρχικά στην έρευνα και στη συνέχεια στη συστηματική μελέτη των χαρακτηριστικών των επισκεπτών (Watson et al. 2000). Η επίτευξη ενός τέτοιου στόχου απαιτεί τη συλλογή πληροφοριών σχετικά με τους επισκέπτες, όπως οι ανάγκες, οι προτιμήσεις τους, καθώς και η κατανομή τους στο χώρο και το χρόνο σε μια συγκεκριμένη περιοχή (Eagles 2002, Hendee and Dawson 2002).

Ειδικότερα, όταν εξετάζονται οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ δύο ή περισσότερων προστατευόμενων περιοχών, οι οποίες μάλιστα βρίσκονται σε κοντινή γεωγραφική απόσταση, και οι προοπτικές ανάπτυξης που μπορεί να προκύψουν από αυτή την αλληλεπίδραση, κρίνεται αναγκαίο να εξετάζονται τα κριτήρια με βάση τα οποία επιλέγουν οι επισκέπτες τον τουριστικό τους προορισμό, την κατανομή τους στο χώρο και το χρόνο, τους παράγοντες που επηρεάζουν τις επιλογές τους (Cole and Daniel 2003), την ικανοποίησή τους από την επίσκεψη που πραγματοποίησαν και την αξιολόγησή τους σχετικά με τις εμπειρίες που αποκόμισαν (τοπίο, υποδομές, παρεχόμενες υπηρεσίες) (Ανδρεά κ.ά. 2012δ, Ανδρεά κ.ά. 2013, Andrea et al. 2013b). Επίσης, εξετάζοντας την πρόθεση τους να επισκεφθούν γειτονικά Εθνικά Πάρκα ή άλλες προστατευόμενες περιοχές και συγκρίνοντας την ικανοποίησή τους, δίδεται η δυνατότητα να διερευνηθεί η σχέση αλληλεπίδρασης μεταξύ προορισμών που μπορεί να λειτουργούν ως δίκτυο, καθώς και οι προοπτικές για περαιτέρω ανάπτυξη και επίλυση προβλημάτων (Ανδρεά κ.ά. 2012γ).

Μέχρι τα τελευταία χρόνια κίνητρο για την εγκατάσταση οργανωμένου πλαισίου μηχανισμών με στόχο μετρήσεις και έλεγχο στα Εθνικά Πάρκα αποτελούσε το επιστημονικό ενδιαφέρον για τη δημιουργία καταλόγων απογραφής με βάση την παρατήρηση, αφενός των ειδών χλωρίδας και πανίδας κι αφετέρου των οικοσυστημάτων, ενώ ο έλεγχος των επισκεπτών είχε μικρότερη απήχηση σε ερευνητικό πεδίο. Για αυτόν το λόγο οι ειδικοί σε θέματα **ελέγχου και μέτρησης επισκεπτών** είναι ακόμη εξαιρετικά λίγοι στον αριθμό τους. Σε αρκετές χώρες, ως μέτρο αντιμετώπισης του προβλήματος αυτού προωθείται η συνεργασία τους με Φορείς Διαχείρισης προστατευόμενων περιοχών, ενώ χρησιμοποιούνται δευτερογενή στοιχεία από διάφορες έρευνες ως εργαλεία διαχείρισης (Arnberger and Brandenburg 2001).

Ωστόσο, η συγκέντρωση πληροφοριών σχετικά με τους επισκέπτες, καθώς και η σύγκριση και ταξινόμηση των δεδομένων, συνιστούν ιδιαιτέρως σημαντικά βήματα προς την κατεύθυνση της αποτελεσματικής διαχείρισης των Εθνικών Πάρκων. Ειδικότερα, μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως βασικό πλαίσιο, πάνω στο οποίο θα βασίζεται ο σχεδιασμός για τις εγκαταστάσεις, θα καθορίζονται νέα κριτήρια σύμφωνα με τις απαιτήσεις των επισκεπτών, ενώ, εξάλλου, θα οργανώνεται αποτελεσματικά ο προϋπολογισμός για τα λειτουργικά έξοδα των Πάρκων. Επιπλέον, χάρη στις συγκεκριμένες δραστηριότητες θα αξιολογούνται οι επιδράσεις του τουρισμού και οι προοπτικές για νέες πολιτικές ανάπτυξης γύρω από τις προστατευόμενες περιοχές (Hornback and Eagles 1998, Wardell and Moore 2004).

Επίσης, θα πρέπει να προωθείται η διαδικασία για συλλογή, σύγκριση και ταξινόμηση των δεδομένων ελέγχου και μέτρησης των επισκεπτών, ώστε να δημιουργούνται ευκαιρίες για σύνθεση των διαφορετικών περιπτώσεων και παραδειγμάτων. Με αυτόν τον τρόπο οι διαφορετικές περιπτώσεις θα μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως κατευθυντήριες γραμμές για τους υπεύθυνους διαχείρισης των Εθνικών Πάρκων, στα πλαίσια ενός αποτελεσματικότερου σχεδιασμού (Ανδρεά κ.ά. 2013).

Η δημιουργία μιας βάσης δεδομένων που θα παρέχει ακριβείς και αξιόπιστες πληροφορίες σχετικά με τον αριθμό και το είδος των επισκεπτών στα Εθνικά Πάρκα αποτελεί ένα σημαντικό εργαλείο για τις στρατηγικές και λειτουργικές επεμβάσεις στη διαχείριση αυτών των νευραλγικών χώρων. Στόχος της διαδικασίας είναι η διατήρηση των φυσικών πόρων και ταυτόχρονα η ικανοποίηση των επισκεπτών (Manning 2008). Επίσης, μέσα από τον έλεγχο των επισκεπτών αξιολογούνται και οι επιδράσεις του τουρισμού στην υλοποίηση συγκεκριμένων προγραμμάτων και δραστηριοτήτων. Τέτοιου είδους μετρήσεις μπορεί να περιλαμβάνουν τις μετρήσεις σχετικά με την ένταση της επισκεψιμότητας, μετρήσεις που αφορούν στη διατάραξη του φυσικού περιβάλλοντος ή ακόμη και τον υπολογισμό της οικονομικής επίδρασης του τουρισμού (Eagles and McCool 2002).

Υπάρχουν Εθνικά Πάρκα που φιλοξενούν ετησίως μέχρι και 3,5 εκατομμύρια επισκέπτες (National Park Service 2008), με χαρακτηριστικό παράδειγμα την περίπτωση του Εθνικού Πάρκου Yosemite στην Καλιφόρνια των Η.Π.Α., όπου ο έλεγχος μέτρησης των επισκεπτών αποτελεί ζωτικής σημασίας διαδικασία τόσο για τη διασφάλιση της προστασίας του φυσικού οικοσυστήματος όσο και για την εξυπηρέτηση αντικειμενικών στόχων, με άμεση επιδίωξη την ικανοποίηση των επισκεπτών (Petterbone et al. 2010).

Οι διαδικασίες ελέγχου μπορεί να περιλαμβάνουν το σχεδιασμό, τον καθορισμό και την εφαρμογή των προϋποθέσεων για τις υποδομές και τις παρεχόμενες υπηρεσίες, συσχετισμούς με τα επίπεδα χρήσης υποδομών και υπηρεσιών σε συνδυασμό με τις κοινωνικές και φυσικές επιδράσεις, καθώς και μέτρα για την ελαχιστοποίηση συγκρούσεων μεταξύ των επισκεπτών (Loomis 2000). Ο εντοπισμός σημείων συνωστισμού μέσα στο Πάρκο και η διαπίστωση των επιδράσεών τους αποτελούν, επίσης, μέρος της διαδικασίας. Ουσιαστικά, εξετάζεται η προοπτική για νέες παροχές και υποδομές, νέες στρατηγικές για τη βελτίωση των υφιστάμενων υποδομών και μονοπατιών (Lynch et al. 2002) και για την ενίσχυση του προσωπικού, καθώς και για τη βελτίωση του οδικού δικτύου και των μέσων μεταφοράς (Cole and Daniel 2003).

Στη διάρκεια του προγραμματισμού σχετικά με τις παρεμβάσεις για την προστασία και τη διατήρηση των φυσικών πόρων αλλά και για τις επιδράσεις του τουρισμού σε αυτούς, είναι σημαντικό να οργανώνεται αποτελεσματικά η κατανομή του υπεύθυνου προσωπικού (Petterbone et al. 2010). Επίσης, θα πρέπει να διασφαλίζεται η αναγνώριση της σημασίας των φυσικών οικοτόπων σε κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό επίπεδο (Cessford and Muhar 2003).

Ενδεχομένως τα δεδομένα της καταμέτρησης επισκεπτών να συνεισφέρουν κατά ένα μέρος στην αποτελεσματικότητα της διαχείρισης (Watson et al. 2000, AALC 1994) και στην ανάπτυξη νέων τεχνολογιών. Ταυτόχρονα, όμως, πρόκειται για ιδιαίτερης σημασίας δεδομένα σχετικά με τους επισκέπτες και τις διαχειριστικές πρακτικές που έχουν ως στόχο την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος. Η αξιοπιστία και η σωστή επεξεργασία των δεδομένων συνδέονται με την αποτελεσματικότητα διαδικασιών, όπως ο σχεδιασμός για τις μετακινήσεις των επισκεπτών, η αξιολόγηση για τις επιδράσεις της επισκεψιμότητας, όπως επίσης η φέρουσα ικανότητα μιας προστατευόμενης περιοχής και σε ευρύτερη κλίμακα, η διαχείριση φυσικών πόρων και οι πολιτικές ανάπτυξης του βιώσιμου τουρισμού (Cessford and Muhar 2003).

Η συλλογή των δεδομένων ελέγχου και μέτρησης επισκεπτών συνιστά μια περίπλοκη διαδικασία, καθώς τα Εθνικά Πάρκα μπορεί να είναι απομονωμένες περιοχές με περιορισμένο οδικό δίκτυο, πολλά σημεία πρό-

σβασης (εισόδου - εξόδου) και με περιορισμένες δυνατότητες πρόσθετης επιβάρυνσης του ηλεκτρικού δικτύου για τις ανάγκες εγκατάστασης και λειτουργίας των συστημάτων ελέγχου (Cessford and Muhar 2003). Επιπλέον, κατά τη συλλογή των δεδομένων δημιουργούνται προβλήματα εξαιτίας των ελλείψεων σε προσωπικό, το οποίο θα μπορούσε να απασχοληθεί κυρίως σε έρευνες πεδίου. Επίσης, στα Εθνικά Πάρκα που βρίσκονται κοντά σε μεγάλα αστικά κέντρα παρατηρείται έντονη επισκεψιμότητα και από τον τοπικό πληθυσμό. Συνεπώς, στις περιπτώσεις αυτές προκύπτει η δυσκολία διαχωρισμού των γηγενών κατοίκων από τους επισκέπτες (Ανδρέα κ.ά. 2013).

Οι υπεύθυνοι διαχείρισης Εθνικών Πάρκων εφαρμόζουν διάφορες τεχνικές και μεθόδους δειγματοληψίας για τη μέτρηση και τον έλεγχο των επισκεπτών, ενώ συχνά χρησιμοποιούν και συνδυασμούς μεθόδων, ανάλογα με τους αντικειμενικούς σκοπούς που εξετάζουν και τις προδιαγραφές του κάθε Πάρκου. Σε γενικές γραμμές χωρίζονται σε τέσσερις τύπους, όπως η άμεση παρατήρηση, η καταμέτρηση επί τόπου, οι εγγραφές / καταχωρήσεις επίσκεψης και οι επαγωγικές καταμετρήσεις (Cessford and Muhar 2003).

Η άμεση παρατήρηση απαιτεί σχετικά υψηλό κόστος διεξαγωγής, προϋποθέτει την ύπαρξη προσωπικού με την ιδιότητα των παρατηρητών σε συγκεκριμένα αξιοθέατα (Murphy 1992, Keul and Kühberger 1997) και διακρίνεται στις μεθόδους παρατηρητών πεδίου, στη βιντεοσκόπηση και στην αυτόματη ανίχνευση από απομακρυσμένα σημεία. Οι παρατηρήσεις πεδίου περιλαμβάνουν την επί τόπου καταγραφή των επισκεπτών που πραγματοποιούν περιπλανήσεις μέσα στο Πάρκο από προσωπικό που είναι εγκατεστημένο σε συγκεκριμένα σημεία μέσω μέτρησης ή καταγραφής τους με εγγραφή σε κάποιο ψηφιακό αρχείο. Η μέθοδος καταμέτρησης, με βιντεοσκόπηση ή φωτογράφιση, πραγματοποιείται, επίσης, με την τοποθέτηση προσωπικού σε συγκεκριμένα σημεία κατά την επιστροφή των επισκεπτών από κάποια περιήγηση ή κατά τη μετάβασή τους στη βάση αφετηρίας (Hornback and Eagles 1998, Watson et al. 2000). Επίσης, η αυτόματη ανίχνευση από απομακρυσμένα σημεία πραγματοποιείται συνήθως από αεροφωτογραφίες μέσω αεροπλάνων ή δορυφόρων (Cessford and Muhar 2003).

Η καταμέτρηση επί τόπου προϋποθέτει την ύπαρξη του αναγκαίου τεχνολογικού εξοπλισμού καθώς και το εξειδικευμένο προσωπικό που θα μπορεί να αποκωδικοποιήσει τα δεδομένα και είναι η σχετικά πιο ανέξοδη από τις μεθόδους άμεσης παρατήρησης. Περιλαμβάνει τις εξής μεθόδους: μηχανική, πίεσης, σεισμική και κραδασμών / ταλάντωσης, ενεργή οπτική, παθητική οπτική, μαγνητικής αυτόματης ανίχνευσης και αυτόματης ανίχνευσης με μικροκύματα (Cope et al. 2000). Η επί τόπου καταμέτρηση γίνεται με την τοποθέτηση μικροσκοπικών συσκευών άλλοτε σε εμφανή σημεία, όπου και ενδέχεται να προκύψουν φαινόμενα βανδαλισμού, και άλλοτε με την τοποθέτησή τους σε σημεία που δεν είναι ευδιάκριτα. Η μέθοδος της πί-

εσης αποτελεί ενδεικτικό παράδειγμα με την οποία οι συσκευές που δίνουν το ερέθισμα τοποθετούνται κάτω από το έδαφος και ενεργοποιούνται με την άσκηση πίεσης.

Κύρια μειονεκτήματα των περισσότερων μεθόδων αυτού του τύπου είναι ότι μπορεί να καταμετρούν το προσωπικό του Πάρκου αλλά και είδη της πανίδας (ενεργοποίηση αισθητήρων με το πέρασμα). Επίσης, οι φυσικές φθορές και αλλοιώσεις που υφίστανται μπορεί να επηρεάζουν την ακρίβεια της καταμέτρησης, ενώ και στην περίπτωση κάποιων μεθόδων, όπως αυτές της μαγνητικής αυτόματης ανίχνευσης και αυτόματης ανίχνευσης με μικροκύματα (εντοπίζουν οχήματα και ανιχνεύουν την κίνηση των οχημάτων αντίστοιχα), τα όργανα καταμέτρησης είναι εξαιρετικά ευαίσθητα. Τα τελευταία χρόνια γίνονται προσπάθειες για την ανάπτυξη νέων τεχνολογιών βιντεοσκόπησης, ψηφιοποίησης εικόνων και συστημάτων μετάδοσης, για καλύτερα αποτελέσματα και μεγαλύτερη ακρίβεια στις μετρήσεις, καθώς επίσης και για έλεγχο των επισκεπτών (Kammler and Schernewski 2004, Guillen et al. 2008).

Η μέθοδος της εγγραφής / καταχώρησης επίσκεψης βασίζεται στην καταμέτρηση της έκδοσης έγγραφων αδειών πρόσβασης των επισκεπτών σε συγκεκριμένα σημεία στο Πάρκο (που προαπαιτείται, προκειμένου να έχουν πρόσβαση σε αυτά) ή στα αρχεία που κρατούν οι υπεύθυνοι των Πάρκων ως ένα είδος μητρώου / πρωτοκόλλου για τους επισκέπτες. Η μέθοδος αυτή μπορεί να χρησιμοποιεί για την καταμέτρηση των επισκεπτών και αποδεικτικά τιμολόγια εξόδων του καθενός από αυτούς, όπως για παράδειγμα αντίτιμο εισόδου (αν προβλέπεται), αντίτιμο συμμετοχής σε δραστηριότητες που οργανώνονται από το Φορέα Διαχείρισης (εκδρομές, περιηγήσεις κατά μήκος λιμνών ή ποταμών) ή και αποδεικτικά εξόδων των επισκεπτών που προέρχονται από τις τοπικές επιχειρήσεις του ιδιωτικού τομέα. Επίσης, τα μητρώα επισκέψεων μπορεί να προέρχονται και από καταγραφές εθελοντών στα βιβλία εντυπώσεων επισκεπτών (Watson et al. 2000).

Τέλος, οι επαγωγικές μέθοδοι καταμέτρησης επισκεπτών χρησιμοποιούν καταμετρήσεις άλλων δεδομένων κατά τις οποίες ουσιαστικά γίνονται προσεγγίσεις σχετικά με τον αριθμό των επισκεπτών που βρίσκονται σε διάφορα αξιοθέατα. Οι μέθοδοι περιλαμβάνουν τις ενδεικτικές καταμετρήσεις και τις προσωπικές συνεντεύξεις οι οποίες χρησιμοποιούνται ως συμπληρωματικό μέσο για την διασφάλιση της εγκυρότητας και ακρίβειας των υπόλοιπων μεθόδων καταμέτρησης (Cessford and Muhar 2003).

Στις ενδεικτικές καταμετρήσεις μπορεί να γίνεται καταμέτρηση στοιχείων που συνδέονται με την ύπαρξη επισκεπτών, όπως παραδείγματος χάριν απορρίμματα, υποβάθμιση του εδάφους και της βλάστησης, καταμετρήσεις των οχημάτων στους χώρους στάθμευσης (Cessford and Muhar 2003). Σε περιπτώσεις στις οποίες στόχος είναι ο έλεγχος της ενδοκινητικότητας

και της επιλογής συγκεκριμένης πορείας μέσα σε Εθνικά Πάρκα, χρησιμοποιούνται και τεχνολογίες GPS- global positioning systems (Orellana et al. 2011, Wolf et al. 2012). Πολλές φορές διεξάγονται έρευνες «χαμηλής - υψηλής» επισκεψιμότητας σε συγκεκριμένα αξιοθέατα και φυσικούς οικοτόπους, προκειμένου να υπολογιστούν τόσο η φέρουσα ικανότητα όσο και οι επιδράσεις του συνωστισμού που δέχονται (Wolf et al. 2012).

Δυνατότητες εφαρμογής των μεθόδων ελέγχου και μέτρησης των επισκεπτών

Τα Εθνικά Πάρκα προσφέρουν πλήθος δραστηριοτήτων για απόλαυση της φύσης και πολλές ευκαιρίες για αναψυχή, ενώ παράλληλα φαίνεται να γίνονται ολοένα και περισσότερο δημοφιλείς τουριστικοί προορισμοί. Σύμφωνα με τους Obua και Harding (1996), η πληροφόρηση σχετικά με τους επισκέπτες και τα αξιοθέατα που τους προσελκύουν παίζει ουσιαστικό ρόλο στην αποτελεσματική διαχείριση χώρων αναψυχής. Για την ανάπτυξη πολιτικών αποτελεσματικής διαχείρισης και την εφαρμογή τους είναι αναγκαίο να παρέχονται πληροφορίες σχετικά με τους επισκέπτες.

Οι Φορείς Διαχείρισης χρησιμοποιούν διάφορους συνδυασμούς έλεγχου μέτρησης επισκεπτών, ανάλογα με το είδος των πληροφοριών που είναι αναγκαίο να συλλέξουν, τα μοντέλα χρήσης των επισκεπτών, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των αξιοθέατων, τις λειτουργικές δυνατότητες και τους πόρους που είναι στη διάθεσή τους, καθώς και τις δυνατότητες από πλευράς προσωπικού (Cessford and Muhar 2003). Όλες οι μέθοδοι παρουσιάζουν πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα, για αυτό και η τελική επιλογή της μεθόδου και των τεχνικών που θα εφαρμοστούν για τον έλεγχο και τη μέτρηση των επισκεπτών θα πρέπει να δεσμεύεται μεταξύ της επιθυμητής ακρίβειας των αποτελεσμάτων και των πρακτικών δυνατοτήτων μέτρησης. Το γεγονός αυτό προϋποθέτει τη διασαφήνιση μεταξύ των διαχειριστικών αντικειμενικών στόχων σχετικά με τις μετρήσεις των επισκεπτών (Wolf et al. 2012).

Επίσης, οι διαφορετικές δυνατότητες κάλυψης και αποτελεσματικότητας των μεθόδων καθιστούν αναγκαίο να γίνεται συνδυασμός τους, κατά τρόπο τέτοιο ώστε να εξυπηρετούνται οι διαχειριστικοί στόχοι. Σύμφωνα με τους Cessford και Muhar (2003), υπάρχουν συγκεκριμένοι παράγοντες που καθορίζουν την επιλογή αυτού του συνδυασμού, όπως λόγου χάρη τα μοντέλα χρήσης επισκεπτών και η διανομή τους στο χώρο και στο χρόνο, το φυσικό υπόβαθρο, οι απαιτήσεις βαθμονόμησης - ταξινόμησης των δεδομένων, καθώς ακόμη και η διαθεσιμότητα και η οργάνωση των διαθέσιμων πόρων.

Τα μοντέλα χρήσης επισκεπτών και η διανομή τους στο χώρο και στο χρόνο σχετίζονται με τον αριθμό των επισκεπτών, τις δραστηριότητες με τις οποίες ασχολούνται, όταν πρόκειται για γκρουπ σχετίζονται, επίσης, με τον

αριθμό τους, καθώς και με τις περιοχές που επισκέπτονται, αλλά και με τις δραστηριότητες που αναπτύσσουν σε αυτές. Επομένως, είναι σημαντικό να προσδιορίζονται αποτελεσματικά τα σημεία όπου θα διεξαχθούν οι μετρήσεις, όπως κεντρικοί δρόμοι, θέσεις στάθμευσης, σημεία εισόδου - εξόδου. Επίσης, τα Κέντρα Ενημέρωσης και οι ξενώνες μπορούν να αποτελέσουν σημαντικά σημεία για τη μέτρηση των επισκεπτών (Ανδρεά κ.ά. 2013).

Σύμφωνα με τους Cessford και Muhar (2003), υπάρχουν και περιπτώσεις κατά τις οποίες οι επισκέπτες επιλέγουν να επισκεφθούν πιο απομονωμένα μέρη μέσα στο Πάρκο, όπου είναι πρακτικά δύσκολο μέσω των μεθόδων μέτρησης να καταγραφούν οι διαφορετικοί τύποι επισκεπτών (περιπατητές ή ποδηλάτες). Το φαινόμενο αντιμετωπίζεται με περιοδικές παρατηρήσεις και στη συνέχεια μέσω του συνδυασμού τους με τις υπόλοιπες μεθόδους, προκειμένου να εξαχθεί κάποιο ασφαλές συμπέρασμα. Επίσης, χρησιμοποιούνται διάφορες στρατηγικές ελέγχου και μέτρησης επισκεπτών κατά μήκος μεγάλων εκτάσεων μέσα στα όρια Εθνικών Πάρκων άλλα και δια μέσου ενός δικτύου Εθνικών Πάρκων ή προστατευόμενων περιοχών. Οι περιοχές με βάση τις οποίες θα πρέπει να οργανώνεται η διαδικασία ελέγχου και μέτρησης των επισκεπτών είναι αναγκαίο να επιλέγονται κατά προτεραιότητα ως θέσεις ιδιαίτερου διαχειριστικού ενδιαφέροντος, είτε ως θέσεις που θεωρούνται αντιπροσωπευτικές (AALC 1995).

Επίσης, η χρονική περίοδος που θα επιλεγεί για τη συλλογή των δεδομένων είναι σημαντική, όπως εξάλλου και η διάρκειά της, και θα πρέπει να είναι κατά το μέγιστο δυνατόν αντιπροσωπευτική ως προς τη λειτουργία του Πάρκου μακροπρόθεσμα. Επιπλέον, κατά το σχεδιασμό της διαδικασίας θα πρέπει να λαμβάνεται σοβαρά υπόψη το φυσικό υπόβαθρο, καθώς η τοποθέτηση συσκευών μέτρησης σε κάποια σταθερά σημεία επηρεάζεται από τις καιρικές συνθήκες. Η υγρασία φαίνεται να αποτελεί έναν σημαντικό παράγοντα για τη διάβρωση των μεταλλικών στοιχείων και την καταστροφή των ηλεκτρονικών συστημάτων των συσκευών μέτρησης, επειδή σε συνδυασμό με χαμηλές θερμοκρασίες προκαλεί σοβαρές ζημιές στην εσωτερική δομή των οργάνων. Επίσης, οι χαμηλές θερμοκρασίες προκαλούν μείωση στη διάρκεια ζωής των μπαταριών, ενώ οι υψηλές θερμοκρασίες μπορεί να προκαλέσουν παραμορφώσεις και αλλοιώσεις στις βάσεις όπου στηρίζονται τα όργανα μέτρησης. Συχνό φαινόμενο, επίσης, αποτελεί το γεγονός ότι συσκευές που είναι τοποθετημένες σε εμφανή σημεία υφίστανται βανδαλισμούς και καταστροφές από τους ίδιους τους επισκέπτες. Η τοποθέτηση των οργάνων μέτρησης σε εξωτερικό περιβάλλον απαιτεί να είναι ανθεκτικά στην υγρασία, διακριτικά τοποθετημένα, να είναι γερές κατασκευές και να απαρτίζονται από αποσπώμενα μέρη, ώστε να διευκολύνεται η μεταφορά και η επανατοποθέτησή τους σε διαφορετικά σημεία (Cessford and Muhar 2003).

Μετά τη συλλογή των δεδομένων, ακολουθεί η βαθμονόμηση - ταξινόμησή τους. Πρόκειται για τη μεταφορά των αρχικών μετρήσεων και την ερμηνεία τους σε πραγματικά δεδομένα και συνιστά βασικό στοιχείο μιας αποτελεσματικής προσέγγισης μέτρησης και ελέγχου των επισκεπτών. Ωστόσο, η χρήση κάποιων μεθόδων ενδέχεται να παράγει σφάλματα στις πραγματικές μετρήσεις (Lindsey et al. 2006, Bates et al. 2007).

Ειδικότερα, οι μέθοδοι της άμεσης παρατήρησης, ενώ είναι εξαιρετικά αξιόπιστες όσον αφορά στην ταξινόμηση των αποτελεσμάτων, είναι δύσκολο να εφαρμοστούν σε μεγάλη κλίμακα, καθώς προϋποθέτουν την ύπαρξη του αναγκαίου προσωπικού. Η διαδεδομένη χρήση των περισσότερων συσκευών μέτρησης συνδέεται με πληθώρα σφαλμάτων καταμέτρησης που πολλές φορές οφείλονται στη μορφολογία των σημείων τοποθέτησής τους (Petterbone et al. 2010) ή ακόμη και στις εναλλαγές των καιρικών συνθηκών (Vaske et al. 2008). Για παράδειγμα σφάλματα από τις μετρήσεις με δέσμη φωτός μπορεί να προκύψουν από την κίνηση ειδών της άγριας πανίδας, αλλά ακόμη και από κινήσεις του φυλλώματος των δέντρων, εξαιτίας του ανέμου (Cessford and Muhar 2003).

Στην παθητική οπτική μέθοδο, σφάλματα μέτρησης προκύπτουν, όταν υπάρχει έντονος συνωστισμός από το πέρασμα των επισκεπτών, αλλά και όταν περνούν επισκέπτες με πολύ ανοιχτόχρωμο ή σκουρόχρωμο χρωματισμό ένδυσης σε σχέση με το σκινηκό (Gasvoda 1999). Σε αυτές τις περιπτώσεις, αν και η ύπαρξη σφαλμάτων είναι αναπόφευκτη, κρίνεται αναγκαίο να εφαρμοστούν διορθώσεις σφαλμάτων με συγκεκριμένη μεθοδολογία και την υλοποίηση διαστρώσεως των αποτελεσμάτων με τη χρήση βοηθητικών μεθόδων καταμέτρησης. Αυτές μπορεί να είναι συνεντευξεις, επαγωγικές - συμπερασματικές μέθοδοι (Muhar 2001) και εφαρμογή στρωματοποιημένης δειγματοληψίας (Gregorie and Buyhoff 1999, English et al. 2001).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΜΕΝΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΚΑΙ ΜΗ ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ

Μη κυβερνητικές περιβαλλοντικές οργανώσεις

Οι μη κυβερνητικές οργανώσεις αποτελούν μια μορφή εκπροσώπησης των πολιτών, είναι ανεξάρτητες από την κυβέρνηση, τα πολιτικά κόμματα και γενικότερα από κάθε μορφή Διοίκησης, διαθέτουν καταστατικό κατοχύρωσης μετά από ιδιωτική πρωτοβουλία για την ίδρυσή τους (Ανθόπουλος 2002), με διακριτό νομικό χαρακτήρα και έχουν ως στόχο τους το κοινό καλό (Clark 1998, DeMars 2005).

Όπως σημειώνει ο Young (2000), στις ΜΚΟ μπορεί να εντάσσονται οργανισμοί μη κρατικοί ή μη κερδοσκοπικοί, τους οποίους συνθέτουν κυρίως εθελοντές και εξυπηρετούν διαφορετικούς στόχους. Οι μη κυβερνητικές οργανώσεις μπορεί να αναπτύσσουν διεθνή δράση, εξυπηρετώντας ανάγκες ανθρωπιστικού χαρακτήρα, όπως οι “Γιατροί χωρίς σύνορα”, να αναπτύσσουν διεθνή δράση για την αντιμετώπιση παγκόσμιων προβλημάτων, δημιουργώντας παραρτήματα σε διάφορες χώρες και έχοντας κοινό δίκτυο δράσης (DeMars 2005) όπως οι WWF, Greenpeace, ή να αποτελούν εθνικές ή τοπικές οργανώσεις με στόχο την αντιμετώπιση τοπικών ή εθνικών προβλημάτων, όπως οι οργανώσεις “Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία”, “Αρκτούρος”, “Δίκτυο Μεσόγειος S.O.S.” στην Ελλάδα.

Οι δράσεις της κάθε οργάνωσης καθορίζονται με βάση το καταστατικό και το καθεστώς τους και έχουν ως στόχο την επίλυση συγκεκριμένων προβλημάτων, ενώ παράλληλα προσαρμόζονται στις ανάγκες κάθε περιοχής (Μπίμπα 2009). Επίσης, κατά τον Fisher (1997) οι μη κυβερνητικές οργανώσεις χωρίζονται σε δύο κατηγορίες. Στην πρώτη ανήκουν κάποιες οργανωμένες ομάδες είτε σε εθνικό είτε σε διεθνές επίπεδο των οποίων οι δράσεις συνεισφέρουν στο κοινό καλό, χωρίς οι ίδιες να λαμβάνουν κάποιο κέρδος, και σε μία δεύτερη, όπου τα μέλη δε δεσμεύονται σε κάποιο νομικό καθεστώς και οι δράσεις τους έχουν περισσότερο εθελοντικό χαρακτήρα.

Όσον αφορά στην ανάμιξή τους στις διαδικασίες λήψης περιβαλλοντικών αποφάσεων, οι συνεργασίες με μη κυβερνητικές περιβαλλοντικές οργανώσεις είναι σημαντικό να επιδιώκονται, καθώς αντιπροσωπεύουν μια βελτιωμένη προσέγγιση για την αποτελεσματική διαχείριση των περιβαλλοντικών προβλημάτων και το σχεδιασμό περιβαλλοντικής πολιτικής (Gibson et al. 2000, Wondolleck and Yaffe 2000, Brick et al. 2001). Επίσης, έχουν ως στόχο να ενημερώσουν και να ευαισθητοποιήσουν το ευρύ κοινό για την αναγκαιότητα της επίλυσης των σοβαρών περιβαλλοντικών προβλημάτων (Piperopoulos and Tsantopoulos 2006).

Οι ΜΚΟ επιτελούν σημαντικό έργο στην κοινωνία, αναλαμβάνοντας δράσεις κοινωνικού ή περιβαλλοντικού χαρακτήρα (Speckbacher 2003). Παρά το ότι η λειτουργία τους είναι ανεξάρτητη από την Κεντρική Διοίκηση κάθε χώρας, ωστόσο μέσα από τις δράσεις τους διευκολύνονται οι σχέσεις μεταξύ κυβέρνησης και κοινωνίας, αλλά και μεταξύ διαφορετικών Υπουργείων και οργανισμών (Calado et al. 2012). Επομένως, πέρα από τον έλεγχο για την απόδοση Κοινωνικής Ευθύνης από διάφορους φορείς ή Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης από μέρους των επιχειρήσεων, θα πρέπει και οι ίδιες οι ΜΚΟ να διέπονται από τις αρχές Κοινωνικής Ευθύνης (Edwards 2004, Papaspyropoulos et al. 2012) στον τρόπο λειτουργίας τους. Κάτι τέτοιο μπορεί να μεταφράζεται σε διαφάνεια των οικονομικών μέσων άλλα και ως αμοιβαία Κοινωνική Ευθύνη μεταξύ των ΜΚΟ (Gray et al. 2006). Μόνον έτσι θα μπορούν να αποτελούν ένα ανεξάρτητο όργανο που θα συνδέεται άρρηκτα με την Κοινωνία των Πολιτών.

Περιβαλλοντικά ζητήματα και ΜΚΠΟ - Ιστορική Αναδρομή

Η έντονη περιβαλλοντική υποβάθμιση που έγινε κάτι περισσότερο από αισθητή στα μέσα του 20^{ου} αιώνα συνέβαλλε δραστικά στη δημιουργία περιβαλλοντικής συνείδησης, καθώς και στην απαίτηση των πολιτών για εφαρμογή περιβαλλοντικής πολιτικής με στόχο την προστασία της φύσης και είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία του Περιβαλλοντικού Κινήματος του 20^{ου} αιώνα (Keene and Pullin 2011). Το κίνημα αυτό εξελίχθηκε και εμφανίστηκαν οι πρώτες περιβαλλοντικές μη κυβερνητικές οργανώσεις, στοχεύοντας στο κοινό καλό. Ωστόσο, σύμφωνα με τους Fiorino (2001) και Durant κ.ά. (2004), η δημιουργία του περιβαλλοντικού κινήματος εντοπίζεται πολύ παλαιότερα, γύρω στις αρχές της δεκαετίας του 1960, με την ψήφιση νομοσχεδίων που αφορούσαν στην προστασία του περιβάλλοντος και στη δημιουργία οργανώσεων που συντόνιζαν εκστρατείες σχετικά με την ενίσχυση των προδιαγραφών για την υγεία και τη διαφύλαξη της βιοποικιλότητας.

Στην αρχή της επόμενης δεκαετίας η συμμετοχή των ΜΚΠΟ σε διεθνή συνέδρια για το περιβάλλον έγινε έντονα αισθητή. Συγκεκριμένα, το 1972 στο Συνέδριο των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον του Ανθρώπου που

πραγματοποιήθηκε στη Στοκχόλμη, πήραν μέρος 250 εκπρόσωποι ΜΚΠΟ, μεταφέροντας τεχνογνωσία, απόψεις, γνώσεις και αξίες, θέτοντας την πρώτη βάση για τους κανόνες συμμετοχής τους στις αποφάσεις για το περιβάλλον, καθώς και συμμετέχοντας σε παράλληλα φόρουμ, τα οποία είχαν σχεδιαστεί για την ενίσχυση των συνεργασιών ανάμεσα στις ίδιες τις ΜΚΠΟ σε παγκόσμια κλίμακα (Betsill and Corell 2008).

Στις διασκέψεις για το περιβάλλον που ακολούθησαν στα επόμενα έτη αναγνωρίστηκε ακόμη περισσότερο ο ρόλος των ΜΚΠΟ. Το 1992 στη Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη που πραγματοποιήθηκε στο Ρίο ντε Τζανέιρο, συμμετείχαν πάνω από 1400 ΜΚΠΟ, ενώ στο παράλληλο Διεθνές Φόρουμ συμμετείχαν πάνω από 25.000 άτομα από 167 χώρες, προωθώντας διεθνείς συνεργασίες και εναλλακτικές στρατηγικές μεταξύ των ΜΚΠΟ (Kakabadse and Burns 1994, Morphet 1996, Dodds 2001).

Στη Διάσκεψη του Ρίο ένα από τα πιο σημαντικά επιτεύγματα στον τομέα του περιβάλλοντος, η Agenda 21, αναγνώρισε πλέον και επίσημα το ρόλο των ΜΚΠΟ ως σημαντικών συνεργατών στις προσπάθειες του 21^{ου} αιώνα για βιώσιμη ανάπτυξη (Betsill and Corell 2008).

Στη συνέχεια, το 2002 στη Σύνοδο Κορυφής για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη στο Γιοχάνεσμπουργκ πάνω από 3.200 οργανισμοί εξουσιοδοτήθηκαν από την Σύνοδο για την ανάπτυξη συνεργασιών με στόχο τη βιώσιμη ανάπτυξη, μεταξύ των οποίων οι ΜΚΠΟ κατείχαν τον κυρίαρχο ρόλο (Gutman 2003, Speth 2003). Σύμφωνα με τον Reed (1997), η αλματώδης ανάπτυξη και το έντονο αστικό περιβάλλον στις μεγάλες πόλεις σε όλο τον κόσμο οδήγησαν σταδιακά στην απαίτηση για σχεδιασμό στρατηγικών και προγραμμάτων με στόχο την παροχή περιβαλλοντικών αγαθών και υπηρεσιών αναψυχής για τους πολίτες, ο οποίος περιλάμβανε την ανάμειξη των Μη Κυβερνητικών Περιβαλλοντικών Οργανώσεων στις διαδικασίες λήψης περιβαλλοντικών αποφάσεων.

Όσον αφορά στην ενίσχυση της αποτελεσματικότητας σχετικά με τις διαδικασίες λήψης περιβαλλοντικών αποφάσεων, υπήρξαν σπουδαίες αλλαγές, καθώς αρχικά στηρίχθηκαν σε προσωπικές κρίσεις, ενώ στη συνέχεια η επιστημονική έρευνα απέδειξε ότι η ομοφωνία μεταξύ εμπλεκόμενων φορέων ήταν ικανή να βελτιώσει την αποτελεσματικότητα της διαδικασίας (Pullin and Knight 2009). Άλλωστε, το γεγονός ότι η διαχείριση του περιβάλλοντος πρέπει να βασίζεται στην εμπειρική γνώση είναι κοινώς αποδεκτό.

Ωστόσο, για να είναι επιτυχής μια τέτοια επιδίωξη, θα πρέπει οι στρατηγικές διαχείρισης να περιλαμβάνουν τον προγραμματισμό, την αξιολόγηση των εφαρμόσιμων και εφαρμοσμένων πολιτικών σχεδίων δράσης, τη δυνατότητα προσαρμογής των αποφάσεων στα εκάστοτε δεδομένα και τις

συνθήκες που έχουν την τάση να μεταβάλλονται και ακόμη τη συστηματική επίβλεψη και τον έλεγχο της κατάστασης. Παρόλα αυτά στην πράξη η εφαρμογή αποτελεσματικής διαχείρισης των περιβαλλοντικών προβλημάτων και η ανάπτυξη συνεργασιών συχνά συναντούν σοβαρά εμπόδια σε τεχνικό, οικονομικό, κοινωνικό και πολιτισμικό επίπεδο (Keene and Pullin 2011).

ΜΚΠΟ και οι διεθνείς τους δράσεις

Μέχρι το 1970 υπήρχαν μόνο 10 επίσημα Υπουργεία παγκοσμίως που ήταν υπεύθυνα για τα περιβαλλοντικά θέματα κάθε χώρας (Ausubel et al. 1995), ενώ σήμερα απαριθμούνται περίπου 195 που επικεντρώνονται στην εκπλήρωση δύο βασικών περιβαλλοντικών στόχων, της προστασίας του περιβάλλοντος και της διαχείρισης των φυσικών πόρων (Trzyna 2008). Παράλληλα, ο αριθμός των Μη Κυβερνητικών Περιβαλλοντικών Οργανώσεων αυξάνεται με το πέρασμα του χρόνου (DeMars 2005), με ενδεικτικό παράδειγμα την περίπτωση των ΗΠΑ όπου από το 1960 αυξανόταν ετησίως κατά 4,6% μέχρι το 1995, ενώ το 2005 τα έσοδα των εγγεγραμμένων ΜΚΠΟ ξεπέρασαν τα 8,2 δισεκατομμύρια δολάρια. Σύμφωνα με τους Keene και Pullin (2011), το 2006 δέκα μεγαλύτερες ΜΚΠΟ στις ΗΠΑ ξόδεψαν 1,5 δισεκατομμύριο δολάρια για τις δράσεις τους, ενώ απασχολούσαν περίπου 7000 άτομα ως προσωπικό.

Στην Αυστραλία και το Ηνωμένο Βασίλειο οι δράσεις των ΜΚΠΟ αποτελούν μέρος ενός ευρύτερου περιβαλλοντικού κοινωνικού κινήματος που έχει την τάση να επηρεάζει το σχεδιασμό και την εφαρμογή περιβαλλοντικής πολιτικής, ενώ στη Βόρεια Αμερική οι δράσεις τους εστιάζονται περισσότερο στη βιώσιμη διαχείριση των φυσικών πόρων (Lane and Morrison 2006). Επίσης, στις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης και σε αυτές της Ασίας γύρω στα τέλη του Ψυχρού Πολέμου άρχισαν να αναπτύσσονται οι πρώτες ΜΚΟ των οποίων οι δράσεις, μετά την πτώση του κομμουνιστικού καθεστώτος βασίστηκαν στην καθιέρωση πολιτικών κομμάτων και στην οργάνωση εκλογικών διαδικασιών, στην ανεξαρτησία των μέσων μαζικής επικοινωνίας, στη δημιουργία ομάδων προάσπισης των δικαιωμάτων των πολιτών και ιδιαίτερα των γυναικών, και στη μείωση των φυλετικών συγκρούσεων (Mendelson and Glenn 2002).

Λίγο αργότερα, περίπου στα μέσα της δεκαετίας του 1980, εμφανίστηκαν στη Ρωσία οι πρώτες μη κυβερνητικές περιβαλλοντικές οργανώσεις, εξασφαλίζοντας με τη συνεργασία και άλλων ιδρυμάτων πιστώσεις ύψους δισεκατομμυρίων δολαρίων για την ανάπτυξη προγραμμάτων προστασίας του περιβάλλοντος, τα οποία, παρότι δεν κατάφεραν να εκπληρώσουν στο έπακρο τους στόχους τους, ωστόσο, η εφαρμογή τους βοήθησε σημαντικά στη δημιουργία διάυλων επικοινωνίας μεταξύ της Κυβέρνησης και των πολιτών, και έδωσαν κίνητρα στους Ρώσους πολίτες, ώστε να αναπτύξουν ενδιαφέρον

και να συμμετέχουν στο σχεδιασμό περιβαλλοντικής πολιτικής. Επίσης, στην καθιέρωση των “Zapovednik”, που αποτελούσαν προστατευόμενες περιοχές της Σοβιετικής Ένωσης, η δράση των ΜΚΠΟ WWF και McArthur Foundation, υπήρξε καθοριστική στην εξασφάλιση πιστώσεων, στη σύνθεση του καθεστώτος προστασίας, στην εξασφάλιση εξοπλισμού, καθώς και στην εκπαίδευση των διαχειριστών τους (Powell 2002).

Στην Ευρώπη, η σπουδαιότητα της ανάμειξης των ΜΚΠΟ στην εφαρμογή της Οδηγίας 92/43 ΕΟΚ για τους φυσικούς οικοτόπους υπήρξε καθοριστική για την ανάπτυξη του Δικτύου Natura 2000. Η πολύπλοκη φύση των πολιτικών δομών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η γρήγορη ανάπτυξη των κρατών - μελών της και οι νέες τάσεις που επηρεάζουν την πολιτική της κατέστησαν τη συμμετοχή των ΜΚΠΟ ως ζωτικής σημασίας για την ανάπτυξη του Δικτύου Natura 2000 και την εφαρμογή της Οδηγίας 92/43 ΕΟΚ (Weber and Christofersen 2002). Το έργο των ΜΚΠΟ αφορά τόσο στην επικύρωση των περιοχών που έπρεπε να συμπεριληφθούν στον κατάλογο Natura όσο και στην ενσωμάτωση καινοτόμων πρακτικών διαχείρισης και προσέγγισης των τοπικών πληθυσμών, ώστε να αποδεχτούν την προστασία και να την αντιμετωπίσουν ως προοπτική ανάπτυξης (Weber and Christofersen 2002).

Η Επιτροπή Environment Directorate - General, που διοικητικά ανήκει στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή και είναι υπεύθυνη για την προστασία του περιβάλλοντος στην Ευρωπαϊκή Ένωση και το σχεδιασμό ενιαίας περιβαλλοντικής πολιτικής για τα κράτη μέλη, κατάφερε να εξασφαλίσει την παροχή ενός τετραετούς προγράμματος ύψους 10,6 εκατομμυρίων ευρώ ως πυρήνα χρηματοδότησης για τις ΜΚΠΟ στα πλαίσια του Δικτύου Natura 2000 (www.ec.europa.eu/dgs/environment/). Ως βασικό του στόχο είχε να γεφυρώσει το χάσμα μεταξύ της Κεντρικής Διοίκησης των κρατών και των τοπικών πληθυσμών γύρω από προστατευόμενες περιοχές (Weber and Christofersen 2002). Επίσης, η δράση τους στην Ευρώπη σχετικά με την περιβαλλοντική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης απέναντι στις διεθνείς εξελίξεις υπήρξε εξίσου σημαντική (Breitmeier and Rittberger 1998). Συγκεκριμένα, η εμπλοκή των ΜΚΠΟ σε θέματα Δασικής Πολιτικής πολλές φορές ξεπερνούσε τον καθοδηγητικό ρόλο και περιελάμβανε την ανάληψη ευθυνών για το σχεδιασμό πολιτικής (Anderson et al. 1998). Το γεγονός αυτό εξηγείται από την έλλειψη εμπιστοσύνης σε κυβερνητικούς φορείς σε θέματα διαχείρισης δασών σε μια αειφόρο βάση (Ingram and Enroth 1999).

Οι μεγαλύτερες ΜΚΠΟ στον κόσμο συντονίζουν δράσεις ζωτικής σημασίας και έχουν ως όραμα και στόχο την απόλαυση βασικών αξιών, όπως ο καθαρός αέρας, το καθαρό νερό και η διασφάλιση της βιοποικιλότητας του πλανήτη. Κάποιες από τις πιο σημαντικές είναι οι εξής: NOAA, EPA, WWF, WCS, TNC (Redford et al. 2003, Heimlich 2009).

Η οργάνωση **National Oceanic and Atmosphere Administration (NOAA)** εστιάζει τις δράσεις της στην κατανόηση και πρόβλεψη των περιβαλλοντικών αλλαγών, καθώς και στην προστασία και διαχείριση των θαλάσσιων πόρων και για αυτόν το λόγο οι εκστρατείες που οργανώνει έχουν ως στόχο την ευαισθητοποίηση και ενημέρωση του κοινού για το ρόλο των ωκεανών, των ακτών και της ατμόσφαιρας στο παγκόσμιο οικοσύστημα (www.noaa.gov).

Η ΜΚΠΟ **United States Environmental Protection Agency (EPA)** αποτελεί μια οργάνωση με σημαντικές δράσεις για την εξασφάλιση ενός καθαρού και υγιούς περιβάλλοντος, και ως στόχο έχει την προστασία της ανθρώπινης υγείας και του φυσικού περιβάλλοντος (www.epa.gov).

Η οργάνωση **World Wildlife Fund (WWF)** συνιστά μια από τις πιο σημαντικές ΜΚΠΟ για τη δράση της σχετικά με την προστασία του περιβάλλοντος, τη διατήρηση της βιοποικιλότητας, τη βιώσιμη διαχείριση των φυσικών πόρων και τη μείωση της ρύπανσης και των αποβλήτων παγκοσμίως (www.wwf.org). Αντίστοιχη και εξίσου σπουδαία είναι και η δράση της οργάνωσης **Wildlife Conservation Society (WCS)** που έχει ως στόχο την προστασία της άγριας ζωής και των φυσικών οικοτόπων, και οργανώνει εκστρατείες για τη μελέτη και την αλλαγή της ανθρώπινης συμπεριφοράς, προκειμένου να υιοθετούν οι πολίτες περιβαλλοντική συνείδηση και να κατανοούν το ρόλο της προστασίας, συνδέοντάς την με τη βιώσιμη ανάπτυξη (www.wcs.org).

Τέλος, η οργάνωση **The Nature Conservancy (TNC)**, με εκστρατείες και δράσεις σε όλο τον κόσμο, στοχεύει στην προστασία της βιοποικιλότητας και των χερσαίων και θαλάσσιων φυσικών οικοτόπων (www.nature.org).

Η συμβολή των ΜΚΠΟ στη διαχείριση των προστατευόμενων περιοχών υπήρξε πολύ σημαντική, και ιδίως στην οργάνωση και τη διαχείριση του οικοτουρισμού. Πέρα από την εξασφάλιση χρηματοδότησης που μπορεί να προέρχεται από τις ΜΚΠΟ, σημαντικό ρόλο παίζει και το επίπεδο συνεργασίας μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων, κατηγορία στην οποία ανήκουν και οι ΜΚΠΟ (Ανδρεά κ.ά. 2013β). Όπως σημειώνουν οι Kleiman κ.ά. (2000) και Trzyna (2008), ο ανταγωνισμός μεταξύ των μελών της Διοίκησης, των ΜΚΠΟ και άλλων φορέων σχετικά με εσωτερικά ζητήματα, καθώς και με την εξασφάλιση χρηματοδοτήσεων ή της προσέλευσης του πολιτικού ή τοπικού ενδιαφέροντος, αποτελούν παράγοντες που έχουν την τάση να δημιουργούν εμπόδια στην ανάπτυξη καλών συνεργασιών.

Επίσης, πολλές φορές, ακόμη και όταν υπάρχει διάθεση για καλές συνεργασίες, η επιτυχής έκβαση της διαδικασίας επιβαρύνεται και από άλλους παράγοντες, όπως οι διαφορετικές ιδεολογικές και πολιτισμικές κατευθύνσεις των εμπλεκόμενων φορέων ή ακόμη και οι γεωγραφικές τους καταβολές, ενώ στην περίπτωση των ΜΚΠΟ σημαντικό ρόλο παίζει και το ορισμέ-

νο καταστατικό της κάθε οργάνωσης, πάνω στο οποίο βασίζονται και οι στόχοι που πρέπει να φέρει εις πέρας (Rohrschneider and Dalton 2002, Betsill and Corell 2008).

Όσον αφορά στη διεθνή δράση των ΜΚΠΟ, υπάρχουν περιπτώσεις κατά τις οποίες, επειδή η φιλοσοφία τους στηρίζεται στα δεδομένα των ανεπτυγμένων χωρών, μπορεί να θέτουν ως θέματα δευτερεύουσας σημασίας περιβαλλοντικά ζητήματα, όπως η ποιότητα του αέρα ή του νερού, την ίδια στιγμή που σε άλλες χώρες του πεδίου δράσης τους στις αναπτυσσόμενες και στις χώρες του τρίτου κόσμου θεωρούνται ως πρωτεύουσας σημασίας, καθώς η εξασφάλισή τους δε θεωρείται αυτονόητη (Van Der Heijden 1999). Κάτι τέτοιο σύμφωνα με τον Van Der Heijden (1999) μπορεί να προκαλέσει προστριβές σε πολιτικό ή ιδεολογικό επίπεδο και να δυσχεραίνει την ανάπτυξη συνεργασιών μεταξύ ανεπτυγμένων, αναπτυσσόμενων και φτωχών χωρών.

Στην περίπτωση της Βραζιλίας, μίας χώρας με τεράστιες εκτάσεις - καταφύγια βιοποικιλότητας, οι ΜΚΠΟ συνέβαλαν ουσιαστικά στην ανάπτυξη συνεργασιών οι οποίες, συντονίζοντας τις δράσεις τους για τη θεσμοθέτηση προστατευόμενων περιοχών, απέκτησαν έναν περισσότερο κοινωνικό χαρακτήρα απέναντι στην κλασική προσέγγιση για την ίδρυσή τους που είχε ως στόχο την απόλυτη προστασία και την απαγόρευση κάθε ανθρώπινης επέμβασης. Μέσα από εκστρατείες κατάφεραν να προωθήσουν καινοτόμες πρακτικές για την αντιμετώπιση των αντικρουόμενων συμφερόντων μεταξύ των τοπικών κοινωνιών. Μεγάλο μέρος των κατοίκων ήταν εγκατεστημένο μέσα στα όρια των προστατευόμενων περιοχών, και στη συνέχεια έγιναν μέλη σε πολλές από αυτές, ενισχύοντας τη συμμετοχή τους στη διαδικασίες λήψης περιβαλλοντικών αποφάσεων (Gordon 2006). Επίσης, βασική τους επιδίωξη αποτέλεσε η αναθεώρηση του αυστηρού καθεστώτος προστασίας, ώστε οι προστατευόμενες περιοχές να συνδυάζουν προστασία και βιώσιμη ανάπτυξη. Επιπρόσθετα, στήριξαν την οργάνωση και τη διαχείριση σε πολλές προστατευόμενες περιοχές μετά τη θεσμοθέτησή τους με τη συγκέντρωση μεγάλων πιστώσεων και τη στήριξη πιλοτικών προγραμμάτων. Ακόμη και σήμερα σε κάποιες προστατευόμενες περιοχές της χώρας, οι ΜΚΠΟ κατέχουν και επίσημα την ευθύνη της διαχείρισης (Röper 2000).

Στην περίπτωση της καθιέρωσης προστατευόμενων περιοχών στην Ινδία, σύμφωνα με τους Allendorf κ.ά. (2007), τα προγράμματα των ΜΚΠΟ επικεντρώθηκαν πέρα από την προστασία και τη βιώσιμη ανάπτυξη στη διαμόρφωση μιας πιο θετικής στάσης των τοπικών κατοίκων απέναντι στις προστατευόμενες περιοχές και στην ελαχιστοποίηση των συγκρούσεων που είχαν σχέση με την παράνομη εκμετάλλευση των φυσικών πόρων. Οι εκστρατείες των ΜΚΠΟ βασίστηκαν στη θεμελιώδη αρχή που συνιστά τις αντιλήψεις του τοπικού πληθυσμού ως ζωτικής σημασίας για το σχεδιασμό

των κατάλληλων στρατηγικών και πολιτικών διαχείρισης προστατευόμενων περιοχών. Βασικός στόχος των δράσεων ήταν οι διαχειριστικές πρακτικές να ικανοποιούν τις ανάγκες και τις προσδοκίες των κατοίκων, προκειμένου να βρίσκουν εφαρμογή (Mehta and Heinen 2001, Sah and Heinen 2001, Weladji et al. 2003, Mukherjee and Borad 2004). Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελεί η ανάπτυξη συνεργασιών για τη διαχείριση του Εθνικού Πάρκου Royal Bardia στα δυτικά του Νεπάλ, όπου από το 1995 οι ΜΚΠΟ King Mahendra Trust for Nature Conservation, Women in Environment, WWF - Nepal και CARE - Nepal εφάρμοσαν προγράμματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και προγράμματα που αφορούσαν στην προστασία και βιώσιμη ανάπτυξη στις τοπικές κοινωνίες (Allendorf et al. 2007).

ΜΚΠΟ - Αναδρομή στην ελληνική πραγματικότητα

Το 1951 ιδρύθηκε στην Ελλάδα η πρώτη οργάνωση για την προστασία του περιβάλλοντος, η Ελληνική Εταιρία Προστασίας της Φύσης. Μετά την πολιτική σταθεροποίηση στη χώρα και ως αποτέλεσμα της βιομηχανικής ανάπτυξης, επήλθε από τη μία πλευρά η υποβάθμιση του περιβάλλοντος με εμφανή περιβαλλοντικά προβλήματα, αλλά από την άλλη ταυτόχρονα και η ανάπτυξη του πρώτου οικολογικού κινήματος. Ακολούθησαν κινητοποιήσεις στις οποίες συμμετείχαν επιστημονικές εταιρίες, όπως η Ελληνική Εταιρία για την Προστασία της Φύσης, η Ορνιθολογική Εταιρία και ο Σύλλογος Ελλήνων Οικολόγων (Τσαμπούκου - Σκαναβή 2004α), οι οποίες κατά τους Alexandropoulos και Serdedakis (2000) επέδειχναν απλό ενδιαφέρον για τις περιοχές που απειλούνταν και όχι βαθιά γνώση των περιβαλλοντικών προβλημάτων και των χειρισμών που απαιτούνταν για την αντιμετώπισή τους.

Μέσα στις επόμενες δεκαετίες ιδρύθηκαν τα «πράσινα» κόμματα χωρίς κάποια σημαντική οικολογική δράση (Kousis and Lenaki 1999), ενώ παράλληλα στο διεθνή χώρο οι περιβαλλοντικές οργανώσεις αποκτούσαν δύναμη και παρήγαγαν σημαντικό έργο (Botetzagias 2000).

Σύμφωνα με την Τσαμπούκου - Σκαναβή (2004α), οι ελληνικές μη κυβερνητικές οικολογικές περιβαλλοντικές οργανώσεις που παρέχουν σήμερα ολοκληρωμένα προγράμματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και δράσεις με δυνατότητες συμμετοχής σε δίκτυα και συντονισμό στο σχεδιασμό και την εφαρμογή περιβαλλοντικών προγραμμάτων είναι η Ελληνική Εταιρία Προστασίας της Φύσης, η Ελληνική Εταιρία για την Προστασία του Περιβάλλοντος και της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, ο Αρκτούρος, η Ελληνική Ένωση Προστασίας του Θαλάσσιου Περιβάλλοντος - HELMEPA, ο Μεσογειακός Σύνδεσμος για τη σωτηρία των Θαλάσσιων Χελωνών - MEDASSET, το Δίκτυο «Μεσόγειος S.O.S», η Εταιρία για τη Μελέτη και την Προστασία της Μεσογειακής Φώκιας - MOm, ο Σύλλογος για την Προστασία της Θαλάσ-

σιας Χελώνας - APXEΛΩΝ, η WWF Ελλάς, η Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρία, η Νέα Οικολογία και η Greenpeace.

Σύμφωνα με τους Piperopoulos και Tsantopoulos (2006), οι ΜΚΠΟ στην Ελλάδα παρήγαγαν σπουδαίο έργο όσον αφορά στις προσπάθειες για περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση του κοινού μόνο στις περιπτώσεις που οι οργανώσεις ήταν στελεχωμένες με υπεύθυνο επικοινωνίας, ενώ σε διαφορετική περίπτωση οι δράσεις τους ήταν κυρίως αποσπασματικές και ενδεχομένως χωρίς τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Για το λόγο αυτό κρίθηκε αναγκαίο τα επόμενα χρόνια οι ΜΚΠΟ να ενισχύσουν τις στρατηγικές τους στον τομέα της περιβαλλοντικής επικοινωνίας, στρατολογώντας μέλη που είχαν κάποια ειδίκευση στον τομέα της επικοινωνίας και των δημοσίων σχέσεων (Tsantopoulos and Karamichas 2009). Η προστασία του περιβάλλοντος αφορά την κοινωνία, και η διασφάλισή της προϋποθέτει την ανάπτυξη διάυλων επικοινωνίας και την ανάπτυξη σχέσης εμπιστοσύνης μεταξύ της επιστημονικής δεοντολογίας και της κοινωνικής αποδοχής (Πολυδωρόπουλος και Σταυρουλοπούλου 2004).

Η συμβολή των σημαντικότερων ΜΚΠΟ στη διαχείριση προστατευόμενων περιοχών στην Ελλάδα

Η δράση του **Παγκόσμιου Ταμείου για τη Φύση - WWF Ελλάς** στην περιοχή της Δαδιάς αποτέλεσε χαρακτηριστικό παράδειγμα για την διαχείριση προστατευόμενων περιοχών σε συνεργασία με τις ΜΚΠΟ. Η οργάνωση άρχισε να δραστηριοποιείται στην περιοχή του Έβρου από το 1979, ενώ το 1992 μία επιστημονική ομάδα εγκαταστάθηκε μόνιμα στη Δαδιά. Ο στόχος της ομάδας ήταν διπλής σημασίας, καθώς περιελάμβανε την οργανωμένη αντιμετώπιση των αναγκών και απειλών του δάσους Δαδιάς - Λευκίμης - Σουφλίου, και ταυτόχρονα την καταγραφή των εξελίξεων στο Δέλτα του Έβρου, ώστε να είναι σε θέση να συμβάλει στη βελτίωση της διαχείρισης και της προστασίας του (www.wwf.gr).

Το μόνιμα εγκατεστημένο προσωπικό της οργάνωσης στην περιοχή που συντόνιζε τις δράσεις για την προστασία και την ανάπτυξη, επιτελώντας άτυπα το ρόλο του Φορέα Διαχείρισης και η εξασφάλιση χρηματοδοτήσεων αποτέλεσαν πολύ σημαντικούς παράγοντες, ώστε η καθιέρωση της προστατευόμενης περιοχής της Δαδιάς να γίνει αποδεκτή από την τοπική κοινωνία (Σβορώνου 2002). Η WWF Ελλάς συμμετέχει στο Διοικητικό Συμβούλιο του Φορέα Διαχείρισης του Εθνικού Πάρκου Δαδιάς - Λευκίμης - Σουφλίου, όπως και σε αυτό του Φορέα Διαχείρισης του Υγροτοπικού Πάρκου του Δέλτα του Έβρου, καθώς και σε άλλες προστατευόμενες περιοχές (www.wwf.gr).

Μία, επίσης, ελληνική μη κυβερνητική οργάνωση που δραστηριοποιείται για τη διατήρηση της βιοποικιλότητας και της αειφορικής ανάπτυξης

στην ελληνική ύπαιθρο για την ολοκληρωμένη διαχείριση προστατευόμενων περιοχών και ασκεί πίεση για τις επεμβάσεις στο φυσικό περιβάλλον είναι και ο **Αρκτούρος**. Η βασική δραστηριότητα της οργάνωσης εστιάζεται στη λειτουργία του Περιβαλλοντικού Κέντρου Αρκτούρου στο Νυμφαίο Φλώρινας. Η οργάνωση υλοποιεί διασυνοριακά προγράμματα για την προστασία των ορεινών οικοσυστημάτων με έμφαση στην αρκούδα και τα μεγάλα θηλαστικά, και συμμετέχει στην εφαρμογή των εθνικών δεσμεύσεων για το περιβάλλον. Αξιόλογο είναι το έργο της οργάνωσης στο πεδίο της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης μέσα από προγράμματα που υλοποιεί με τη συνεργασία του Υπουργείου Παιδείας (www.arcturos.gr).

Εικόνα 12. Πινακίδες ενημέρωσης για προγράμματα LIFE έξω από το Φ.Δ. Δαδιάς. Ειδικότερα, η κάτω πινακίδα αναφέρεται στη συντήρηση δασικών διάκενων στο πυρήνα αυστηρής προστασίας του δάσους, δικαιούχος είναι το WWF Ελλάς, ανάδοχος οι δασικοί συνεταιρισμοί της περιοχής και φορέας επίβλεψης το Δασαρχείο. Η χρηματοδότηση γίνεται κατά 60% από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και 40% από το WWF Ελλάς.

Επίσης, η **Ελληνική Εταιρία Προστασίας της Φύσης**, η πρώτη μη κυβερνητική περιβαλλοντική οργάνωση που δημιουργήθηκε στην Ελλάδα, συνετέλεσε στη δημιουργία των περισσότερων Εθνικών Δρυμών, των υγροτόπων διεθνούς σημασίας Ramsar και πολλών άλλων προστατευόμενων περιοχών. Πρωτοστάτησε, επίσης, στις προσπάθειες προστασίας απειλούμενων ειδών και δραστηριοποιείται σήμερα σε τέσσερις άξονες: Περιβαλλο-

ντική Εκπαίδευση, Προγράμματα Προστασίας της Φύσης, Παρεμβατική Προστασία, Γενικότερη Ευαισθητοποίηση του κοινού (www.eerpf.gr).

Μία ακόμη ΜΚΠΟ με σπουδαία δράση είναι και η **Ελληνική Εταιρία για την Προστασία του Περιβάλλοντος και της Πολιτιστικής Κληρονομιάς (ΕΛΛΕΤ)**, και συγκεκριμένα η δράση του Συμβουλίου Φυσικού Περιβάλλοντος - ΣΦΥΠ επικεντρώνεται στην προστασία και διατήρηση της βιοποικιλότητας και τη σχετική Οδηγία περί Οικοτόπων 92/43/ΕΟΚ (Δίκτυο Natura 2000), στην ποιότητα των υδάτων και τη σχετική Οδηγία-Πλαίσιο για τα Νερά 2000/60/ΕΟΚ, στη διαχείριση αποβλήτων και λυμάτων, στα γεωργικά φάρμακα και βαρέα μέταλλα, αλλά και στο πώς η χώρα μας συμμετέχει στη διαμόρφωση άλλων εξειδικευμένων νέων οδηγιών (οδηγία για τα εδάφη, για τον υδράργυρο). Με τη σύνταξη και υποβολή προτάσεων σε Ευρωπαϊκά (LIFE+, EEA Grants) αλλά και εθνικά προγράμματα είτε ως συντονιστής είτε ως απλός εταίρος, προσπαθεί να διευρύνει το πεδίο δράσης της και να αναπτύξει και ένα σημαντικό ερευνητικό έργο στα πεδία αυτά. (www.ellinikietairia.gr).

Ο **Μεσογειακός Σύνδεσμος για τη Σωτηρία των Θαλάσσιων Χελωνών MEDASSET** αποτελεί μια ακόμη ΜΚΠΟ με σημαντικές δράσεις για την καθιέρωση του Εθνικού Θαλάσσιου Πάρκου Ζακύνθου. Από το 1983, μη κυβερνητικές οργανώσεις (ΜΚΟ) μαζί με εκατοντάδες εθελοντές ασχολούνται ενεργά με τη συλλογή πληροφοριών και την προστασία της χελώνας. Οι δράσεις της οργάνωσης για την προστασία της θαλάσσιας χελώνας εκτείνονται και εκτός συνόρων σε προστατευόμενες περιοχές της Τουρκίας και της Κύπρου, αλλά και εντός συνόρων στην προστατευόμενη περιοχή των Θίνων Κυπαρισσίας που ανήκει στο Δίκτυο Natura 2000 (www.medasset.gr).

Το **Δίκτυο Μεσόγειος S.O.S.** συμμετέχει ενεργά στη διοργάνωση εκστρατειών με στόχο την πληροφόρηση σχετικά με το θεσμό των προστατευόμενων περιοχών και το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Natura 2000 και την ανάδειξη των προκλήσεων που αντιμετωπίζουν οι προστατευόμενες περιοχές. Σε συνεργασία με τους Φορείς Διαχείρισης εφαρμόζει προγράμματα περιβαλλοντικής επικοινωνίας στις τοπικές κοινωνίες, αναδεικνύοντας την ανάγκη προστασίας του θεσμού των προστατευόμενων περιοχών και τα πολλαπλά οφέλη της βιώσιμης ανάπτυξης που μπορούν να προκύψουν για τις τοπικές οικονομίες (www.medsos.gr).

Η **Εταιρεία για τη Μελέτη και Προστασία της Μεσογειακής Φώκιας - ΜΟm** ιδρύθηκε αρχικά για τη μελέτη της μεσογειακής φώκιας και στη συνέχεια απέκτησε διεθνείς διακρίσεις και συνεργασίες, ενώ σήμερα είναι μέλος του μεγαλύτερου παγκόσμιου οργανισμού για την προστασία της φύσης IUCN (International Union for the Conservation of Nature). Ο ρόλος της οργάνωσης υπήρξε σημαντικός για τη δημιουργία των προστατευόμενων

περιοχών της Κιμώλου και Καρπάθου, καθώς και για την καθιέρωση του Εθνικού Θαλάσσιου Πάρκου Αλοννήσου Βορείων Σποράδων. Επίσης, εφαρμόζει προγράμματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης σε μαθητές, αλλά και προγράμματα ευαισθητοποίησης της τοπικής κοινωνίας (www.mom.gr).

Ο Σύλλογος για την **Προστασία της Θαλάσσιας Χελώνας, ΑΡΧΕΛΩΝ** συνιστά μια ακόμη ΜΚΠΟ η οποία από κοινού με άλλες περιβαλλοντικές οργανώσεις άσκησαν έντονες πιέσεις για την ίδρυση και καθιέρωση του πρώτου Εθνικού Πάρκου με σκοπό την προστασία θαλασσίων χελωνών σε όλη τη Μεσόγειο, του Εθνικού Θαλάσσιου Πάρκου Ζακύνθου (ΕΘΠΖ) το Δεκέμβριο του 1999. Επίσης, αποτέλεσε την πρώτη προστατευόμενη περιοχή στην Ελλάδα με θεσμοθετημένο Φορέα Διαχείρισης. Ο ΑΡΧΕΛΩΝ μαζί με το WWF-Ελλάς και τη Mom μετέχουν στο Διοικητικό Συμβούλιο του Φορέα Διαχείρισης του Πάρκου (www.archelon.gr).

Εικόνα 13. Η Γιορτή Πουλιών στο δάσος της Δαδιάς που διοργανώθηκε από την Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία το 2012.

Η **Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία** είναι μια περιβαλλοντική μη κερδοσκοπική οργάνωση με αντικείμενο την προστασία των άγριων πουλιών και των βιοτόπων τους στην Ελλάδα και ως σημαντικό έργο έχει να επιδείξει τη διαφύλαξη της βιοποικιλότητας σε προστατευόμενες περιοχές. Το έργο της οργάνωσης επικεντρώνεται σε δράσεις για την προστασία των πουλιών και τη διαχείριση των βιοτόπων τους, τη φύλαξη και παρακολούθηση προστατευόμενων περιοχών, την καταμέτρηση πληθυσμών πουλιών, την αναβάθμιση και ανάδειξη του φυσικού περιβάλλοντος, τη διαχείριση και

αποκατάσταση βιοτόπων. Αλλά ειδικεύεται και σε δράσεις που περιλαμβάνουν την υλοποίηση προγραμμάτων περιβαλλοντικής εκπαίδευσης (www.ornithologiki.gr).

Στο Εθνικό Πάρκο Βόρειας Πίνδου η δράση των ΜΚΠΟ Πίνδος Περιβαλλοντική και Εταιρεία Προστασίας Βάλια Κάλντα υπήρξε εξαιρετικά σημαντική. Η **Πίνδος Περιβαλλοντική** δραστηριοποιείται στην ευρύτερη περιοχή της Πίνδου για τη μελέτη, διαχείριση και προστασία του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος, υλοποιώντας εκδηλώσεις, προγράμματα, ανακοινώσεις και δημοσιεύσεις. Επίσης, η συμμετοχή της Πίνδος Περιβαλλοντική σε χρηματοδοτικά ευρωπαϊκά προγράμματα, άλλα και στο διασυνοριακό πρόγραμμα Interreg Crece -Albania -IPA Cross Border program 2007-2013, έχει συμβάλει στην αποτελεσματική διαχείριση του Εθνικού Πάρκου (www.pindosperivallontiki.org).

Στην ίδια περιοχή δραστηριοποιείται και η **Εταιρεία Προστασίας Βάλια Κάλντα**. Πρόκειται για μια ΜΚΠΟ με σκοπό την προστασία και διατήρηση της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς και την ενίσχυση του έργου των κρατικών ή ιδιωτικών φορέων για τη διατήρηση και αποτελεσματικότερη διαχείριση της Βάλια Κάλντα και του Εθνικού Πάρκου Βόρειας Πίνδου, ενώ σημαντικές είναι οι παρεμβάσεις για την αποφυγή υλοποίησης υποδομών και μεγάλων τεχνικών έργων που αλλοιώνουν το φυσικό περιβάλλον, με ενεργοποίηση και συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας (www.venetikos.gr).

Επίσης, το έργο της **Εταιρείας Προστασίας Πρεσπών** προσανατολίζεται στη συνεργασία και τη συμμετοχή και των τριών κρατών που μοιράζονται την Πρέσπα (ΠΓΔΜ, Αλβανία, Ελλάδα), και εστιάζουν στην προστασία της βιοποικιλότητας, των ενδιαιτημάτων της άγριας ζωής και την προώθηση ήπιων μορφών ανάπτυξης, συμπεριλαμβάνοντας την οικιστική ανάπτυξη και την προώθηση φιλικών προς το περιβάλλον μεθόδων καλλιέργειας. Επιπλέον, η οργάνωση συμμετέχει και υλοποιεί ευρωπαϊκά προγράμματα, όπως το Life - Φύση και συμμετέχει ως μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου στο Φορέα Διαχείρισης του Εθνικού Πάρκου Πρεσπών σε θέματα διαχείρισης του υγροτόπου και εκπαίδευσης του προσωπικού (www.spp.gr).

Τέλος, αξιοσημείωτη είναι και η δράση της νεοσύστατης ΜΚΠΟ **Καλλιστώ** με στόχο την προστασία της φύσης και της άγριας πανίδας, και τη μελέτη των σπάνιων ειδών της αρκούδας, του λύκου και του λύγκα. Για την επίτευξη αυτού του στόχου διοργανώνονται εκστρατείες ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης του κοινού και προγραμμάτων περιβαλλοντικής εκπαίδευσης. Επίσης, υλοποιεί δράσεις με στόχο την αποτελεσματική λειτουργία των προστατευόμενων περιοχών και άλλων εθνικών και διεθνών δικτύων, όπως το Natura 2000 (www.callisto.gr).

Κοινές δράσεις των ΜΚΠΟ στις προστατευόμενες περιοχές στην Ελλάδα

Η προστασία των περιοχών Natura 2000 συσπείρωσε το Μάιο του 2005 τις ΜΚΠΟ Ελληνική Εταιρία Προστασίας της Φύσης, Ελληνική Εταιρία για την Προστασία του Περιβάλλοντος και της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, το Δίκτυο «Μεσόγειος S.O.S», την Εταιρία για τη Μελέτη και την Προστασία της Μεσογειακής Φώκιας - MOM, το Σύλλογο για την Προστασία της Θαλάσσιας Χελώνας - APXEΛΩΝ, τη WWF Ελλάς και την Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρία, ώστε να υποβάλουν προς την Ευρωπαϊκή Επιτροπή αναφορά για την υφιστάμενη κατάσταση των προστατευόμενων περιοχών στην Ελλάδα. Η εν λόγω αναφορά συντάχθηκε, προκειμένου η Ευρωπαϊκή Επιτροπή να λάβει όλα τα απαραίτητα μέτρα με βάση το ισχύον πλαίσιο για τις προστατευόμενες περιοχές και την εξαιρετικής σημασίας Οδηγία των Οικοτόπων για την προστασία της φύσης, ώστε να πιέσει για την ανάγκη βελτίωσης της κατάστασης. Σύμφωνα με τις προαναφερθείσες ΜΚΠΟ, η έλλειψη αποτελεσματικής προστασίας στις περιοχές Natura 2000 αποτελεί τον κύριο λόγο για την υποβάθμιση αυτών των σπάνιων οικοσυστημάτων, ενώ επίσης θεωρούν ότι ο προγραμματισμός για τις προστατευόμενες περιοχές είναι εξαιρετικά προβληματικός, και πως ακόμη και η ίδρυση της Επιτροπής Φύση δεν καλύπτεται από κάποια σαφή στρατηγική (www.wwf.gr).

Επίσης, το Φεβρουάριο του 2009 οι ΜΚΠΟ Ελληνική Εταιρία για την Προστασία του Περιβάλλοντος και της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, το Παγκόσμιο Ταμείο για τη Φύση WWF Ελλάς και η Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρία συνέταξαν μια έκθεση αξιολόγησης της προστασίας και διαχείρισης Ελληνικών Υγρότοπων Ramsar με σκοπό να παρουσιάσουν την κατάσταση των υγροτόπων, τις απειλές που αντιμετωπίζουν, και ακόμη την αποτελεσματικότητα της εφαρμογής του καθεστώτος προστασίας και των διαχειριστικών τους μέτρων (www.ellinikietairia.gr, www.wwf.gr, www.ornithologiki.gr). Οι ΜΚΠΟ Ελληνική Εταιρία Προστασίας της Φύσης, Ελληνική Εταιρία Περιβάλλοντος και Πολιτισμού, Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρία, Δίκτυο “Μεσόγειος S.O.S.”, APXEΛΩΝ και MOM είναι αντίθετες στην εκτέλεση του αποστραγγιστικού έργου μεγάλης κλίμακας στο Δέλτα του ποταμού Αχέροντα σε μία διεθνώς προστατευόμενη περιοχή με οικολογική, αισθητική και οικονομική αξία. Οι οργανώσεις αυτές κρίνουν τη Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων ως αμφιβόλου επιστημονικής τεκμηρίωσης και τονίζουν ότι το αποστραγγιστικό – αρδευτικό έργο Βαθυπέδου Αμμουδιάς και Βαλανιδορράχης εγκυμονεί πολλαπλούς κινδύνους (www.eepf.gr).

Μια ακόμη σημαντική παρέμβαση, που πραγματοποιήθηκε τον Ιούλιο του 2012, των ΜΚΠΟ Αρκτούρος, APXEΛΩΝ, Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία, Ελληνική Εταιρεία Περιβάλλοντος και Πολιτισμού, Ελληνική Ε-

ταιρία Προστασίας της Φύσης, Εταιρία Προστασίας Πρεσπών, Καλλιστώ, Εταιρεία για την Μελέτη και Προστασία της Μεσογειακής Φώκιας ΜΟm και της WWF Ελλάς, για τις προστατευόμενες περιοχές, αποτελεί και η κοινή επιστολή προς τα αρμόδια υπουργεία (Υπουργείο Περιβάλλοντος Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής και Υπουργείο Διοικητικής Μεταρρύθμισης και Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης), μέσω της οποίας ζητούσαν την αναθεώρηση της απόφασης για συγχώνευση των φορέων διαχείρισης από 29 σε 14, και την έναρξη ουσιαστικής διαβούλευσης με στόχο τη θεσμική αναδιοργάνωση και την αποτελεσματική λειτουργία του Εθνικού Συστήματος Προστατευόμενων Περιοχών στην Ελλάδα.

Σύμφωνα με την επιστολή θα παρουσιαστούν σημαντικά προβλήματα από τη συγχώνευση των ΦΔ, όπως η κατανομή αρμοδιοτήτων και η νέα κατανομή της έκτασης που θα καλούνται να διαχειριστούν και να εποπτεύουν οι νέοι ΦΔ. Επίσης, η εξοικονόμηση πόρων που καλύπτονται από το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα “Περιβάλλον και Αειφόρος Ανάπτυξη” (ΕΠΠΕΡΑΑ), καθώς και η απορρόφηση κονδυλίων, δεδομένου ότι θα αυξηθούν τα οδοιπορικά έξοδα, θα δημιουργήσουν δυσκολίες σχετικά με την τήρηση των δεσμεύσεων της Ελλάδας προς την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (www.arcturos.gr).

Μία από τις πιο έντονες αντιδράσεις των ΜΚΠΟ, τον Ιανουάριο του 2011, αποτελεί η κοινή τους κατανήφιση για την υπόθεση της τακτοποίησης των αυθαιρέτων κτισμάτων που βρίσκονται μέσα στα όρια προστατευόμενων περιοχών. Συγκεκριμένα, οι ΜΚΠΟ Αρκτούρος, ΑΡΧΕΛΩΝ, Ελληνική Εταιρεία Περιβάλλοντος και Πολιτισμού, Ελληνική Εταιρεία Προστασίας της Φύσης, Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία, Καλλιστώ, Δίκτυο “Μεσόγειος SOS”, Εταιρία Μελέτης και Προστασίας της Μεσογειακής Φώκιας ΜΟm, Greenpeace και WWF Ελλάς, καταδικάζουν τη διάταξη για τακτοποίηση αυθαιρέτων εντός των ορίων προστατευόμενων περιοχών που προστέθηκε στο σχετικό νομοσχέδιο του Υπουργείου Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής (www.arcturos.gr).

Το Σεπτέμβριο του 2011 οι οργανώσεις WWF Ελλάς, Greenpeace, Αρκτούρος, Αρχέλων, Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία, Ελληνική Εταιρεία Περιβάλλοντος και Πολιτισμού, Ελληνική Εταιρεία Προστασίας της Φύσης, ΜΟm, Καλλιστώ και Δίκτυο “Μεσόγειος SOS”, κατανήφισαν ομόφωνα το νομοσχέδιο για επέκταση δόμησης μέσα στα όρια προστατευόμενων περιοχών. Σύμφωνα με την ομόφωνη γνώμη των παραπάνω ΜΚΠΟ, ενδεχόμενη απόρριψη της διάταξης για την εκτός σχεδίου δόμηση εντός προστατευόμενων περιοχών που περιλαμβάνεται στο υπό συζήτηση νομοσχέδιο για τη βιοποικιλότητα θα αποτελέσει ιστορική ντροπή για την κοινοβουλευτική ζωή της χώρας. Υποστηρίζουν, επίσης, ότι η επίμαχη διάταξη που περιλαμβάνεται στο νομοσχέδιο του Υπουργείου Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής αποτελεί μια αυτονόητη και ελάχιστη ρύθμιση για τις περιο-

χές Natura 2000 που έχουν ήδη χαρακτηριστεί ως προστατευόμενες με βάση το κοινοτικό δίκαιο σύμφωνα με τις Οδηγίες 92/43/ΕΟΚ για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων και της άγριας πανίδας και χλωρίδας και 2009/147/ΕΚ περί διατηρήσεως των άγριων πτηνών (www.mom.gr).

Επίσης, εκπρόσωποι της MEDASSET, της Mom, της WWF και του ΑΡΧΕΛΩΝ συνυπέγραψαν το 2006 μια καταγγελία για το σοβαρότατο θέμα της ύπαρξης και συνεχιζόμενης παράνομης λειτουργίας του ΧΥΤΑ στο Εθνικό Θαλάσσιο Πάρκο Ζακύνθου (ΕΘΠΖ), που λειτουργεί στο όρος Σκοπός εντός του Πάρκου, ζητώντας από το Υπουργείο Περιβάλλοντος Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής την άμεση παύση λειτουργίας και τη μετεγκατάστασή του. Συγκεκριμένα, ο ΧΥΤΑ βρίσκεται εντός των ορίων της Ζώνης Φ1 «Περιοχή προστασίας τοπίου όρους Σκοπού Βασιλικού» του ΕΘΠΖ και εξακολουθεί να λειτουργεί παράνομα, ενώ σήμερα βρίσκεται σε εξέλιξη η μελέτη για την κατασκευή νέου ΧΥΤΑ εκτός ορίων του ΕΘΠΖ (www.archelon.gr).

Τον Ιανουάριο του 2012 το έντονο πρόβλημα λαθροθηρίας στο Εθνικό Πάρκο Πρεσπών οδήγησε τις περιβαλλοντικές οργανώσεις: Εταιρία Προστασίας Πρεσπών, ΑΡΚΤΟΥΡΟΣ, Ελληνική Εταιρεία Περιβάλλοντος και Πολιτισμού, Ελληνική Εταιρεία Προστασίας της Φύσης, Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία, Καλλιστώ και WWF Ελλάς, να καταγγείλουν την ανεξέλεγκτη λαθροθηρία μέσα στα όρια του Πάρκου. Ουσιαστικά, καλούσαν την Πολιτεία να λάβει επείγοντως μέτρα για την πάταξη των παράνομων δραστηριοτήτων στις προστατευόμενες περιοχές, καθώς και να ενισχύσει τη δυνατότητα των Φορέων Διαχείρισης να επιτελέσουν το έργο τους για την προστασία των πολύτιμων και ευαίσθητων αυτών περιοχών (www.spp.gr).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΜΕΝΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ

Συστήματα οργάνωσης - διοίκησης προστατευόμενων περιοχών

Η αποτελεσματικότητα της διαχείρισης προστατευόμενων περιοχών στηρίζεται στα μέσα και το είδος των διοικητικών μηχανισμών και στην οργάνωση του συστήματος διοίκησης που έχει θεσπίσει κάθε χώρα στο πλαίσιο της περιβαλλοντικής πολιτικής της (Dudley et al. 2007, Leverington et al. 2008). Αν και η διάκριση μεταξύ διοίκησης και διαχείρισης προστατευόμενων περιοχών δεν αποτελεί μια σαφή και ξεκάθαρη έννοια, ωστόσο η Διαχείριση βασίζεται περισσότερο στις δυνάμεις, αρχές και ευθύνες που αφορούν σε νομικά πρόσωπα και οργανισμούς. Η διοίκηση σχετίζεται με τους πόρους, το σχεδιασμό και τις δράσεις που προέρχονται από την εφαρμογή περιβαλλοντικής πολιτικής της κυβέρνησης (Lockwood 2010).

Η έννοια της διοίκησης αφορά δομές και διαδικασίες στις οποίες οι πολίτες έχουν τη δυνατότητα να συμμετέχουν στις διαδικασίες λήψης περιβαλλοντικών αποφάσεων και στην ανάληψη αρμοδιοτήτων (Graham et al. 2003, Lebel et al. 2006). Τα είδη διοίκησης ποικίλλουν από μοντέλα που έχουν ως βάση την κεντρική εξουσία, διοίκηση που βασίζεται σε συνεργασίες, συνεταιρισμούς και αντιπροσωπείες και είδη διοίκησης που στηρίζονται στην κοινωνία (Borrini-Feyerabend 2003, Lockwood 2010). Η Διοίκηση Εθνικών Πάρκων και προστατευόμενων περιοχών μπορεί να αφορά περιφερειακά όργανα, φορείς διαχείρισης και αρμόδια υπουργεία, ακόμη και πανεπιστημιακά ιδρύματα ή μη κυβερνητικές περιβαλλοντικές οργανώσεις (Lockwood 2010, Mauerhofer 2011).

Επίσης, οι βασικές αρχές για τη διοίκηση προστατευόμενων περιοχών στηρίζονται σε Διεθνείς Συμβάσεις. Οι κυριότερες είναι η Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα (Wolfsum 2001, Siebenhüner 2007, Zachrisson 2008), η Σύμβαση για τα Μεταναστευτικά Είδη (Koester 2002), σε ευρωπαϊκό επίπεδο η απόφαση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου για τη Βιοποικιλότητα και τους Φυσικούς Οικοτόπους, γνωστή και ως Σύμβαση της Βέρνης (Bennett and

Ligthart 2001). Η Σύμβαση αυτή έχει ως κεντρικούς μηχανισμούς εφαρμογής την Οδηγία για τα Πουλιά και την Οδηγία για τους Φυσικούς Οικοτόπους στο πλαίσιο της ανάπτυξης δικτύου Natura (Mauerhofer 2008, Zacrisson 2008, Morris 2011). Ουσιαστικά, αποσκοπεί στην εξασφάλιση της προστασίας φυσικών οικοτόπων και ειδών χλωρίδας και πανίδας με ιδιαίτερο οικολογικό ενδιαφέρον (Τσαντόπουλός και Τσαχαλίδης 2000).

Στην Ευρώπη στο πλαίσιο της εφαρμογής των παραπάνω Οδηγιών ο αριθμός και η έκταση των προστατευόμενων περιοχών αυξάνεται συνεχώς. Το φαινόμενο αυτό παρατηρείται σε διεθνή κλίμακα, έχοντας ως κινητήριες δυνάμεις νομικές δράσεις σε τοπικό και εθνικό επίπεδο και μηχανισμούς που προέρχονται από διαφορετικά επίπεδα διοίκησης (Bennett and Ligthart 2001, Susskind 2008).

Οι Danaher κ.ά. (2000) τονίζουν, ωστόσο, ότι οι αποφάσεις της Διοίκησης, όποια μορφή κι αν έχει εκείνη, θα πρέπει να στηρίζονται στην ανάπτυξη μιας σχέσης που θα διακρίνεται από ομόφωνες γνώμες μεταξύ της Διοικητικής Αρχής και του πληθυσμού στον οποίο αφορά. Σύμφωνα με τον Foucault (1991), πρόκειται για το χτίσιμο μιας σχέσης μεταξύ πολιτών, ομάδων συμφερόντων και του φορέα διοίκησης η οποία βρίσκεται σε αδιάκοπη εξέλιξη. Στόχος της δημιουργίας μιας σχέσης εμπιστοσύνης είναι η ανάπτυξη συνεργασιών μέσα από το σχεδιασμό πολιτικής, δομών και διαδικασιών, με σκοπό τον έλεγχο και την ισότιμη κατανομή των κοινωνικών ωφελειών (Steward and Jones 2003).

Κατά συνέπεια, ο σχεδιασμός ενός συστήματος διοίκησης που θα περιλαμβάνει τη συμμετοχή όλων των εμπλεκόμενων φορέων στις διαδικασίες λήψης περιβαλλοντικών αποφάσεων (Clarke 2004) αποτελεί μία νέα προσέγγιση στον τρόπο αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών θεμάτων. Στην πραγματικότητα, μελετώνται διαφορετικές οπτικές γωνίες με βάση τις προσδοκίες των ομάδων συμφερόντων (Dawkins 2004), προσφέροντας μάλιστα και εναλλακτικές λύσεις (Skanavis et al. 2005).

Οργανισμοί και αρχές διοίκησης προστατευόμενων περιοχών

Η οργάνωση για τη διαχείριση των προστατευόμενων περιοχών αποτελούσε αρχικά ένα κομμάτι του χωροταξικού σχεδιασμού για τη διαχείριση χρήσεων γης και την κατανομή εκτάσεων, όπως αυτή της διαχείρισης δασικών εκτάσεων (Buttoud and Yunusova 2002). Στη συνέχεια, οι πρώτες προσεγγίσεις για πιο αυτόνομο χαρακτήρα της διοίκησης προστατευόμενων περιοχών δόθηκαν από τη Διεθνή Ένωση για την Προστασία της Φύσης (IUCN), με στόχο να διασφαλιστεί η μελλοντική τους βιωσιμότητα (McNeely et al. 1994).

Με το πέρασμα του χρόνου, και προκειμένου η διαχείριση προστατευόμενων περιοχών να οργανωθεί σε μια πιο αποτελεσματική βάση, ο σχεδιασμός για τη διοίκηση αποκτούσε μια νέα μορφή, πιο εξελιγμένη η οποία άφηνε περιθώρια για αλληλεπίδραση μεταξύ των Φορέων Διαχείρισης, των τοπικών κοινωνιών και των επισκεπτών (Papageorgiou and Kassioumis 2005). Συγκεκριμένα, κατά τους Venter και Breen (1998) και Beltran (2000), σε πολλές ανεπτυγμένες και αναπτυσσόμενες χώρες εφαρμόστηκαν νέες τεχνικές με επίκεντρο τη συνεργασία μεταξύ των τοπικών κατοίκων και των Φορέων Διαχείρισης για την προστασία πόρων υψηλής βιολογικής αξίας. Υπάρχουν περιπτώσεις όπου σε κάποιες χώρες η διοίκηση προστατευόμενων περιοχών ανήκει αποκλειστικά σε μη κυβερνητικές περιβαλλοντικές οργανώσεις (IUCN 1991, Schneider and Burnett 2000), ενώ σε κάποιες άλλες, όπως το Ηνωμένο Βασίλειο, σε δημόσιους φορείς που δεν ανήκουν σε κάποιο υπουργείο, όπως, δηλαδή, είναι τα σωματεία για την προστασία της φύσης (Bishop et al. 1997).

Στις Η.Π.Α. βρίσκονται 375 προστατευόμενες περιοχές σε 49 Πολιτείες και το σύστημα διοίκησης περιλαμβάνει ένα σχετικά αυτόνομο όργανο, την Υπηρεσία Εθνικών Πάρκων (Hamin 2001). Η λειτουργία της υπηρεσίας βασίζεται σε ένα είδος συνεταιρισμού με τις τοπικές αρχές Διοίκησης, τις μη κερδοσκοπικές οργανώσεις και τους τοπικούς κατοίκους και έχει ως στόχο την επίτευξη των διαχειριστικών σκοπών (Zube 1992, Hamin 2001a). Αυτοί, μπορεί να περιλαμβάνουν την επέκταση των προστατευόμενων περιοχών ή τη συγκέντρωση ομοσπονδιακών πιστώσεων για εκπαιδευτικούς σκοπούς (Hamin 2001a).

Η φιλοσοφία των συνεταιρισμών Διοίκησης βασίζεται στην ιδέα ότι είναι προτιμότερο η κοινωνία να έχει κεντρικό ρόλο στις διαχειριστικές κατευθύνσεις, παρά να βρίσκεται στο περιθώριο (Hamin 2001a). Το σύστημα διοίκησης, όσον αφορά στον αρχικό σχεδιασμό, φαίνεται να είναι περισσότερο πολύπλοκο. Συγκεκριμένα, η καθιέρωση ενός Εθνικού Πάρκου στις Η.Π.Α. προϋποθέτει να εντάσσεται στη νομοθεσία σύμφωνα με το Κογκρέσο, να έχει τη στήριξη της σχετικής Πολιτείας όπου ανήκει γεωγραφικά, και στη συνέχεια τον τελικό λόγο έχουν ο Γερουσιαστής, οι Κυβερνητικοί Αντιπρόσωποι της Πολιτείας, όπως επίσης και ο Πρόεδρος της Κυβέρνησης. Παρόλα αυτά, οι διαδικασίες διευκολύνονται, όταν υπάρχει η σύμφωνη γνώμη του Υπουργείου Εσωτερικών για την ίδρυση του Εθνικού Πάρκου, που προτείνεται από την Υπηρεσία Εθνικών Πάρκων (Lowry 1998, Hamin 2001b).

Πέρα από τη διασφάλιση της προστασίας μέσα από την εποπτεία και την εφαρμογή του καθεστώτος προστασίας στις προστατευόμενες περιοχές, η βιώσιμη ανάπτυξη μέσα από τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού αποτελεί έναν ακόμη σημαντικό παράγοντα που επηρεάζει τις αποφάσεις και τους

μηχανισμούς της Διοίκησης. Η φύση της οργάνωσης αρμοδιοτήτων είναι τέτοια, ώστε να απαιτεί την εμπλοκή των τοπικών κοινωνιών, για να είναι αποτελεσματική. Η Διοίκηση των προστατευόμενων περιοχών είναι υπεύθυνη για την παροχή υπηρεσιών και τις υποδομές (Puustinen et al. 2009), ενώ υπηρεσίες, όπως ο τουρισμός, η φιλοξενία και η αναψυχή παρέχονται κυρίως από τον ιδιωτικό τομέα και συγκεκριμένα από τις τοπικές επιχειρήσεις (Selby et al. 2011).

Επομένως, θα πρέπει να υπάρχουν οι προϋποθέσεις για την ανάπτυξη του τουρισμού και την παροχή υπηρεσιών αναψυχής (Elliot 1997) κι αυτές να είναι εναρμονισμένες με τη φύση των τοπικών επιχειρήσεων και να στηρίζονται από την Τοπική Αυτοδιοίκηση (Selby et al. 2011). Ταυτόχρονα, είναι σκόπιμο να παρέχονται ευκαιρίες για ανάπτυξη συνεργασιών μεταξύ της Διοίκησης και των τοπικών ομάδων συμφερόντων, ώστε οι απόψεις τους να λαμβάνονται υπόψη στο σχεδιασμό πολιτικής και στη λήψη αποφάσεων για την περιοχή που ζουν (Shaw 2004, Church 2004).

Ο ρόλος της Τοπικής και Κεντρικής Διοίκησης είναι πολύ σημαντικός για την ανάπτυξη του βιώσιμου τουρισμού γύρω από προστατευόμενες περιοχές, καθώς δύναται να ενισχύει τις τοπικές επιχειρήσεις, τη ζήτηση προϊόντων και υπηρεσιών, και να προωθεί αναπτυξιακά προγράμματα (Pickvance 1990a,b, Hall and Jenkins 2004). Για αυτόν το λόγο οι Τοπικές Διοικητικές Αρχές, Δήμαρχοι, Δημοτικοί Σύμβουλοι, προσωπικό των Φορέων Διαχείρισης ή άλλες τοπικές ομάδες δράσης, όπως σύλλογοι και συνεταιρισμοί, θα πρέπει να ενημερώνονται για ευκαιρίες βιώσιμης ανάπτυξης στην περιοχή τους (Long and Nuckolls 1994, Selby et al. 2011).

Ενδεικτικό είναι το παράδειγμα της Φινλανδίας στην οποία η οργάνωση για τη διοίκηση προστατευόμενων περιοχών, αναφορικά με την ανάπτυξη του τουρισμού, ανήκει κατά βάση στους σχετικούς Δήμους όπου βρίσκονται τα Εθνικά Πάρκα. Παρόλα αυτά, πρόκειται για ένα μοντέλο Δημόσιας Διοίκησης που βασίζεται σε ένα σύστημα εξαρτώμενο από την Πολιτεία. Πρακτικά, δεν αφήνει πολλά περιθώρια συμμετοχής στις τοπικές κοινωνίες και στις μη κυβερνητικές περιβαλλοντικές οργανώσεις οι οποίες, ωστόσο, θα μπορούσαν να συμβάλουν σημαντικά στην περιφερειακή ανάπτυξη (Selby et al. 2011).

Στις ανεπτυγμένες χώρες, προκειμένου να εξασφαλιστούν τόσο η ισότιμη κατανομή ωφελειών από τους φυσικούς πόρους όσο και η βιωσιμότητα, εφαρμόζεται τα τελευταία χρόνια ένα είδος αποκεντρώσεως στη διοίκηση φυσικών πόρων (Sundar 2001, Andersson 2004, Larson and Ribot 2004). Τα αποτελέσματα της εφαρμογής συστημάτων αποκεντρωμένης διοίκησης στηρίζονται κατά κύριο λόγο στις δυναμικές θεσμοθέτησης της κάθε χώρας (Blair 2000, Larson and Ribot 2004). Πολλές φορές η ίδρυση προστατευόμενων περιοχών ως αποκεντρωμένο Διοικητικό όργανο από την Κεντρική

Διοίκηση λειτούργησε ως εργαλείο για την περιβαλλοντική πολιτική με στόχο την προστασία των δασικών πόρων, το οποίο ανέθετε ευθύνες και διοικητικές αρμοδιότητες και στον τοπικό πληθυσμό (Agraval and Ostrom 2001).

Η κυβέρνηση των Φιλιππίνων υιοθέτησε ένα σύστημα αποκεντρωμένης διοίκησης προστατευόμενων περιοχών με ανάθεση αρμοδιοτήτων στους τοπικούς κατοίκους σχετικά με τη διαχείριση των φυσικών πόρων. Μέσα από αυτόν το νέο τρόπο διοίκησης η Κυβέρνηση κατάφερε με έμμεσους τρόπους να ελέγχει την εφαρμογή του καθεστώτος προστασίας, την προστασία των δασικών οικοσυστημάτων και την τοπική κοινωνία (Vitug 2000). Συνεπώς, εφόσον οι τοπικοί κάτοικοι απέκτησαν πολιτικά δικαιώματα, το Αποκεντρωμένο Σώμα Διοίκησης των προστατευόμενων περιοχών έχει τη δυνατότητα να ελέγχει πιο άμεσα την πρόσβασή τους στους φυσικούς πόρους (Bryant 2000, Urich et al. 2001).

Όπως σημειώνουν οι Dressler κ.ά. (2006), η δημιουργία του Ενιαίου Συστήματος Προστατευομένων Περιοχών των Φιλιππίνων έδωσε την ευκαιρία της ανάθεσης διοικητικών ευθυνών σε τοπικούς φορείς και την ανάπτυξη συνεργασιών με μη κυβερνητικές περιβαλλοντικές οργανώσεις, όπως η WWF, και τέλος το σημαντικότερο, την ευκαιρία στους πολίτες να εκφράσουν τις ανάγκες και τα προβλήματά τους απευθείας στους διαχειριστές των Εθνικών Πάρκων.

Η μεταφορά διοικητικών αρμοδιοτήτων στους κατοίκους, πέρα από το γεγονός ότι εμφορείται από δημοκρατικά ιδεώδη, εξασφαλίζει και μια καλύτερη αντιπροσώπευση των περιβαλλοντικών θεμάτων (Larson and Ribot 2004). Επιπλέον, αποτελεί ένα αποτελεσματικό μέτρο για την ιεράρχηση των σχέσεων των εμπλεκόμενων φορέων, όπως για παράδειγμα των πολιτών που χρησιμοποιούν τους φυσικούς πόρους είτε είναι κάτοικοι της περιοχής είτε επισκέπτες, καθώς και των διαχειριστών προστατευόμενων περιοχών (Montinola 1999).

Όπως σημειώνει ο Brotherton (1991), στα Εθνικά Πάρκα της Αγγλίας και της Ουαλίας η κυβέρνηση σε συνεργασία με τις διαχειριστικές αρχές των Πάρκων (Επιτροπή για την Ύπαιθρο, Συμβούλιο Διατήρησης της Φύσης, Δράση για την Ύπαιθρο), προχώρησε από τη δεκαετία του 1980 σε συμφωνίες για τα διαχειριστικά μέτρα με τους αγρότες των περιοχών αυτών, προκειμένου να επιλύσει τα προβλήματα που θα προέκυπταν κατά την εφαρμογή μέτρων για την προστασία και την επιτέλεση της γεωργίας.

Στα Εθνικά Πάρκα της Αφρικής παρατηρείται πως για την ίδρυσή τους, αυτοί που κινητοποιήθηκαν πρώτοι ήταν κυνηγοί, κυρίως αποικιστές. Αυτοί προώθησαν βιβλία και ταινίες στο κοινό της Αμερικής και της Ευρώπης σχετικά με τη σημασία της προστασίας της σπάνιας βιοποικιλότητας των περιοχών της Τανζανίας και της Κένυας, συγκεντρώνοντας τεράστια ποσά για την προστασία της φύσης (Bolaane 2005).

Επίσης, στην περίπτωση της Ταϊβάν αποδείχθηκε ότι η εξασφάλιση οικονομικών πόρων συνετέλεσε σε μεγάλο βαθμό στην ανάπτυξη συνεργασιών και συμμετοχικών διαδικασιών τοπικών κοινωνιών και ΜΚΠΟ. Στόχος της Διοίκησης ήταν να υιοθετήσουν οι κάτοικοι θετική στάση απέναντι στη θέσπιση προστατευόμενων περιοχών και κυρίως καταφυγίων της άγριας ζωής (Lu et al. 2005).

Όπως αναφέρουν οι Wilshusen κ.ά. (2002), μια νέα προσέγγιση που θα αντιμετωπίζει την προστασία της βιοποικιλότητας ως κοινωνική διαδικασία ενδεχομένως να εκπληρώνει με πληρέστερο τρόπο τους στόχους της προστασίας. Η προσέγγιση αυτή βασίζεται κυρίως στο γεγονός ότι τα περισσότερα σπάνια οικοσυστήματα συνδέονται με βιώσιμες πρακτικές ανθρώπινων παρεμβάσεων από την ύπαρξή τους (Gomez-Pompa and Kaus 1992, McNeely 1994, Ghimire and Pimbert 1997).

Σύμφωνα με τον Hough (2006), η διοίκηση, για να είναι αποτελεσματική, θα πρέπει να έχει αναπτύξει και να εφαρμόζει ευέλικτα συστήματα για τη διαχείριση των φυσικών πόρων, τη χρηματοδότηση, τους μηχανισμούς εφαρμογής των αποφάσεων, το σχεδιασμό, την απόκτηση γνώσεων και την παροχή πληροφοριών. Επίσης, αναφέρει ότι σχετικά με την εσωτερική Διοίκηση θα πρέπει να έχει εξασφαλίσει το αναγκαίο προσωπικό, τους οικονομικούς πόρους και τις υποδομές, ώστε να μπορούν και οι εμπλεκόμενοι φορείς να σταθούν αντάξιοι των ευθυνών και αρμοδιοτήτων που τους έχουν ανατεθεί.

Σύμφωνα με τον Lockwood (2010) η Διοίκηση, πρέπει να διέπεται από επτά βασικές αρχές για να θεωρείται ότι υιοθετεί «καλές πρακτικές» και αυτές αφορούν την αρχή της νομιμότητας, της διαφάνειας, της υπευθυνότητας, της συμμετοχής των εμπλεκόμενων φορέων, της δικαιοσύνης, της συνεργασίας, καθώς και της ευελιξίας ή προσαρμοστικότητας σε νέα δεδομένα και καταστάσεις. Τέλος, η ενίσχυση της συμμετοχής της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, των περιβαλλοντικών και κοινωνικών οργανώσεων, σωματείων ή συλλόγων και των ειδικών επιστημόνων στις διαδικασίες σχεδιασμού, εφαρμογής και ελέγχου των περιβαλλοντικών αποφάσεων συνιστά μια νέα και πιο ευέλικτη προσέγγιση στη χάραξη αποτελεσματικής περιβαλλοντικής πολιτικής (Ανδρεά κ.ά. 2008).

Φορείς Διαχείρισης προστατευόμενων περιοχών στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα η Διοίκηση για τις προστατευόμενες περιοχές αντιμετώπισε αρκετά προβλήματα τα οποία προέκυψαν, εξαιτίας της μη επαρκούς συμμετοχής των ομάδων συμφερόντων στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Το γεγονός αυτό οδήγησε στην έλλειψη εμπιστοσύνης των τοπικών κατοίκων κυρίως στη Διοίκηση, με αποτέλεσμα τη δημιουργία συγκρούσεων μεταξύ τοπικών κατοίκων, επισκεπτών και Φορέων Διαχείρισης (Papageorgiou

1997). Η αντιμετώπιση των αντικρουόμενων συμφερόντων μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων αποτέλεσε το κίνητρο για το σχεδιασμό ενός νέου συστήματος διαχείρισης. Αυτό θα περιελάμβανε αλλαγές στη φύση του θεσμού των διοικητικών μηχανισμών, στις ευκαιρίες για χρηματοδότηση και στη ρύθμιση του καθεστώτος προστασίας (Papageorgiou and Kassioumis 2005).

Η αρχική κατάταξη της διοικητικής μέριμνας για τις προστατευόμενες περιοχές οδήγησε στη δημιουργία ενός αυτόνομου οργανισμού, τις Ειδικές Διοικητικές Αρχές Εθνικών Δρυμών για κάθε περιοχή (Κασιούμης 1994). Αυτές δεν απέκτησαν ποτέ θεσμοθετημένες αρμοδιότητες στην πράξη, με αποτέλεσμα η ευθύνη για τη διαχείριση προστατευόμενων περιοχών να περάσει στα αρμόδια Δασαρχεία, τα οποία χρηματοδοτούνταν για τις δράσεις τους από το τότε Υπουργείο Γεωργίας (Papageorgiou and Kassioumis 2005).

Το 1986 η Ελληνική Κυβέρνηση προχώρησε στην ψήφιση του Νόμου 1650/1986 (ΦΕΚ 160/16-10-1986 τ. Α'), που εισήγαγε αλλαγές στην πολιτική για τις προστατευόμενες περιοχές. Μεταξύ άλλων, οι σημαντικότερες αλλαγές αφορούσαν στο χαρακτηρισμό νέων τύπων προστατευόμενων περιοχών (Περιοχές Απόλυτης Προστασίας, Περιοχές Προστασίας της Φύσης, Εθνικά Πάρκα, Προστατευόμενοι Φυσικοί Σχηματισμοί, Προστατευόμενα Τοπία και Στοιχεία Τοπίου, Περιοχές Οικοανάπτυξης), καθώς και αλλαγές που αφορούσαν στον τρόπο διοίκησης (άρθρο 21 του Ν. 1650/1986 και παράγραφος 1 άρθρου 12 του Ν. 2742/1999).

Ειδικότερα, η διαχείριση των προστατευόμενων περιοχών πέρα από τα δασαρχεία ανατέθηκε εκ νέου σε άλλο υπουργείο, το Υπουργείο Περιβάλλοντος, Σχεδιασμού και Δημοσίων Έργων, με αποτέλεσμα να παρουσιαστούν προβλήματα εξαιτίας της έλλειψης δημόσιας συμμετοχής, καθώς και γραφειοκρατικά ζητήματα, που σχετίζονταν με σύγχυση αρμοδιοτήτων (Κασιούμης 1994, Troubis 1995).

Στις αρχές της δεκαετίας του 1990 η πίεση για την εφαρμογή της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ και η επιτακτική ανάγκη για αποτελεσματική διαχείριση των προστατευόμενων περιοχών οδήγησαν στην ψήφιση του Νόμου 2742/1999. Ο νόμος αυτός προέβλεπε τη σύσταση Φορέων Διαχείρισης ως αυτόνομων οργανισμών που θα αναλάμβαναν αρμοδιότητες σχετικά με την προστασία, την εποπτεία, την υλοποίηση πιλοτικών προγραμμάτων, την περιβαλλοντική εκπαίδευση, την έρευνα και τη βιώσιμη ανάπτυξη της κάθε περιοχής. Το διοικητικό συμβούλιο του κάθε φορέα θα απαρτιζόταν από 7-11 μέλη - εμπλεκόμενους φορείς, μεταξύ των οποίων μέλη της τοπικής κοινωνίας, ειδικοί επιστήμονες, αρμόδιοι φορείς Τοπικής και Κεντρικής Διοίκησης και μέλη μη κυβερνητικών περιβαλλοντικών οργανώσεων (Papageorgiou and Kassioumis 2005).

Η λειτουργία των Φορέων Διαχείρισης, για να είναι αποτελεσματική, θα πρέπει να εποπτεύεται μέσα από μοντέλα αξιολόγησης που θα ελέγχουν το πολιτικό, κοινωνικό, οικονομικό και τεχνολογικό περιβάλλον τους, το Νομικό και Θεσμικό Πλαίσιο σε διεθνές, ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο, τις τοπικές κοινωνικό-οικονομικές συνθήκες τη σύνδεση τους με την Κοινωνία Πολιτών, και τις συνεργασίες με άλλους Φορείς Διαχείρισης (Apostolopoulou and Pantis 2009, Βώκου 2012).

Επίσης, σημαντικό είναι να ελέγχεται η αποτελεσματικότητα του στρατηγικού σχεδιασμού που μπορεί να περιλαμβάνει το όραμα, την αποστολή, τη στοχοθεσία και τον επιχειρησιακό προγραμματισμό του κάθε Φορέα, τις παρεχόμενες υπηρεσίες, το προσωπικό και τον εκπαιδευτικό του ρόλο. Η αποτελεσματικότητα της εσωτερικής οργάνωσης αφορά κυρίως στην προσαρμοστικότητα και ευελιξία σε νέες εξελίξεις (Apostolopoulou et al. 2012).

Η εξασφάλιση συμμετοχής των εμπλεκόμενων φορέων αποτελεί ένα σημαντικό έργο που πρέπει να επιτελούν οι Φορείς Διαχείρισης. Επίσης, η επιτυχία των στρατηγικών στόχων και η αντιμετώπιση κρίσεων ή έκτακτων περιστατικών, αλλά και η διατήρηση της βιοποικιλότητας αποτελούν βασικούς στόχους της λειτουργίας τους. Εξίσου σημαντικό, ωστόσο, είναι το να αξιολογούνται ο ίδιος ο οργανισμός και η συνολική επίδοση των δράσεων του μέσα από την ευημερία της τοπικής κοινωνίας, τη μελέτη των επισκεπτών, την προβολή της περιοχής και τις δράσεις έρευνας σε εθνικό και διεθνές επίπεδο (Μπιμπίτσος κ.ά. 2011).

Οι ομάδες συμφερόντων σε ρόλο συν-διαχειριστών

Η διοίκηση προστατευόμενων περιοχών υπήρξε κεντρικό θέμα σε διεθνείς συσκέψεις για τις προστατευόμενες περιοχές. Τα τελευταία χρόνια αναγνωρίστηκαν τέσσερις βασικοί τύποι διοίκησης: διοίκηση που προέρχεται από την Κεντρική Διοίκηση, διοίκηση με καταμερισμό αρμοδιοτήτων, διοίκηση που προέρχεται από τον ιδιωτικό τομέα και διοίκηση από τους αυτόχθονες πληθυσμούς και τις τοπικές κοινωνίες. Η σημασία της συμμετοχής των τοπικών κατοίκων σε ρόλο συν-διαχειριστών αναγνωρίστηκε ευρέως, καθώς το τελευταίο είδος διοίκησης ενσωματώθηκε στην αναθεώρηση για τις κατευθυντήριες γραμμές ως προς τη διαχείριση προστατευόμενων περιοχών (Dudley 2008).

Η εφαρμογή του καθεστώτος προστασίας σε προστατευόμενες περιοχές παγκοσμίως επέφερε σοβαρά προβλήματα και συγκρούσεις μεταξύ των τοπικών κοινωνιών και των Διοικητικών Αρχών (Zachrisson 2008). Σε πολλές περιπτώσεις χρειάστηκε η άμεση επέμβαση μη κυβερνητικών περιβαλλοντικών οργανώσεων και διάφορων επιτροπών για την εφαρμογή προγραμματικών περιβαλλοντικής επικοινωνίας (Lockwood 2010). Οι επεμβάσεις επικεντρώνονταν στην προσέγγιση και ενημέρωση του τοπικού πληθυσμού σχε-

τικά με την προστασία και τις ευκαιρίες που προκύπτουν μέσα από τη βιώσιμη ανάπτυξη, άλλα και για την υιοθέτηση μιας νέας μορφής διαχείρισης που θα βασίζεται στην κοινωνία (Dressler et al. 2006, Clark and Clarke 2011).

Μια τέτοιου είδους προσέγγιση προϋποθέτει την αμοιβαία κατανόηση και δέσμευση μεταξύ της τοπικής κοινωνίας και της κυβέρνησης. Προκειμένου οι προσπάθειες αυτές να είναι επιτυχείς, απαιτούνται αμοιβαία αναγνώριση των στόχων προστασίας και η αναθεώρηση των θεσμών και του καθεστώτος προστασίας (Aagesen 2000), όπου αυτό κρίνεται ομόφωνα ως απαραίτητο. Σύμφωνα με την Zachrisson (2008), ο ρόλος των τοπικών κατοίκων ως συν-διαχειριστών σε προστατευόμενες περιοχές περιλαμβάνει διαδικασίες για την αντιμετώπιση αντικρουόμενων συμφερόντων μέσα από τις οποίες είναι πολύ πιο πιθανό να επιτευχθούν παράλληλα διαχειριστικοί στόχοι προστασίας και ανάπτυξης. Ακόμη και στην περιβαλλοντική διαχείριση του βιώσιμου τουρισμού κάθε προσπάθεια διαχείρισης θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη τις απόψεις και τους φόβους του τοπικού πληθυσμού, που συνδέονται με τα μελλοντικά αναπτυξιακά σχέδια της περιοχής τους (Ταμπάκης κ.ά. 2011).

Οι διαδικασίες που προωθούν τη συν-διαχείριση προστατευόμενων περιοχών με τις τοπικές ομάδες συμφερόντων προϋποθέτουν τη συμμετοχή των πολιτών στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων και πρέπει να περιλαμβάνουν μέτρα ώστε να είναι οι πολίτες πιο ενημερωμένοι (Jones et al. 2012). Η οργάνωση κοινωνικών δικτύων αφορά τη συμμετοχή των πολιτών σε οργανωμένους συλλόγους που μπορεί να αποτελούν οι ΜΚΟ, περιλαμβάνει την ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ των μελών ως σημαντική προϋπόθεση για τη συμμετοχή τους (Stamieszkin et al. 2009) αλλά και την ενεργό δράση τους σε συγκεκριμένα περιβαλλοντικά θέματα (Cramb 2005, Jones et al. 2009).

Επίσης, η δημιουργία σχέσεων εμπιστοσύνης απέναντι στους θεσμούς αποτελεί σημαντικό παράγοντα σε θέματα συνεργασίας και συν-διαχείρισης μεταξύ διαφορετικών ομάδων συμφερόντων (Nurse-Bray and Rist 2009), και επηρεάζει θετικά την αμοιβαία αποδοχή μεταξύ τους αλλά και μεταξύ των προτεινομένων διαχειριστικών μέτρων (Bogaert et al. 2009, Gerhardinger et al. 2009). Η ανάπτυξη σχέσεων εμπιστοσύνης για τους θεσμούς, οι κοινωνικοί δεσμοί σε τοπικό επίπεδο και η θετική στάση των κοινωνικών δικτύων αποτελούν παράγοντες που επηρεάζουν την αποτελεσματικότητα των διαδικασιών συν-διαχείρισης (Putnam 2000) και γενικότερα την αποτελεσματική διαχείριση των φυσικών πόρων (Jones and Burgess 2005, Jones et al. 2009).

Όσον αφορά στο είδος της διαχείρισης, προκειμένου να είναι αποτελεσματική, θα πρέπει να περιλαμβάνει προσεγγίσεις που θα βασίζονται στην

κοινωνία και σε πολλά κοινωνικά επίπεδα ταυτόχρονα. Έτσι, θα γίνονται πιο εύστοχες οι προσπάθειες για την αντιμετώπιση των πρακτικών και ηθικών περιορισμών που θέτουν οι πολιτικές για το περιβάλλον σε εθνικό και διεθνές επίπεδο (McCarthy 2007).

Οι πρακτικές «καλής διακυβέρνησης» αποτελούν προϋπόθεση για αποτελεσματική διαχείριση καθώς και για την εξασφάλιση της κοινωνικής και πολιτικής στήριξης, που είναι ουσιώδεις για τη βιώσιμη ανάπτυξη και, επομένως, τη συνέχιση της ύπαρξης προστατευόμενων περιοχών (Lockwood 2010). Σύμφωνα με τους Skanavis κ.ά. (2011), προκειμένου να υπάρξει βιώσιμη ανάπτυξη, οι πολίτες είναι αναγκαίο να συμμετέχουν ενεργά στην Τοπική Διοίκηση.

Στις προστατευόμενες περιοχές της Λατινικής Αμερικής τα 158 από τα 184 Εθνικά Πάρκα περιλαμβάνουν εγκατεστημένα νοικοκυριά των τοπικών κατοίκων μέσα στα όριά τους, με κύρια ασχολία τον πρωτογενή τομέα (Aagesen 2000). Επίσης, έχουν περιορισμένες δυνατότητες για επενδύσεις κεφαλαίων και δικαιώματα στην εκμετάλλευση της γης και των φυσικών πόρων, με αποτέλεσμα να υιοθετούν μη βιώσιμες πρακτικές (Amend and Amend 1995). Έτσι, η υπηρεσία Εθνικών Πάρκων της Αργεντινής σε μια προσπάθεια να εξισορροπήσει τα σοβαρά προβλήματα υποβάθμισης του περιβάλλοντος στα Εθνικά της Πάρκα, επεδίωξε χωρίς επιτυχία τη μετακίνηση του αυτόχθονος πληθυσμού έξω από τα όρια των Πάρκων. Με το πέρασμα του χρόνου και την ψήφιση νέων νομοσχεδίων για την προστασία του περιβάλλοντος, υπό την αιγίδα της Επιτροπής για τα Εθνικά Πάρκα, καταγράφηκαν οι πρώτες προσπάθειες για την ενίσχυση της συνεργασίας μεταξύ κυβερνητικών φορέων και μη περιβαλλοντικών κυβερνητικών οργανώσεων. Στόχος ήταν η περιφερειακή ανάπτυξη με βάση μια πιο θετική μελλοντική αντιμετώπιση της προστασίας από πλευράς των τοπικών κοινωνιών (Aagesen 2000).

Σύμφωνα με τον Stevens (1997), η διαχείριση προστατευόμενων περιοχών εξελίχθηκε, παίρνοντας μια μορφή περισσότερο βασισμένη στην κοινωνία. Ουσιαστικά, αποτελούσε μια νέα προσέγγιση που επέτρεπε στους τοπικούς κατοίκους να συμμετέχουν στο σχεδιασμό πολιτικών μέτρων για την προστασία. Αυτή η εξελιγμένη διαδικασία περιελάμβανε, μεταξύ άλλων, τον καταμερισμό ευθυνών σε κυβερνητικούς φορείς, ΜΚΠΟ και στην τοπική κοινωνία, στοχεύοντας στην αποτελεσματική διοίκηση των περιοχών αυτών. Ο σχεδιασμός της αποτελεσματικής διοίκησης θα πρέπει να είναι περισσότερο προσανατολισμένος στην κοινωνία, με την έννοια της ανάπτυξης και διατήρησης ουσιωδών συνεργασιών μεταξύ Κεντρικής και Τοπικής Διοίκησης, τοπικών κατοίκων και συνεταιρισμών (Borrini-Feyerabend 2003, Lockwood 2010).

Η ιστορία αποδεικνύει ότι η διαχείριση προστατευόμενων περιοχών που βασίζεται στην κοινωνία αποτελεί μια προσέγγιση αποτελεσματικής εφαρμογής του καθεστώτος προστασίας η οποία δείχνει παράλληλα σεβασμό στα δικαιώματα των τοπικών κοινωνιών για τη χρήση των φυσικών πόρων (Aagesen 2000). Σε κάποια Εθνικά Πάρκα της Αυστραλίας όπου η Διοίκηση αντιμετώπιζε παρόμοια προβλήματα, έπειτα από διαπραγματεύσεις με το γηγενή πληθυσμό, η κυβέρνηση κατάφερε να διασφαλίσει την προστασία μέσα από τη δέσμευσή για ένα είδος συν-διαχείρισης με τον τοπικό πληθυσμό που ζούσε μέσα στα όρια των Εθνικών Πάρκων.

Οι τοπικοί κάτοικοι, πέρα από την ευθύνη για τη διαχείριση των Εθνικών Πάρκων και την ανάπτυξη αποτελεσματικών διαύλων επικοινωνίας με τους κρατικούς υπαλλήλους, ανέλαβαν καθήκοντα σε διάφορες θέσεις εργασίας είτε ως προσωπικό των Πάρκων είτε ως δασοφύλακες, ενώ παράλληλα δικαιούνταν μερίδιο από διάφορα μέσα χρηματοδότησης των Πάρκων, όπως το αντίτιμο εισόδου. Σύμφωνα με τους de Lacy και Lawson (1997), αυτό το μοντέλο συν-διαχείρισης θα μπορούσε να εφαρμοστεί και σε άλλες παρόμοιες περιπτώσεις.

Η περίπτωση του Εθνικού Πάρκου Batang Ai της Μαλαισίας αποδεικνύει ότι η αποτελεσματική διαχείριση βασίστηκε στην κατανόηση των απαιτήσεων του τοπικού πληθυσμού και στην αντιμετώπισή τους ως μέρος των στρατηγικών σχεδιασμών για την προστασία της περιοχής. Ένα από τα σημαντικότερα κίνητρα, ώστε να αναλάβουν οι πολίτες πρωτοβουλίες συν-διαχείρισης, ήταν η επίσημη θεσμοθέτηση της ως τότε ανεπίσημης τοπικής νομοθεσίας για την προστασία της περιοχής (Horowitz 1998).

Αντίστοιχες πολιτικές συν-διαχείρισης χρησιμοποιήθηκαν σε Εθνικά Πάρκα στο Νεπάλ όπου καθιερώθηκαν επίσημα παραδοσιακοί θεσμοί μέσα από την ίδρυση τοπικών δασικών επιτροπών. Αυτές κατάφεραν να πείσουν τον τοπικό πληθυσμό για τη σπουδαιότητα του ενεργού τους ρόλου στη διαχείριση, δεδομένου ότι η προστασία και η βιώσιμη χρήση των δασικών οικοσυστημάτων αποτελεί ευθύνη που βαραίνει την ίδια την κοινωνία που ζει εκεί και όχι εξωτερικούς φορείς (Stevens 1997).

Ο Richards (1996) τονίζει, επίσης, ότι η συμμετοχή των τοπικών κοινωνιών είναι ικανή στο να επιτύχει μια αποτελεσματική διαχείριση, προβάλλοντας ως παράδειγμα την περίπτωση προστατευόμενων περιοχών στην Ονδούρα. Στην περιοχή αυτή, παρά την έλλειψη πολιτικής θέλησης και την ύπαρξη οργάνωσης κυβερνητικών φορέων, οι μη κυβερνητικές περιβαλλοντικές οργανώσεις κατάφεραν να εντάξουν τις τοπικές κοινωνίες σε ρόλο συν-διαχειριστών και να ενισχύσουν θεσμούς που είχαν χαλαρώσει σημαντικά.

Η έννοια της συν-διαχείρισης προστατευόμενων περιοχών αποτελεί μια πιο προσαρμοστική μορφή στις στρατηγικές διαχείρισης, σε συγκεκριμένα δεδομένα. Αυτή η νέα μορφή εστιάζει στην ανάληψη πρωτοβουλιών για συ-

νεργασία μεταξύ ατόμων, οργανισμών, θεσμών για την προστασία και την κοινωνία, προκειμένου να προκύψει ένα καλύτερο αποτέλεσμα (Folke et al. 2005, Clark and Clarke 2011). Η προοπτική αυτή θεωρείται ως πιθανή, εφόσον θα εξετάζει κοινωνικά και οικολογικά συστήματα σε ταυτόχρονη βάση (Anderies et al. 2004). Η ανάπτυξη συνεργασιών μεταξύ δημόσιου, ιδιωτικού τομέα και εθελοντών, καθώς και ιδρυμάτων που ανήκουν σε διαφορετικά πολιτικοκοινωνικά επίπεδα ή γεωγραφικές θέσεις, αποτελεί το πλέον σημαντικό μέσο που μπορεί να καλύψει τους πολλαπλούς στόχους της ίδρυσης προστατευόμενων περιοχών (προστασία και οικονομική ανάπτυξη) (Berkes et al. 2003, Brunner et al. 2005, Olsson et al. 2007).

Το σύστημα αυτό εφαρμόζεται σε ευρωπαϊκές χώρες, όπως το Ηνωμένο βασίλειο. Οι φορείς διαχείρισης των Εθνικών Πάρκων σε συνεργασία με το Ταμείο για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη των Εθνικών Πάρκων προωθούν μέτρα διαχείρισης με στόχο την αλληλεπίδραση μεταξύ των εμπλεκόμενων και διοικητικών φορέων, ώστε να διευκολύνονται οι σχέσεις και η συνεργασία μεταξύ Πολιτείας και ομάδων συμφερόντων (Clark and Clarke 2011). Οι αρχές της προσαρμοστικής διαχείρισης προστατευόμενων περιοχών εφαρμόζονται στη διαχείριση κοινωνικών και πολιτισμικών χαρακτηριστικών, κυρίως για τη βιώσιμη ανάπτυξη του τουρισμού (Fennell and Butler 2003, Plummer and Fennell 2009).

Στη Σουηδία, μια ευρωπαϊκή χώρα όπου οι βασικές αρχές για τη διοίκηση προστατευόμενων περιοχών βασίζονται σε Κοινοτικές Οδηγίες, το πεδίο της συν-διαχείρισης είναι σχετικά νέο σε ό,τι αφορά στην πολιτική για τις προστατευόμενες περιοχές, αν και έχει εφαρμοστεί στο παρελθόν για τη διαχείριση υδάτινων και άλλων φυσικών πόρων (Zachrisson 2008). Στην ουσία, αποτελεί σημείο αμφισβήτησης ενός άλλου τρόπου διοίκησης, που στηρίζεται στη φιλοσοφία της οργάνωσης ενός σωματείου όπου εντάσσονται τοπικοί φορείς, και παρουσιάζει πιο αυτόνομο χαρακτήρα (Jentoft and MacCay 2003). Πρόκειται για μια αραιοκατοικημένη Σκανδιναβική χώρα με το μεγαλύτερο μέρος των προστατευόμενων περιοχών να βρίσκεται στον ορεινό όγκο όπου είναι εγκατεστημένοι κυρίως οι Σάμι (γηγενής πληθυσμός). Καθώς οι Σάμι απαιτούν να έχουν μεγαλύτερη επιρροή στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, η ιδέα της συν-διαχείρισης στην πράξη έχει την έννοια της κατανομής αρμοδιοτήτων μεταξύ του Σουηδικού Σωματείου για την Προστασία της φύσης, κυβερνητικών Διοικητικών φορέων, σχετικών Δήμων (όπου ανήκει η κάθε περιοχή), τοπικών ομάδων συμφερόντων και ερευνητικών ιδρυμάτων (Zachrisson 2008).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

- Aagesen, D. (2000). Rights to land and resources in Argentina's Alerces National Park. *Bulletin of American Research*, Vol. 19, pp. 547-569.
- AALC, (1994). Visitor Monitoring Strategy. (ed L. Wyld), Australian Alps Liaison Committee, Environment Science and Services.
- AALC (1995) Review of Visitor Monitoring in the Australian Alps. Australian Alps Liaison Committee.
- Adams, W.M., Hutton, J., (2007). People, parks and poverty: Political ecology and biodiversity conservation, *Conservation and Society*, Vol. 5, No. 2, pp. 147-183.
- Agrawal, A. and Ostrom, E. (2001). Collective action, property rights and decentralization in resource use in India and Nepal, *Politics and Society*, Vol. 29, pp. 485-514.
- Agrawal, A. and Redford, K. (2009). Place, conservation and displacement, *Ecology and Society*, Vol. 1, No.1, pp. 56-58.
- Alden, D. (1997). Recreational user management of parks: An ecological Framework. *Ecological Economics*, Vol. 23, pp. 225-236.
- Alexandropoulos, S. and Serdedakis, N. (2000), Greek environmentalism: From the statusnascendi of a movement to its integration, ECPR Joint Sessions, Workshop on environmental movements in comparative perspective, April 14-19, Copenhagen.
- Allendorf, T., Swe, K.K., Oo, T., Htut, Y., Aung, M., Aung, M., Allendorf, K., Hayek, L.A., Leimgruber, P., Wemmer, C. (2006). Community attitudes toward three protected areas in Upper Myanmar (Burma), *Environmental Conservation*, Vol. 33, No. 4, pp. 344-352.
- Allendorf, D.T., Smith, L.D.J. and Anderson, H.D. (2007). Residents' perceptions of Royal Bardia National Park, Nepal, *Landscape and Urban Planning*, Vol. 82, Issues 1-2, pp. 33-40.
- Amend, S., and Amend, T. (1995). Inhabitants in national parks: An unsolvable contradiction? In S. Amend and T. Amend, *National parks without people: The South American experience* (pp. 449-469), Gland, Switzerland: International Union for the Conservation of Nature.

- Anderies, J., Janssen, M. and Ostrom, E. (2004). A framework to analyze the robustness of social-ecological systems from an institutional perspective, *Ecology and Society*, Vol. 9, No.1, pp. 18.
- Anderson, J., Clément, J. and Crowder, L.V. (1998). Accommodating conflicting interests in forestry - concepts emerging from pluralism, *Unasylva*, Vol. 194, No. 49, pp. 3-10.
- Andrea, V., Tampakis, S., Skanavis, K. and Tsantopoulos, G. (2012). Assessing tourism infrastructure in the protected areas of Dadia and Evros Delta: The views of local Population, *Proceedings of the International Conference "Protection and Restoration of the Environment XI"*, 3-6 July 2012, Thessaloniki, pp. 1954-1962.
- Andrea, V., Tampakis, S., Tsantopoulos, G. and Soutsas, K. (2013a). Tourism infrastructure, a prerequisite for sustainable development: case study of the National Parks of Evros, Greece, *Journal of International Scientific Publications: Ecology and Safety*, Vol. 7, Part 3, pp. 108-119.
- Andrea, V., Tampakis, S., Tsantopoulos, G. and Arabatzis, G. (2013b). Administration and Management Effectiveness of Protected areas: Stakeholders' views of the National Park of Dadia, Greece, *eco.mont Journal on Protected Mountain Areas Research and Management* (In press).
- Apostolopoulou, E. and Pantis, D.J. (2009). Conceptual gaps in the national strategy for the implementation of the European Natura 2000 conservation policy in Greece, *Biological Conservation*, Vol. 142, Issue 1, pp. 21-237.
- Apostolopoulou, E., Drakou, E. and Pediaditi, K. (2012). Participation in the management of Greek Natura 2000 sites: Evidence from a cross-level analysis. *Journal of Environmental Management*, Vol. 113, pp. 308-318.
- Arabatzis, G. and Grigoroudis, E. (2010). Visitors' satisfaction, perceptions and gap analysis: The case of Dadia – Lefkimi – Souflion National Park, *Forest Policy and Economics*, Vol. 12, Issue, 3, pp. 163-172.
- Arnberger, A. and Brandenburg, C. (2001) *Der Nationalpark als Wohnumfeld und Naherholungsgebiet - Ergebnisse der Besucherstromanalyse im Wiener Anteil des Nationalpark Donau-Auen*. [The National Park as Residential Environment and Regional Recreation Area – Analysis Results of Visitor Flows in the Viennese Section of the Danube Floodplains National Park]. *Naturschutz und Landschaftsplanung*, Vol. 33, Issue 5, pp. 157-161.
- Arnberger, A., Brandenburg, C. and Muhar, A., (2002). Monitoring and management of visitor flows in recreational and protected areas.

- Conference Proceedings, January 30-February 2, 2002, Institute for Landscape Architecture and Landscape Management, Vienna, Austria.
- Arnberg, A. and Hinterberger, B. (2003) Visitor monitoring methods for managing public use pressures in the Danube Floodplains National Park, Austria. *Journal for the Nature Conservation*, Vol. 11, Issue 2, pp. 260-267.
- Ausubel, J.H., Victor, D.G. and Wernick, I.K. (1995). The environment since 1970, *Consequences*, Vol. 1, Issue 3, pp. 3-15.
- Bakeo, A.C., Wells, N. and Johnson, S. (2000). Vanuatu national population and housing census 1999, Main Report, Educational Office: Republic of Vanuatu, Port Vila.
- Bandara, R. and Tisdell, C. (2003). Comparison of rural and urban attitudes to the conservation of Asian elephant in Sri Lanka: empirical evidence, *Biological Conservation*, Vol.110, pp. 327-342.
- Barker, A. and Stockdale, A. (2008). Out of the wilderness? Achieving sustainable development within Scottish national parks, *Journal of Environmental Management*, Vol. 88, Issue 1, pp. 181-193.
- Bartlett, C.Y., Maltali, T., Petro, G. and Valentine, P. (2010). Policy implications of protected area discourse in Pacific islands, *Marine Policy*, Vol. 34, Issue 1, pp. 99-104.
- Barrow, E., Murphree, M. (2001). Community Conservation, In: Hulme, D., Murphree, M. (Eds.), *African Wildlife and Livelihoods*, James Curry Ltd, Oxford UK, pp. 24-37.
- Bates, M., Wallace, G. and Vaske, J.J. (2007). Estimating visitor use in Rocky Mountain National Park (HDNRU Report No. 74), Report for Rocky Mountain National Park. Colorado State University, Human Dimensions in Natural Resources Unit, Fort Collins.
- Beierle, T.C., (2002). The quality of stakeholder-based decisions, *Risk Analysis*, Vol. 22, pp. 739-749.
- Beltran, J. (2000). Indigenous and traditional peoples and protected areas: Principles, guidelines and case studies, IUCN and WWF, Gland and Cambridge.
- Bennett, G. and Ligthart, S. (2001). The implementation of international nature conservation agreements in Europe: the case of the Netherlands, *European Environment*, Vol. 11, Issue 3, pp.140-150.
- Bennett, N., Lemelin, R.H., Koster, R. and Budke, I. (2012). A capital assets framework for appraising and building capacity for tourism development in aboriginal protected area gateway communities, *Tourism management*, Vol. 33, Issue 4, pp. 752-766.
- Beriatos, E. (2005). Protected areas as spaces for (creative) tourism development: the case of Greece. Bilbao, Spain: ISOCarp World Congress.

- Berkes, F., George, P. and Preston, R.J. (1991). Co-management: the evolution in theory and practice of the joint administration of living resources, *Alternatives*, Vol. 18, Issue 2, pp.12-18.
- Berkes, F., Colding, J. and Folke, C. (2003). *Navigating Social-Ecological Systems: Building Resilience for Complexity and Change*, Berkes, F., Colding, J. and Folke, C. (Eds.), Cambridge University Press, Cambridge.
- Betsill, M.M. and Corell, E. (2008). NGO Diplomacy, The Influence of Nongovernmental Organizations in International Environmental Negotiations, Betsill, M.M. and Corell, E. (Eds), The MIT Press, Massachusetts Institute of Technology, Cambridge, pp. 6-13.
- Beunen, R., Regnerus, H. and Jaarsma, C. (2007). Gateways as a means of visitor management in national parks and protected areas, *Tourism Management*, Vol. 29, Issue 1, pp.138-145.
- Bishop, K., Phillips, A. and Warren, L.M. (1997). Protected areas for the future: Models from the past, *Journal of Environmental Planning and Management*, Vol. 40, Issue 1, pp. 81-110.
- Blair, H. (2000). Participation and accountability at the periphery: democratic local governance in six countries, *World Development*, Vol. 28. Issue 1, pp.21-30.
- Bogaert, D., Cliquet, A. and Maes, F. (2009). Designation of marine protected areas in Belgium: a legal and ecological success? *Marine Policy*, Vol. 33, Issue 6, pp. 878-886.
- Bolaane, M. (2005). Chiefs, hunters and adventurers: the foundation of the Okavango / Moremi National Park, Botswana, *Journal of Historical Geography*, Vol. 31, Issue 2, pp. 241-259.
- Borrini-Feyerabend, G. (2003). Governance of protected areas—innovative in the air, Borrini-Feyerabend, G. (Ed.), *Community Empowerment for Conservation*, IUCN Commission on Environmental, Economic and Social Policy, Policy Matters, Vol. 12, pp. 92-101.
- Botetzagias, I. (2000). Patterns of networking and interaction for Greek NGO's, ECPR Joint Sessions, Workshop on environmental movements in comparative perspective, April 14-19, Copenhagen.
- Bown, K.N., Gray, S.T. and Stead, M.S. (2013). Co-management and adaptive co-management: two modes of governance in Honduran marine protected area, *Marine Policy*, Vol. 39, pp. 128-134.
- Brandenburg, C. and Ploner, A. (2002). Models to Predict Visitor Attendance Levels and the Presence of Specific User Groups. In: Arnberger, A., Brandenburg, C., Muhar, A. (Eds.): *Monitoring and Management of Visitor Flows in Recreational and Protected Areas*; Proc., 166-172; published by Institute for Landscape Architecture and Landscape Management.

- Breitmeier, H. and Rittberger, V. (1998). Environmental NGOs in an emerging Global Civil Society, *Tübinger Arbeitspapiere zur internationalen Politik und Friedensforschung* Nr. 32, Tübingen.
- Brick, P., Snow, D. and Van De Wetering, S. (2001). *Across the Great Divide: Explorations in Collaborative Conservation and the American West*, Brick, P., Snow, D. and Van De Wetering, S. (Eds.), Island Press, Washington, DC.
- Brotherton, I. (1991). Strategies for the conclusion of management agreements in national parks, *Journal of Environmental Management*, Vol. 33, Issue 4, pp. 395-404.
- Buttoud, G. and Yunusova, I. (2002). A mixed model for the formulation of a multipurpose mountain forest policy, *Theory vs practice on the example of Kyrgyzstan*, *Forest Policy and Economics*, Vol. 4, pp.149-160.
- Brockington, D. and Igoe, J. (2006). Eviction for conservation, A global overview, *Conservation and Society*, Vol. 4, No. 3, pp. 424-470.
- Brody, S.D. (2003). Measuring the Effects of Stakeholder Participation on the Quality of Local Plans Based on the Principles of Collaborative Ecosystem Management, *Journal of Planning Education and Research*, Vol. 22, No. 4, pp. 407-419.
- Bruner, A.G., Gullison, R.E. and Balmford, A. (2004). Financial costs and shortfalls of managing and expanding protected-area systems in developing countries, *Bioscience*, Vol. 54, pp. 1119-1126.
- Brunner, R., Steelman, T. and Juell, L. (2005). *Adaptive Governance: Integrating Science, Policy, and Decision Making*, Columbia University Press, New York.
- Bryant, R. (2000). Politicized moral geographies: debating biodiversity conservation and ancestral domain in the Philippines, *Political Geography*, Vol. 19, pp. 673-705.
- Bryner, G. (2001). Cooperative instruments and policy making: participation in US environmental regulation, *European Environment*, Vol. 11, pp. 49-60.
- Buijs, A.E. (2009). Public support for river restoration, A mixed-method study into local residents' support for and framing of river management and ecological restoration in the Dutch floodplains, *Journal of Environmental Management*, Vol. 90, No. 8, pp. 2680-2689.
- Bushell, R. (2003). Balancing Conservation with visitation in protected areas, Buckley, R., Pickering, C. and Weaver, D. (Eds), *Nature-Based Tourism, Environment and Land Management*, pp. 197-208, CABI International.
- Bushell, R. and Eagles, P. (Eds.) (2007). *Tourism and Protected Areas. Benefits Beyond Boundaries*, CABI, Wallingford and Cambridge, UK.

- Buultjens, J., Ratnayake, I., Gnanapala, A. and Aslam, M. (2005). Tourism and its implications for management in Ruhuna National Park (Yala), Sri Lanka. *Tourism Management*, Vol. 26, pp. 733-742.
- Calado, H., Bentz, J., Ng, K., Zivian, A., Schaefer, N., Pringle, C., Johnson, D. and Phillips, M. (2012). NGO involvement in marine spatial planning: A way forward?, *Marine Policy*, Vol. 36, Issue 2, pp. 382-388.
- Ceballos-Lascurain, H. (1996). *Tourism Ecotourism and Protected Areas: the state of Nature-based Tourism Around the World and Guidelines for its Development*, IUCN, Gland Switzerland and Cambridge England.
- Cessford, G. and Thompson, A. (2002). Managing Tourism in the New Zealand Protected Area System. *Parks*, Vol.12, No. 1, pp. 26-36. Protected Area Programme, World Commission on Protected Areas (WCPA), World Conservation Union (IUCN).
- Cessford, G. and Muhar, A. (2003). Monitoring options for visitor numbers in national parks and natural areas. *Journal of Nature and Conservation*, Vol. 11, pp. 240-250.
- Chape, S., Harrison, J., Spalding, M. and Lysenko, I. (2005). Measuring the extent and effectiveness of protected areas as an indicator for meeting global biodiversity targets, *Philosophical Transactions of the Royal Society B – Biological Sciences*, Vol. 360, pp. 443-455.
- Church, A. (2004). Local and regional tourism policy and power, Lew, A., Hall, C. and Williams, A. (Eds.), *A Companion to tourism*, Blackwell Publishing, Oxford, pp. 555-568.
- Cihar, M. and Stankova, J. (2006). Attitudes of stakeholders towards the Podyji/Thaya River Basin National Park in the Czech Republic, *Journal of Environmental Management*, Vol. 81, pp: 273-285.
- Clark, G. (1998). Non-Governmental Organizations (NGO's) and Politics in the Developing World, *Political Studies*, Vol. 46, pp. 36-52.
- Clark, J.R.A and Clarke, R. (2011). Local sustainability in English National Parks: What role for adaptive governance, *Land Use Policy*, Vol. 28, No. 1, pp. 314-324.
- Clarke, T. (2004). Introduction: theories of governance – reconceptualising corporate governance theory after the Enron experience. In: Clarke, T. (Ed.), *Theories of Corporate Governance*. Routledge, London, pp. 1-32. first edition.
- Coad, L., Burgess, N., Fish, L., Ravillious, C., Corrigan, C., Pavese, H., Granziera, A. and Besancon, C. (2009). Progress towards the convention on biological diversity terrestrial 2010 and marine 2012 targets for protected area coverage, *Parks*, Vol. 17, pp. 35-42.

- Cole, N.D. and Daniel, T. (2003). The science of visitor management in parks and protected areas: From verbal reports to simulation models. *Journal of Nature and Conservation*, Vol. 11, pp. 269-277.
- Coombes, E.G., Jones, A.P., Bateman, I.J., Tratalos, J.A., Gill, J.A., Showler, D.A., et al. (2009). Spatial and temporal modelling of beach use: a case study of East Anglia, UK, *Coastal Management*, Vol. 37, Issue 1, pp. 94-115.
- Comfort, L.K. (1999). *Shared risk: Complex systems in seismic response*, Pergamon Press, Amsterdam.
- Coghlan, A. (2012). Facilitating reef tourism management through an innovative importance-performance analysis method, *Tourism Management*, Vol. 33, Issue 4, pp. 767-775.
- Cope, A., Doxford, D., and Millar, G. (1999). Counting users of informal recreation facilities, *Managing Leisure*, Vol. 4, pp. 229-244.
- Cope, A., Doxford, D. and Probert, C. (2000). Monitoring visitors to UK countryside resources, The approaches of land and recreation resource management organisations to visitor monitoring, *Land Use Policy*, Vol. 27, pp. 59-66.
- Cramb, R.A. (2005). Social capital and soil conservation: evidence from the Philippines, *Australian Journal of Agricultural and Resource Economics*, Vol. 49, Issue 2, pp.211-226
- Cronen, V.E. (1995). Practical Theory, and the tasks ahead for social approaches to communication, in L. Leeds-Hurwitz (Ed.), *Social approaches to communication*, pp. 217-242, Guilford Press, New York.
- Crowley, J. (2007). The consequences of vernacular literacy in the Pacific, Liddicoat, A.J. (Ed.), *Language planning and policy: issues in language planning and literacy*, South Australia: Multilingual Matters, pp. 164-184.
- Cundill, G., Thondhlana, G., Sisitka, L., Shacleton, S. and Blore, M. (2013). Land claims and the pursuit of co-management on four protected areas in South Africa, *Land Use Policy*, Vol. 35, pp. 171-178.
- Dafis, S., Papastergiadou, E., Georghiou, K., Babalonas, T., Georgiadis, T., Papageorgiou, M., Lazaridou and Tsiaousi, V. (1996) Directive 92/43/EEC The Greek "Habitat" Project NATURA 2000: An Overview, Life Contract B4-3200/94/756, Commission of the European Communities DG XI, The Goulandris Natural History Museum – Greek Biotope/Wetland Centre.
- Daigle, J.J. and Zimmerman, C.A. (2004). Alternative transportation and travel technologies: monitoring parking lot conditions over three summer seasons at Acadia National Park, *Journal of Park and Recreation Administration*, Vol. 22, Issue 4, pp. 81-102.

- Danaher, G., Schirato, T. and Webb, J. (2000). *Understanding Foucault*, Sage, London.
- Dawkins, S. (2004). Corporate responsibility: the communication challenge, *Journal of Communication Management*, Vol. 9, pp. 108-119.
- de Lacy, T. and Lawson, B. (1997). The Uluru-Kakadu model: Joint management of aboriginal-owned national parks in Australia, Stevens, S. (Ed.), *Conservation through cultural survival: Indigenous peoples and protected areas*, pp. 155-187, Island Press, Washington.
- De Lucio, J.V. (1989). *Interpretación del medio y Educación Ambiental, Análisis automático de actitudes ambientales*, Doctoral Thesis, Facultad de Ciencias, Universidad Autónoma, Madrid.
- DeMars, E.W., (2005). *NGO's and Transnational Networks: Wild Cards in World Politics*, Pluto Press, London, pp. 6-13.
- Dietz, T., Ostrom, E. and Stern, P. (2003). The struggle to govern the commons, *Science*, Vol. 302, No. 5652, pp. 1907-1912.
- Dimitrakopoulos, G.P., Jones, N., Iosifides, T., Florokapi, I., Lasda, O., Paliouras, F. and Evangelinos, I.K. (2010). Local attitudes on protected areas: Evidence from three Natura 2000 wetland sites in Greece, *Journal of Environmental Management*, Vol. 91, Issue 9, pp. 1847-1854.
- Dharmaratne, G.S., Yee Sang, F. and Walling, L.J. (2000). Tourism potentials for financing protected areas. *Annals of Tourism Research*, Vol. 27, pp. 590-610.
- Dodds, F. (2001). From the corridors of power to the global negotiating table: The NGO steering committee of the Commission on Sustainable Development, In *Global Citizen Action*, Edwards, M. and Gaventa, J. (Eds.), Boulder, Lynne Rienner, pp. 203-213.
- Doswell, R. (2002). Τουρισμός, Ο ρόλος του αποτελεσματικού μάνατζμεντ, Τουρισμός και αναψυχή, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα.
- Dressler, H.W., Christian, A.K. and Meredith, C.T. (2006). The Politics of decentralizing national parks management in the Philippines, *Political Geography*, Vol. 25, Issue, 7, pp. 789-816.
- Dudley, N., Belokurov, A., Higgins-Zogib, L., Hockings, M., Stolton, S. and Burgess, N. (2007). *Tracking Progress in Managing Protected Areas Around the World*, WWF International, Gland, Switzerland.
- Dudley, N. (2008), *Guidelines for Applying Protected Area Management Categories*, IUCN, Gland, Switzerland, pp. 86
- Dudley, N., Stolton, S. (Eds.), (2009). *Defining Protected Areas: An International Conference in Almeria, Spain*, International Union for the Conservation of Nature, Gland.

- Dunning, A. (2005). Impacts of transit in national parks and gateway communities. *Transportation Research Records: Journal of the Transportation Research Board* Vol. 1931, pp. 129-136.
- Durant, R.F., Fiorino, D.J. and O'Leary, R. (2004). *Environmental Governance Reconsidered: Challenges, Choices, and Opportunities*, MIT Press.
- Eagles, P.F.J. (2002). Tourism use measurement and reporting in parks and protected areas, *Parks*, Vol. 12, pp. 3-10.
- Eagles, P.F.J. and McCool, S.F. (2002). *Tourism in National Parks and Protected Areas, Planning and Management*, CABI Publishing, USA.
- Eaton, B. and Holding, D. (1996). The evaluation of public transport alternatives to the car in British national parks, *Journal of Transport Geography*, Vol. 4, pp. 55-65.
- Edwards, M. (2004). *Civil Society*, Polity Press, Cambridge.
- Elliott, J. (1997). *Tourism, Politics and Public Sector Management*, Routledge, London.
- English, D.B.K., Kocis, S.M., Zamoch, S.J. and Arnold, J.R. (2001). *Forest Service National Visitor Use Monitoring Process: Research Method Documentation*. <http://www.fs.fed.us/recreation/programs/nvum/methods/methods052001.rtf>
- European Commission (Hrsg.) (2000) *Natura 2000 – Gebietsmanagement. Die Vorgaben des Artikels 6 der Habitat-Richtlinie 92/43/EWG*, 52.
- Ezebilo, E.E. and Mattsson, L. (2010). Socio-economic benefits of protected areas perceived by local people around Cross River Park, Nigeria, *Forest Policy and Economics*, Vol. 12, Issue 3, pp. 189-193.
- Fennell, D. and Butler, R. (2003). A human ecological approach to tourism interactions, *International Journal of Tourism Research*, Vol. 5, Issue 3, pp.197-210.
- Fennell D. and Weaver D. (2005). The ecotourism concept and tourism conservation symbiosis, *Journal of Sustainable Tourism*, Vol.13, Issue 4, pp.373-390.
- Fiorino, D.J. (1996). Environmental policy and the participation gap, Lafferty, W.M. Meadowcroft, J., *Democracy and the environment, Problems and prospects*, Edward Elgar, Cheltenham UK, Lyme, US.
- Fiorino, D.J. (2001). Environmental policy as learning: a new view of an old landscape, *Public Administration Review*, Vol. 61, Issue 3, pp. 322-334.
- Fisher, W.F. (1997). Doing good? The Politics and Antipolitics of NGO Practices, *Annual Review of Anthropology*, Vol. 26, pp. 439-464.
- Flognfeldt, T. (1992). Area, site or route: the different movement patterns of travel in Norway, *Tourism Management*, Vol. 13, Issue 1, pp. 145-151.

- Folke, C., Hahn, T., Olsson, P. and Norberg, J. (2005). Adaptive governance of social-ecological systems, *Annual Review of Environmental Resources*, Vol. 30, pp. 411–473.
- Folke, C. (2007). Adaptive governance of social-ecological systems, Paper given at Workshop on Resilience, Realities and Research in African Environments, Jesus College, University of Oxford, 19 June.
- Foucault, M. (1991). Governmentality, Burchell, G., Gordon, C. and Miller, P. (Eds.), *The Foucault Effect*, Harvest Wheatsneaf, London.
- Fulop, S. (2002). Why do we want public participation in environmental decision making? Fifth Guta Conference, Budapest, available in: <http://www.osi.hu/infoprogram/commworkshop/Presentations/PPCIKK.htm>
- Gasvoda, D. (1999). Trail Traffic Counters: Update, Report 9923-2835-MTDC. USDA Forest Service, Missoula Technology and Development Centre, Missoula, Montana. <http://www.sctrails.net/trails/fspubs/trafficcounter/index.htm>
- Geoghegan, T. and Renard, Y. (2002). Beyond community involvement: lessons from the insular Caribbean, *Parks*, Vol. 12, Issue 2, pp. 16-27.
- Gerhardinger, L.C., Godoy, E.A.S. and Jones, P.J.S. (2009). Local ecological knowledge and the management of marine protected areas in Brazil, *Ocean and Coastal Management*, Vol. 52, Issue 3-4, pp. 154-165.
- Getzner, M. and Jungmeier, M. 2002. Conservation policy and the regional economy: the regional economy impact of Natura 2000 conservation sites in Austria, *Journal for Nature Conservation*, Vol. 10, No. 1, pp. 25-34.
- Gibson, C.C., McKean, M.A. and Ostrom, E. (2000). Explaining deforestation: the role of local institutions, Gibson, C.C., McKean, M.A., Ostrom, E. (Eds.), *People and Forests: Communities, Institutions, and Governance*, The MIT Press, London, pp. 1-26.
- Gillingham, S. and Lee, P.C. (1999). The impact of wildlife-related benefits on the conservation attitudes of local people around the Selous Game Reserve, Tanzania, *Environmental Conservation*, Vol. 26, No. 3, pp. 218-228.
- Gimmi, U., Shelley L.S., Hawbaker, T.J., Alcántara C., Gafvert, U. and Radeloff, C.V. (2011). Increasing development in the surroundings of U.S. National Park Service holdings jeopardizes park effectiveness, *Journal of Environmental Management*, Vol. 92, Issue 1, pp. 229-239.
- Ghimire, K. and Pimbert, M.P. (1997). Social change and conservation: an overview of issues and concepts, Ghimire, K., Pimbert, M.P. (Eds.), *Social Change and Conservation: Environmental Politics and Impacts of National Parks and Protected areas*, Earthscan, London, pp. 1-45.

- Gomez-Pompa, A. and Kaus, A. (1992). Taming the wilderness myth, *Bio-Science*, Vol. 42, Issue 4, pp. 271–279.
- Good, J. (2000). Benefits of parks and protected areas. Economic framework project (report 251-e). Amherst Island, ON: The Outspan Group and Canadian Parks Council.
- Gordon, J.E. (2006). The role of science in NGO mediated conservation: insight from a biodiversity hotspot in Mexico, *Environmental Science and Policy*, Vol. 9, Issue6, pp. 547-554.
- Graham, J., Amos, B. and Plumptre, T. (2003). Governance Principles for Protected Areas in the 21st Century. Institute on Governance, Ottawa.
- Gray, R.H., Bebbington, J. and Collison, D. (2006). NGOs, civil society and accountability: making the people accountable to capital, *Accounting Auditing and Accountability Journal*, Vol. 19, Issue 3, pp.319-348.
- Gregorie, T.G. and Buhyoff, G.J. (1999). Sampling and Estimating Recreational Use, USDA Forest Service, General Technical Report PNW-TGR-456, Pacific Northwest Research Station, Portland, Oregon.
- Grieser, M. (2000). Participation, Chapter 3, στο: Day B. A., Monroe C. M., (Eds), *Environmental Education & Communication for a Sustainable World*, GreenCom <http://www.usaid.gov/environment/greencom>
- Guillen, J., Garcia-Olivares, A., Ojeda, E., Osorio, A., Chic, O., and Gonzalez, R. (2008). Long-term quantification of beach users using video monitoring, *Journal of Coastal Research*, Vol. 24, pp.1612-1619.
- Gunn, C. (2002). *Tourism Planning: Basics, Concepts, Cases*, London: Routledge.
- Gutman, P. (2003). What did the WSSD accomplish? *Environment*, Vol. 45, Issue 2, pp. 20-26.
- Hahn, T., Olsson, P., Folke, C. and Johansson, K. (2006). Trust-building, knowledge generation and organizational innovations: the role of a bridging organization for Adaptive co-management of a wetland landscape around Kristianstad, Sweden. *Human Ecology*, Vol. 34, pp. 573-592.
- Hall, M. (2000). *Tourism Planning: Policies, Process and Relationships*, Harlow: Prentice-Hall.
- Hall, C. and Jenkins, J. (2004). Tourism and public policy, Lew, A., Hall, C. and Williams, A. (Eds.), *A Companion to tourism*, Blackwell Publishing, Oxford, pp. 525-540.
- Halpern, B., Pyke, C., Fox, H., Haney, J., Schlaepfer, M. and Zaradic, P. (2006). Gaps and mismatches between global conservation priorities and spending, *Conservation Biology*, Vol. 20, pp. 56-64.
- Hamilton, A., Cunningham, A., Byarugaba, D. and Kayanja, F. (2000). Conservation in a region of political instability: Bwindi impenetrable forest, Uganda, *Conservation Biology*, Vol. 14, pp. 1722-1725.

- Hamin, M.E. (2001). The US National Park Service's partnership parks: collaborative responses to middle landscapes, *Land of Use Policy*, Vol. 18, Issue 2, pp. 123-135.
- Hamin, E. (2001b). *Stories of the Mojave: Interpretive Planning and the National Preserve*, Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- Ham, S.H., Sutherland, D.S. and Meganck, R.A. (1993). Applying environmental interpretation in protected areas of developing countries: Problems in exporting a US model, *Environmental Conservation*, Vol. 20, No.3, pp.232-242.
- Hammitt, W.E. (1981). The familiarity-preference component of on-site recreational experiences, *Leisure Sciences*, Vol. 4, pp. 177-193.
- Hayes, T. (2006). Parks, people, and forest protection: an institutional assessment of the effectiveness of Protected Areas, *World Development*, Vol. 34, No 12, pp. 2064-2075.
- Hearne, R.R. and Salinas, Z.M. (2002). The use and choice experiments in the analysis of tourist preferences for ecotourism development in Costa Rica, *Journal of Environmental Management*, Vol. 65, pp. 153-163.
- Heimlich, J.E. (2009). Environmental education evaluation: reinterpreting education as a strategy for meeting mission, *Evaluation and Program Planning*, Vol. 33, Issue 4, pp. 180-185.
- Heliotis, F.D. (1988). An inventory and review of the wetland resources in Greece. *Wetlands*, vol. 8, pp 15-31.
- Hendee, J.C. and Dawson, C.P. (2002). *Wilderness Management: Stewardship and Protection of Resources and Values*, 3rd edition. Fulcrum Publishing, Golden, Colorado.
- Hickey, F.R. (2006). Traditional marine resource management in Vanuatu: acknowledging, supporting and strengthening indigenous management systems, *SPC Traditional Marine Resource Management and Knowledge Information Bulletin*, Vol. 20, pp. 11.
- Hills, R. (2008). Loru rainforest protected area.
- Hoekstra, J.M., Boucher, T.M., Ricketts, T.H. and Roberts, C. (2005). Confronting a biome crisis: global disparities of habitat loss and protection, *Ecology Letters*, Vol. 8, pp. 23-29.
- Holly, F.M., Hallo, J.C., Baldwin, E.D. and Mainella, F.P. (2010). Incentives and disincentives for day visitors to park and ride public transportation at Acadia National Park. *Journal of Park and Recreation Administration*, Vol. 28, Issue 2, pp.74-93.
- Holt, A. and Kearsley, G.W. (1998). The modelling of visitor flow patterns. In proceedings 10th Colloquium of the Spatial Information Research Centre. P. Firms (ed). 16-19 Dec, Dunedin, New Zealand. University of Otago, ISBN1877139122. pp. 145-146.

- Horowitz, L.S. (1998). Integrating indigenous resource management with wildlife conservation: A case study of Batang Ai National Park, Sarawak, Malaysia. *Human ecology: An Interdisciplinary Journal*, Vol. 26, Issue 3, pp. 371-404.
- Hornback, K.E., and Eagles, P.F.J. (1998). Guidelines for public use measurement and reporting at parks and protected areas, Gland, Switzerland: World Commission on Protected Areas, World Conservation Union (IUCN).
- Hough, J. (2006). Developing capacity, Lockwood, M., Worboys, G.L. and Kothari, A (Eds.), *Managing Protected Areas: A Global Guide*, Earthscan, London, pp. 164-192.
- Huhtala, M., Kajala, L. and Vatanen, E. (2010). Local economic impacts of national park visitors' spending: the development process of an estimation method: Working Papers of the Finnish Forest Research Institute, No. 149.
- Hulme, D. and Murphree, M. (2001). Community conservation as policy: promise and performance, In: Hulme, D., Murphree, M. (Eds.), *African Wildlife and Livelihoods: The Promise and Performance of Community Conservation*, David Philip Publications, Cape Town, South Africa, pp. 280-297.
- Infield, M. and Namara, A. (2001). Community attitudes and behaviour towards conservation: an assessment of a community conservation programme around Lake Mburo National Park, Uganda, *Oryx*, Vol. 35, No. 1, pp. 48-60.
- Ingram, D. and Enroth, R.R. (1999). Timber certification prospects, Palo, M. and Uusivuori, J. (Eds.), *World Forests, Society and Environment*, Kluwer, Dordrecht, pp. 285-293.
- IUCN (1986). *Managing Protected Areas in the Tropics*. IUCN Gland Switzerland.
- IUCN (World Conservation Union) (1991). *Protected areas of the world: A review of national systems*, Vol. 2, pp. 184-192, IUCN Gland, Switzerland and Cambridge.
- IUCN (1993). *Parks for Life. Report of the Fourth World Congress on National Parks and Protected Areas*. IUCN, Gland, Switzerland, pp 252.
- IUCN, (1994). *Guidelines for protected areas management categories*, IUCN, Cambridge UK and Gland, Switzerland, pp 261.
- IUCN, (2008). *Guidelines for Protected Areas Management Categories, Part II, The Management Categories*, Author, Gland, Switzerland.
- Jarvis, T.D. (2000). The responsibility of national parks in rural development. In: Machlis, G.E., Field, D.R. (Eds.), *National Parks and Rural Development, Practice and Policy in the United States*, Island Press, Washington, D.C., pp. 219-230.

- Jenkins, C.N., Joppa, L. (2009). Expansion of the global terrestrial protected area System, *Biological Conservation*, Vol. 142, pp. 2166-2174.
- Jim, C.Y. and Steve, S.W.XU. (2002). Stifled stakeholders and subdued participation: interpreting local responses toward Shimentai Nature Reserve in South China, *Environmental Management*, Vol. 30, Issue 3, pp. 327-341.
- Jentoft, S. and McCay, B.J. (2003). The place of civil society in fisheries management, Wilson, D.C., Nielsen, J.R. and Degnbol, P. (Eds.), *The Fisheries Co-management Experience*, Fish and Fisheries Series, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, pp. 293-307.
- Job, H. (1996). Großschutzgebiete und ihre Akzeptanz bei Einheimischen, Das Beispiel der Nationalparke im Harz. *Geographische Rundschau*, Vol. 48, No. 3, pp. 159-165.
- Johannes, R.E. (1998). Government-supported, village-based management of marine resources in Vanuatu, *Ocean and Coastal Management*; Vol. 40, pp.165-86.
- Johannes, R.E. (2002). The renaissance of community-based marine resource management, *Annual Review of Ecology and Systematics*, Vol. 33, pp.317-340.
- Jones, P.J.S. and Burgess, J. (2005). Building partnership capacity for the collaborative management of marine protected areas in the UK: a preliminary analysis, *Journal of Environmental Management*, Vol. 77, Issue 3, pp. 227-243.
- Jones, N., Sophoulis, C.M., Iosifides, T., Botetzagias, I. and Evangelinos, I.K. (2009). The influence of social capital on environmental policy instruments, *Environmental Politics*, Vol. 18, Issue 4, pp. 595-611.
- Jones, N., Clark, J.R.A., Panteli, M., Proikaki, M. and Dimitrakopoulos, P.G. (2012). Local social capital and the acceptance of Protected Area policies: An empirical study of two Ramsar river delta ecosystems in northern Greece, *Journal of Environmental Management*, Vol. 96, Issue 1, pp. 55-63.
- Juutinen, A., Mitani, Y., Mäntymaa, E., Shoji, Y., Siikamäki, P. and Svento, R. (2011). Combining ecological and recreational aspect in national park management, A choice experiment application, *Ecological Economics*, Vol. 70, pp. 1231-1239.
- Kakabadse, Y.N. and Burns, S. (1994). *Movers and Shapers: NGO's in International Affairs*, Washington, World Resources Institute.
- Kammler, M., and Schernewski, G. (2004). Spatial and temporal analysis of beach tourism using webcam and aerial photographs, In *Managing the Baltic Sea, Coastline Reports*, Vol. 2, pp. 121-128.

- Keene, M. and Pullin, S.A. (2011). Realizing an effectiveness revolution in environmental management, *Journal of Environmental Management*, Vol. 92, pp. 2130-2135.
- Kerkvliet, J. and Nowell, C. (2000). Tool for recreation management in parks: The case of the greater Yellowstone's blue-ribbon fishery, *Ecological Economics*, Vol. 34, pp. 89-100.
- Keul, A., and Kühberger, A. (1997). Tracking the Salzburg tourist, *Annals of Tourism Research*, Vol. 24, pp. 1008-1012.
- Kleiman, D.G.R., Richard, P., Miller, B.J., Clark, T.W., Scott, J., Robinson, M., Wallace, J., Richard, L., Cabin, R.J. and Felleman, F. (2000). Improving the evaluation of conservation programs, *Conservation Biology*, Vol. 14, Issue 2, pp. 356-365.
- Koester, V. (2002). The five global biodiversity-related conventions: a stocktaking, *Review of European Community and International Environmental Law*, Vol. 11, Issue 1, pp. 96-103.
- Koontz T.M. (1999). Citizen Participation: Conflicting Interests in State and National Agency policy Making, *The Social Science Journal*, Vol. 36, No 3, pp. 441-458.
- Kousis, M. and Lenaki, K. (1999). Protest events and environmental claims in Greece: Exploring the effects of the external environment, 27th ECPR Joint Sessions, March 26-31, Manheim.
- Koutroumanidis, T., S. Tampakis, E. Manolas, D. Giannoukos, and C. Stoupas. (2006). The involvement of farmers in multiple business activities in the context of sustainable management: The case of the prefecture of Corfu, In *Proceedings of Naxos International Conference: Sustainable Management and Development of Mountainous and Island Areas*, Naxos 29/9-1/10, (edited by Manolas, E.), Vol I, pp. 245-253.
- LaChapelle, P.R., McCool, S.F. and Patterson, M.E. (2003). Barriers to effective natural resource planning in a "messy" world, *Society and Natural Resources*, Vol. 16, pp. 473-490.
- Lai, P.H. and Nepal, S.K. (2006). Local perspectives of ecotourism development in Tawushan Nature Reserve, Taiwan, *Tourism Management*, Vol. 27, pp. 1117-1129.
- Lane, P. (1993). *Tourism strategies and rural development: A review for the OECD*, Bristol, UK.
- Lane, M.B. and Morrison, T.H. (2006). Public interest or private agenda? A meditation on the role of NGOs in environmental policy and management in Australia, *Journal of Rural Studies*, Vol. 20, Issue 2, pp.232-242.
- Lane, M.B. (2006). Evaluating the governance of coastal resources and environments in Vanuatu, *Technical Report IWP-Pacific, International Waters Project*, Vol. 37, SPREP, Apia, Samoa.

- Lange, S. and Müller, B. (2009). Turning Technical Experts into Multifunctional Managers of Protected Areas. *eco.mont*, Vol. 1, Issue 1, pp. 63-67.
- Larson, A. and Ribot, J. (2004). Democratic decentralization through a natural resource lens: an introduction, *European Journal of Development Research*, Vol. 16, pp. 1-25.
- Laube, M.M. and Stout, R.W. (2000). Grand Canyon National Park – assessment of transportation alternatives, *Transportation Research Record – Transit: Planning, Intermodal Facilities, Management and Marketing*, Vol. 1735, pp. 59-69.
- Lebel, L., Anderies, J.M., Campbell, B., Folke, C., Hatfield-Dodds, S., Hughes, T.P. and Wilson, J. (2006). Governance and the capacity to manage resilience in regional social–ecological systems, *Ecology and Society*, Vol. 11, Issue 1, pp.19.
- Le Block, F. (1997). LIFE-Natura 1996 et l’emploi, estimation des emplois financiers dans le cadre des projets LIFE 96. European Commission, DG XI, Brussels.
- Leeuwis, C. (2004). *Communication for Rural Innovation: Rethinking Agricultural Extension*, Third Edition, eds., Blackwell Publishing.
- Lemelin, R.H. and Maher P.T. (2009). Nanuk of the Torngats: human-polar bear interactions in Torngat Mountains National Park, Labrador, Canada. *Human Dimensions of Wildlife*, Vol.14, Issue 2, pp. 152-155.
- Leung, Y.F; Marion, L.J.; Ferguson, Janet Y. (1997). Methods for assessing and monitoring backcountry trail conditions: An empirical comparison. In: Harmon, David, ed. *Making Protection Work: Proceedings of the 9th George Wright Society Conference on Research and Resource Management in Parks and on Public Lands*; Albuquerque, NM. Hancock, MI: The George Wright Society: 406-414.
- Lew, A. and McKercher, B. (2002). Trip destinations, gateways and itineraries: the example of Hong Kong, *Tourism Management*, Vol. 23, Issue 6, pp. 609-621.
- Lewis, C. (1996) *Managing Conflicts in Protected Areas*, Gland, Switzerland and Cambridge, UK: IUCN.
- Leverington, F., Hockings, M., Pavese, H., Costa, K.L. and Courrau, J. (2008) *Management effectiveness evaluation in protected areas: Report for the project ‘Global study into management effectiveness evaluation of protected areas*, The University of Queensland, IUCN WCPA, TNC, WWF, Gattton, Australia.
- Liebecke, R., Wagner, K. and Suda, M. (2008a). Die Akzeptanz des Nationalparks bei der lokalen Bevölkerung, *Berichte aus dem Nationalpark Heft 3/2008 Grafenau*, Nationalpark Bayerischer Wald.

- Liebecke, R., Wagner, K. and Suda, M. (2008b). Nationalparks im Spannungsfeld zwischen Prozessschutz, traditionellen Werten und Tourismus - Das Beispiel Nationalpark Bayerischer Wald [National parks between ecological integrity, traditional values and tourism - The example of Bayerischer Wald National Park], *Jahrbuch des Vereins zum Schutz der Bergwelt*, Vol. 73, pp. 125-138.
- Lindsey, G., Han, Y., Wilson, J. and Yang, J. (2006). Neighborhood correlates of urban trail use, *Journal of Physical Activity and Health*, Vol. 3, Issue 1, pp. 139-157.
- Lockwood, M. (2010). Good governance for terrestrial protected areas: A framework, principles and performance outcomes, *Journal of Environmental Management*, Vol. 91, Issue 3, pp. 754-766.
- Long, P. and Nuckolls, J. (1994). Organizing resources for rural tourism development: The importance of leadership, planning and technical assistance, *Tourism Recreation Research*, Vol.19, pp. 19-34.
- Loomis, J.B. (2000). Counting on recreation use data: a call for long term monitoring, *Journal of Leisure Research*, Vol. 32, Issue1, pp. 93-96.
- Low, W. and Davenport, E. (2002). NGO capacity building and sustainability in the Pacific, *Asia Pacific Viewpoint*, Vol. 43, pp. 367-379.
- Lowe P., Murdoch, J. and Ward, N. (1995). Networks in rural development: beyond endogenous and exogenous approaches, In J.D.Van der Ploed & G. Van Dijk (Eds), *Beyond modernisation, the impact of endogenous rural development*, The Netherlands: Van Gorrum, Assen.
- Lowry, W.R. (1998). *Preserving Public Lands for the Future: The Politics of Intergenerational Goods*, Georgetown University Press, Washington.
- Lu, D.J., Ghou, Y.F. and Yuan, H.W. (2005). Paradigm shift in the institutional arrangement of protected areas management in Taiwan- a case study of Wu-Wei-Kang Waterfowl Wildlife Refuge in Ilan, Taiwan, *Environmental Science and Policy*, Vol. 8, Issue 4, pp. 418-430.
- Lue, C.C., Crompton, J.L. and Fesenmaier, D.R. (1993). Conceptualisation of multi-destination pleasure trips, *Annals of Tourism Research*, Vol. 20, pp. 289-301.
- Lumsdon, L. (2006). Factors affecting the design of tourism bus services, *Annals of Tourism Research*, Vol. 33, pp. 748-766.
- Lynch, J., Vogt, C., Cindrity, S., Nelson, C. (2002). Measuring and monitoring trail use: a nationwide survey of state and federal trail managers Report for Michigan Department of Transportation (via the Pere Marquette Rail-Trail Research Project). Michigan State University, Department of Park, Recreation and Tourism Resources.
- Maikhuri, R.K., Nautiyal, S., Rao, K.S. and Saxena, K.G. (2001). Conservation policy-people conflicts: a case study from Nanda Devi Biosphere

- Reserve (a World Heritage Site), India, *Forest Policy and Economics*, Vol. 2, pp. 355-365.
- Manfredo, M.J., Driver, B.L. and Brown, P.J. (1983). A Test of concepts inherent in experience based setting management for outdoor recreation areas, *Journal of Leisure Research*, Vol.15, pp. 263-283.
- Manfredo, M., Teel, T. and Bright, A.D. (2004). Application of the concepts of values and attitudes in human dimensions of natural resources research, In: Manfredo, M., Vaske, J., Bruyere, B., Field, D., Brown, P. (Eds.), *Society and Natural Resources: A Summary of Knowledge*, Modern Litho, Jefferson, MO, USA, pp. 271-282.
- Manning, R.E. (2008). *Parks and Carrying Capacity Commons without Tragedy*, Island Press, Corvallis, Oregon.
- Manolas, E., Karanikola, P., Tampakis, S., Alexoudis, I. and Boutakis, G. (2008). Characteristics of educators and their views on the work of the Environmental Education Center of Soufli, *Economic and Environmental Studies*, No. 11/2008, pp.123-135.
- Manolas, E. and Tampakis, S. (2010). Environmental Responsibility: Teachers Views, *Journal of Teacher Education for Sustainability*, Vol. 12, No.1, pp. 27-36.
- Mauerhofer, V. (2008). Conservation of wildlife in the European Union with a focus on Austria, Panjwani, R. (Ed.), *Wildlife Law: A Global Perspective*, American Bar Association (ABA) Publishing, Chicago, pp. 1-55.
- Mauerhofer, V. (2011). A bottom-up 'Convention-Check' to improve top-down global protected area governance, *Land Use Policy*, Vol. 28, Issue 4, pp. 877-886.
- Mayer, M., Müller, M., Woltering, M., Arnegger, J. and Job, H. (2010). The economic impact of six German national parks. *Landscape and Urban Planning*, Vol. 97, pp. 73-82.
- Mbile, P., Vabi, M., Meboka, M., Okon, D., Arrey-Mbo, J., Nkongho, F. and Ebong, E. (2005). Linking management and livelihood in environmental conservation: case of the Korup National Park Cameroon, *Journal of Environmental Management*, Vol. 76, Issue 1, pp. 1-13.
- McCarthy, J. (2007). States of nature: theorizing the state in environmental governance, *Review of International Political Economy*, Vol. 14, Issue 1, pp. 176-194.
- McClanahan, T., Davies, J. and Maina, J. (2005). Factors influencing resource users and managers' perceptions towards marine protected area management in Kenya, *Environmental Conservation*, Vol. 32, pp. 42-49.

- McCool, S.F. and Guthrie, K. (2001). Mapping the dimensions of successful public participation in messy natural resources management situations, *Society and Natural Resources*, Vol. 14, pp. 309-323.
- McCool, S.F., Nkhata, B., Breen, C. and Freimund, A.W. (2013). A heuristic framework for reflecting protected area and their stewardship in the 21st century, *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, Vol. 1-2, pp.9-17.
- McDonald, C.D. and Hammitt, W.E. (1983). Managing River Environments for the Participation Motives of Stream Floaters, *Journal of Environmental Management*, Vol. 16, pp.369-377.
- McDonald, I.R. and Boucher, M.T. (2011). Global development and the future of protected area strategy, *Biological Conservation*, Vol. 144, pp. 383-392.
- McKercher, B. and Lew, A. (2003). Distance decay and the impact of effective tourism exclusion zones on international travel flows, *Journal of Travel Research*, Vol. 42, Issue 2, pp. 159-165.
- McKercher, B. and Lew, A.A. (2004). Tourist flows and the spatial distribution of tourists, In A.A. Lew., M. Hall and A.M. Williams (Eds.), *A companion to tourism* (pp. 36-48). Malden, MA: Blackwell Publishing.
- McKercher B. and Lau G. (2008). Movement patterns of tourists within a destination, *Tourism Geographies*, Vol. 10, pp. 355-374.
- McLean, J., and Stræde, S. (2003). Conservation, relocation, and the paradigms of park and people management – A case study of Padampur villages and the Royal Chitwan National Park, Nepal, *Society and Natural Resources*, Vol. 16, No. 6, pp. 509-526.
- McNeely, J.A. (1993), *Parks for Life: Report of the 4th World Congress of National Parks and Protected Areas*, Caracas, Venezuela, 10-12 February 1992, World Conservation Union, Gland, Switzerland.
- McNeely, J.A. (1994). Protected areas for the 21st century: working to provide benefits to society, *Biodiversity and Conservation*, Vol. 3, Issue 5, pp. 390-405.
- McNeely, J.A., Harrison, J. and Dingwall, P. (1994). Protecting nature: Regional reviews of protected areas, IUCN Gland, Switzerland.
- Mehta, J.N. and Kellert, S.R. (1998) Local attitudes toward community-based conservation policy and programmes in Nepal: a case study in the Makalu-Barun Conservation Area, *Environmental Conservation*, Vol. 25, pp. 320-333.
- Mehta, J.N. and Heinen, J.T. (2001). Does community-based conservation shape favourable attitudes among locals? An empirical study from Nepal, *Environmental Management*, Vol. 28, pp. 165-177.

- Mendelson, E.S. and Glenn, K.J. (2002). Transnational networks and NGO's in Postcommunist Societies, *The Power and limits of NGO's*, Mendelson, E.S. and Glenn, K.J.(Eds.), Columbia University Press, pp. 1-3.
- Mings, R.C. and McHugh, K.C. (1992). The spatial configuration of travel to Yellowstone National Park, *Journal of Travel Research*, Vol. 30, pp. 38-46.
- Mitchell, R.E. and Reid, D.G. (2001). Community integration: island tourism in Peru, *Annals of Tourism Research*, Vol. 28, No. 1, pp. 113-139.
- Montinola, G. (1999). Politicians, parties, and the persistence of weak states: lessons from the Philippines, *Development and Change*, Vol. 30, pp. 739-774.
- Moore, S.A. and Lee, R.G. (1999). Understanding dispute resolution processes for American and Australian public wildlands: Towards a conceptual framework for managers. *Environmental Management*, No 23, pp 453-465.
- Morphet, S. (1996). NGO's and the environment, *The Conscience of the World: The Influence of the Non-Governmental Organisations in the U.N.*, Willetts, P. (Ed.), Washington, Brookings Institute, pp. 116-146.
- Morris, R.K.A. (2011). The application of the Habitats Directive in the UK: compliance or gold plating? *Land Use Policy*, Vol. 28, Issue 1, pp. 361-369.
- Moscardo G. (1998). Interpretation and sustainable tourism: Functions, examples and principles, *The Journal of Tourism Studies*, Vol. 9, No. 1, pp.2-13.
- Mose, I. (2007). Protected areas and regional development in Europe, *Towards a new model for the 21st century*, Mose, I. (Eds.), Ashgate, UK.
- Mose, I. and Weixlbaumer, N. (2007). A new paradigm for protected areas in Europe? In I. Mose (Eds.), *Protected areas and regional development in Europe, Towards a new model for the 21st century* (pp. 3-19). Aldershot, UK: Ashgate.
- Muhar, A. (2001). Erholungsnutzung und Besucherlenkung, In: LIFE-Projekt Wildnisgebiet Dürrenstein, *Forschungsbericht Begleitforschung 1997–2001. [Recreational use and visitor management in the Dürrenstein Wilderness Area]* Amt der NÖ. Landesregierung, St.Pölten, pp. 285-313.
- Mukherjee, A. and Borad, C.K. (2004). Integrated approach towards conservation of Gir National Park: the last refuge of Asiatic Lions, India, *Biodiversity Conservation*, Vol.13, pp. 2165-2182.
- Murphy, P.E. and Keller, C.P. (1990). Destination travel patterns: an examination and modelling of tourist patterns on Vancouver Island, British Columbia, *Leisure Sciences*, Vol. 12, Issue1, pp. 49-65.

- Murphy, P. (1992). Urban tourism and visitor behaviour, *American Behavioral Scientist*, Vol. 36, pp. 200-211.
- National Park Service (1999). *Transportation Planning Guidebook*, Park Facility Management Division.
- National Park Service, (2008). NPS stats. National Park Service Public Use Statistics Office, Retrieved December 1, 2008 from <http://www.nature.nps.gov/stats/>.
- Naughton-Treves, L., Holland, M.B. and Brandon, K. (2005). The role of protected areas in conserving biodiversity and sustaining local livelihoods, *Annual Review of Environment and Resources*, Vol. 30, pp. 219-252.
- Nareshwar M. (2006). Integrating interpretation into sustainable development, *Interpreting World Heritage 2006*, International Conference. Puerto Rico: Association of Interpretation.
- Newfoundland and Labrador, (2009). Department of Tourism, Culture and Recreation. Uncommon potential – A vision of Newfoundland and Labrador tourism. St Johns: Newfoundland and Labrador, Department of Tourism, Culture and Recreation URL: http://www.tcr.gov.nl.ca/tcr/publications/2009/Vision_2020_Print_Text.pdf
- Newsome, D. (2002). *Natural Area Tourism Ecology Impacts Management*, Multilingual Matters.
- Nurse-Bray, M. and Rist, P. (2009). Co-management and protected area management: achieving effective management of a contested site, lessons from the Great Barrier Reef World Heritage Area (GBRWH), *Marine Policy*, Vol. 33, Issue 1, pp. 118-127.
- Obiri, J.A.F and Lawes, M.J. (2002). Attitudes of coastal-forest users in Eastern Cape Province to management options arising from new South African forest policies, *Environmental Conservation*, Vol. 29, pp. 519-529.
- Obua, J. and Harding, D. M. (1996). Visitor characteristics and attitudes towards Kibale Natinal Park, Uganda, *Tourism Management*, Vol. 17, No. 7, pp. 495-505.
- Oku, H. and Fukamachi, K. (2004). The differences in scenic perception of forest visitors through their attributes and recreational activity, *Land-scape and urban planning*, Vol. 75 Issue 1-2, pp. 34-42.
- Olsson, P., Folke, C., Galaz, V., Hahn, T. and Schultz, L. (2007). Enhancing the fit through adaptive co-management: creating and maintaining bridging functions for matching scales in the Kristianstads Vattenrike Biosphere Reserve Sweden, *Ecology and Society*, Vol. 12, No 1, pp.28.
- Oppermann, M. (1995). A model of travel itineraries, *Journal of Travel Research*, Vol. 33, Issue, 4, pp. 57-61.

- Orellana, D., Bregt, A.K., Ligtenberg, A. and Wachowicz, M. (2011). Exploring visitor movement patterns in natural recreational areas, *Tourism Management*, Vol.33, Issue 3, pp. 672-682.
- Ormsby, A. and Kaplin, B.A. (2005). A framework for understanding community resident perceptions of Masoala National Park, Madagascar, *Environmental Conservation*, Vol. 32, No. 2, pp. 156-164.
- Osler, A. (1997). The contribution of community action programmes in the fields of education, Training and youth to the development of citizenship with a European dimension, Final report to the European Commission, The University of Birmingham.
- Ouyang, Z., Wang, X., Miao, H. and Han, N. (2002). Problems of management system of China's nature preservation zones and their solution, *Science and Technology Review*, Vol. 1, pp. 49-52.
- Packer J. and Ballantyne R. (2004). Is educational leisure a contradiction in terms? Exploring the synergy of education and entertainment. *Annals of Leisure Research*, Vol. 7, Issue 1. pp. 54-71.
- Papageorgiou, K. (1996). An evaluation of the national park system of Greece with particular reference to recreational management in the Vikos-Aoos national park, Ph.D. Thesis, Sheffield University.
- Papageorgiou and Kassioumis, (2005). The national park context in Greece: Park users' perspectives of issues in park administration, *Journal for Nature Conservation*, Vol. 13, Issue 4, pp. 231-246.
- Papaspyropoulos, G.K., Blioumis, V., Christodoulou, S.A., Birtsas, K.P. and Skordas, E.K. (2012). Challenges in implementing environmental management accounting tools: the case of a nonprofit forestry organization, *Journal of Cleaner Production*, Vol. 29-30, pp. 132-143.
- Parnell, M. (2002). Public participation in environmental decision making, available in: <http://www.edo.org.au/edosa/research/aialpaper.htm>
- Petterbone, D., Newman, P. and Lawson, S.R. (2010). Estimating visitor use at attraction sites and trailheads in Yosemite National Park using automated visitor counters, *Landscape and Urban Planning*, Vol. 97, pp. 229-238.
- Pettebone, D., Newman, P., Lawson, S., Hunt, L., Monz, C. and Zwiefka, J. (2011). Estimating visitors' travel mode choices along the Bear Lake Road in Rocky Mountain National Park, *Journal of Transport Geography*, Vol. 19, Issue 6, pp. 1210-1221.
- Phillips, A. (2002). Management Guidelines for IUCN Category V Protected Areas: Protected Landscapes/Seascapes, IUCN Gland, Switzerland and Cambridge, UK., pp. 122.
- Picard, C.H. (2003). Post-apartheid perceptions of the Greater St Lucia Wetland Park, South Africa, *Environmental Conservation*, Vol. 30, pp. 182-191.

- Pickvance, C.G. (1990a). Introduction: the institutional context of local economic development: central controls, spatial policies and local economic policies, Harloe, M., Pickvance, C.G. and Urry, J. (Eds.), *Place, Policy and Politics, Do localities Matter?* Unwin Hyman, London, pp. 1-41.
- Pickvance, C.G. (1990b). Council economic intervention and political conflict in a declining resort: the Isle of Thanet, Harloe, M., Pickvance, C.G. and Urry, J. (Eds.), *Place, Policy and Politics, Do localities matter?* Unwin Hyman, London, pp. 165-186.
- Piperopoulos, P.G. and Tsantopoulos, E.G. (2006). The characteristics of environmental organizations in Greece in relation to employment of a public relations officer, *Environmental Politics*, Vol. 15, No 3, pp. 454-461.
- Plummer, R. and Fennell, D. (2009). Managing protected areas for sustainable tourism: prospects for adaptive co-management, *Journal of Sustainable Tourism*, Vol. 17, Issue 2, pp.149-168.
- Powell, L. (2002). Western and Russian environmental NGO's: A greener Russia?, *The Power and limits of NGO's*, Mendelson, E.S. and Glenn, K.J.(Eds.), Columbia University Press, pp. 126-127.
- Pretty, J. and Ward, H. (2001). Social capital and the environment, *World Development*, Vol. 29, pp. 209-227.
- Pröbstl, U. (2003). Natura 2000- The influence of the European directives on the development of nature-based sport and outdoor recreation in mountain areas, *Journal of Nature Conservation*, Vol. 11, Issue 4, pp. 340-345.
- Pullin, A.S. and Knight, T.M. (2009). Doing more good than harm - building an evidencebase for conservation and environmental management, *Biological Conservation*, Vol. 142, Issue 5, pp. 931-934.
- Putnam, R.D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*, Simon and Schuster Paperbacks, New York.
- Puustinen, J., Pouta, E., Neuvonen, M. and Sievänen, T. (2009). Visits to national parks and the provision of natural and man-made recreation and tourism resources, *Journal of Ecotourism*, Vol. 8, Issue 1, pp.18-31.
- Pyrovetsi, M. and Daoutopoulos, G. (1997). Contrasts in conservation attitudes and agricultural practices between farmers operating in wetlands and a plain in Macedonia, Greece, *Environmental Conservation*, Vol. 24, No. 1, pp. 76-82.
- Rao, K.S., Maikhuri, R.K. and Saxena, K.G., (2003). Local people's knowledge, aptitude and perceptions of planning and management issues in Nanda Devi Biosphere Reserve, India, *Environmental Management*, Vol. 31, Issue 2, pp.168-181.

- Redclift, M. (2005). Sustainable development (1985-2005): an oxymoron comes of age, *Sustainable Development*, Vol. 13, No. 4, pp. 212-227.
- Redford, K.H., Coppolillo, P., Sanderson, E.W. and Fonseca, G.A.B. (2003). Mapping the conservation landscape, *Conservation Biology* Vol. 17, Issue 1, pp. 116.
- Reed, G.M. (1997). The provision of environmental goods and services by local non-governmental organizations: an illustration from the Squamish Forest District, Canada, *Journal of Rural Studies*, Vol. 13, No. 2 pp. 177-196.
- Reed, M.S., Dougill, A.J. and Baker, T. (2008). Participatory indicator development: what can ecologists and local communities learn from each other? *Ecological Applications*, Vol. 18, pp.1253-1269.
- Reed, M.S. (2008). Stakeholder participation for environmental management: a literature review, *Biological Conservation*, Vol. 141, pp. 2417-2431.
- Reihanian, A., Mahmood, N.Z.B., Kahrom, E. and Hin, T.W. (2012). Sustainable tourism development strategy by SWOT analysis: Boujagh National Park, Iran, *Tourism Management Perspectives*, Vol. 4, pp. 223-228.
- Reinius, S.W. and Fredman, P. (2007). Protected areas as attractions, *Annals of Tourism Research*, Vol. 34, No. 4, pp. 839-854.
- Revermann, C. and Petermann, T. (2003). Tourismus in Großschutzgebieten: Impulse für eine nachhaltige Regionalentwicklung, *Studien des Büros für Technikfolgen- Abschätzung beim Deutschen Bundestag Berlin*: Sigma.
- Richards, M. (1996). Protected areas, people and incentives in the search for sustainable forest conservation in Honduras, *Environmental Conservation*, Vol. 23, Issue 3, pp. 207-217.
- Richards, C., Blackstock, K.L. and Carter, C.E. (2004). Practical Approaches to Participation SERG Policy Brief No. 1. Macauley Land Use Research Institute, Aberdeen.
- Roberts, L. (2002). Farm Tourism – Its Contribution to the Economic Sustainability of Europe's Countryside, In: Harris, R., Griffin, T., Williams, P. (Eds.) *Sustainable Tourism: A Global Perspective*, Butterworth and Heinemann, New York, pp. 195-208.
- Rohrschneider, R. and Dalton, R.J. (2002). A Global network? Transnational cooperation among environmental groups, *The Journal of Politics*, Vol. 64, pp. 510-533.
- Rolston, H. (2002). From beauty to duty: aesthetics of nature and environmental ethics, In: Berleant, A. (Ed.), *Environment and the Arts: Perspectives on Environmental Aesthetics*, Ashgate, Aldershot and Burlington, pp. 127-142.

- Röper, M. (2000). On the way to a better state? The role of NGOs in the planning and implementation of protected areas in Brazil, *Geojournal*, Vol. 52, No. 1, pp. 61-69.
- Rowe, G., Marsh, R. and Frewer, L.J. (2004). Evaluation of a deliberative conference in science, Technology and Human Values, Vol. 29, pp. 88-121.
- Runte, A. (1997). *National Parks: The American Experience*, University of Nebraska Press, Lincoln.
- Saarinén, J. (2003). The regional economic of tourism in Northern Finland: the socioeconomic implications of recent tourism development and future possibilities, *Scandinavian Journal of Tourism and Hospitality*, Vol. 3, pp. 91-113.
- Sah, J.P. and Heinen, J.T. (2001). Wetland resource use and conservation attitudes among indigenous and migrant peoples in Ghodaghodi Lake area, Nepal, *Environmental Conservation*, Vol. 28, pp. 345-356.
- Salafsky, N., Cauley, H., Balachander, G., Cordes, B., Parks, J., Margoluis, C., Bhatt, S., Encarnacion, C., Russell, D. and Margoluis, R. (2001). A systematic test of enterprise strategy for community-based biodiversity conservation, *Conservation Biology*, Vol. 15, No. 16, pp. 1585-1595.
- Salerno, F., Viviano, G., Manfredi, C.E., Caroli, P., Thakuri, S. And Tartari, G. (2013). Multiple Carrying Capacities from a management-oriented perspective to operationalize sustainable tourism in protected areas, *Journal of Environmental Management*, Vol. 128, pp. 116-125.
- Schaal, P. (2009). Synthese der Fallbeispiele: Zukunftsperspektiven der Schutzgebietsplanung, In I. Mose (Ed.), *Wahrnehmungsgeografische Studien Band Wahrnehmung und Akzeptanz von Großschutzgebieten* (pp. 199-214). Oldenburg: BIS-Verlag der Carl von Ossietzky Universität.
- Schenk, A., Hunziker, M. and Kienast, F. (2007). Factors influencing the acceptance of nature conservation measures– A qualitative study in Switzerland, *Journal of Environmental Management*, Vol. 83, No. 1, pp. 66-79.
- Schneider, I.E. and Burnett, G.W. (2000). Protected area management in Jordan, *Environmental Management*, Vol. 25, Issue 3, pp. 241-246.
- Schoon, M. (2008). Adaptive governance in transboundary conservation: the influences of scale, path dependency and institutional evolution, Paper Presented at the Annual Meeting of the International Congress for Conservation Biology, Convention Center, Chattanooga, Tennessee, Jul 10, 2008 www.allacademic.com/meta/p239780_index.html.
- Scriabine, R. (1996). Putting people into policy: The role of environmental education and communication, GreenCOM discussion paper, Green-

- COM Environmental Education and Communication Project U.S. Agency for International Development.
- Selby, A., Petäjistö, L. and Huhtala, M. (2011). The realisation of tourism business opportunities adjacent to three national parks in southern Finland: entrepreneurs and local decision-makers matter, *Forest Policy and Economics*, Vol. 13, Issue 6, pp. 446-455.
- Sellers, R. (1997). *Preserving Nature in the National Parks: A History*, Yale University Press, New Haven.
- Senecah, L.S. (2004). The trinity of voice: The role of practical theory in planning and evaluating the effectiveness of environmental participatory process, in Stephen P. Depoe, John W. Delicath, Marie – France Aepli Elsenbeer (Eds), *Communication and Public Participation in environmental decision making*, pp. 13-14, State University Of New York Press, USA.
- Siebenhüner, B. (2007). Administrator of global biodiversity: the secretariat of the convention on biological diversity, *Biodiversity Conservation*, Vol. 16, Issue 1, pp. 259-274.
- Sims, C.B., Hodges, J.M., Fly, J. and Stephens, B. (2005). Modeling acceptance of a shuttle system in the Great Smoky Mountains National Park, *Journal of Park and Recreation Administration*, Vol. 23, pp. 25-44.
- Sims, R.E.K. (2010). Conservation and development: Evidence from Thai protected areas, *Journal of Environmental Economics and Management*, Vol. 60, Issue 2, pp. 94-114.
- Shaw, G. (2004). Entrepreneurial cultures and small business enterprises in tourism, Lew, A., Hall, C. and Williams, A. (Eds.), *A Companion to tourism*, Blackwell Publishing, Oxford, pp. 122-134.
- Shemweta, D.T.K. and Kideghesho, J.R. (2000). Human wildlife conflicts in Tanzania: what research and extension could offer to conflicts resolution, 1st University Wide Conference, Proceedings, Morogoro.
- Shen, L., Jiang, S. and Yuan, H. (2012). Critical indicators for assessing the contribution of infrastructure projects to coordinated urban-rural development in China, *Habitat International*, Vol. 36, pp. 237-246.
- Sheykhi, M.T. (2009). Domestic Tourism in Iran, *Tourismos, An International Multidisciplinary Journal of Tourism*, Vol. 4, No. 1, pp. 109-123.
- Shifan, Y., Vary, D. and Geyer, D. (2006). Demand for park shuttle services: a stated preference approach, *Journal of Transport Geography*, Vol. 14, Issue 1, pp. 52-59.
- Shova, T. and Hubacek, K. (2011). Drivers of illegal resource extraction: An analysis of Bardia National Park, Nepal, *Journal of Environmental Management*, Vol. 92, Issue 1, pp. 156-164.

- Sirakaya, E., Jamal, T.B. and Choi, H.S. (2001). Developing Indicators for Destination Sustainability, In Weaver, D.B. (Ed.), *The Encyclopedia of Ecotourism*. CAB international, Oxford, UK, pp. 411-432.
- Skanavis, C. Sakellari, M. and Petreniti, V. (2005). The potential of free-choice learning for environmental participation in Greece, *Environmental Education Research*, Vol. 11, No. 3, pp. 164-176.
- Skanavis, C. and Giannoulis, C. (2009). A training model for environmental educators and interpreters employed in Greek protected areas and ecotourism settings, *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, Vol. 16, No. 3, pp. 49-68.
- Skanavis, C. and Giannoulis, C. (2010). Improving the quality of ecotourism through advancing education & training of Greek eco-tour guides: the role of training in environmental interpretation, *Tourismos: An international Multidisciplinary Journal of Tourism*, Vol. 5, No. 2, pp. 49-68.
- Skanavis, C., Zacharaki, P., Giannoulis, C. and Petreniti, V. (2011). Education on sustainable development based on Local Agenda 21, *Journal of Environmental Protection*, Vol. 2, pp.371-378.
- Skanavis, C. and Sakellari, M. (2011). International tourism, domestic tourism and environmental change: Environmental education can find the balance, *Tourismos: An international Multidisciplinary Journal of Tourism*, Vol. 6, No 1, pp.233-249.
- Songorwa, A.N. (1999). Community-based wildlife management (CWM) in Tanzania: Are the communities interested? *World*, Vol. 27, No. 12, pp. 2031-2079.
- Spangenberg, J.H. (2002). Environmental space and the prism of sustainability: frameworks for indicators measuring sustainable development, *Ecological Indicators*, Vol. 2, No. 3, pp. 295-309.
- Speckbacher, G. (2003). The economics of performance management in nonprofit organizations, *Nonprofit Management and Leadership*, Vol. 13, Issue 3, pp. 267-281.
- Stewart, J. and Jones, G. (2003). *Renegotiating the Environment*, first edition, The Federation Press, Sydney.
- Soutullo, A., De Castro, M. and Urios, V. (2008). Linking political and scientifically derived targets for global biodiversity conservation: implications for the expansion of the global network of protected areas, *Diversity and Distributions*, Vol.14, pp. 604-613.
- Speth, J.G. (2003). Perspectives on the Johannesburg Summit, *Environment*, Vol. 45, Issue 1, pp. 24-29.
- Stamieszkin, K., Wielgus, J. and Gerber, L.R. (2009). Management of a marine protected area for sustainability and conflict resolution: lessons

- from Loreto Bay National Park (Baja California Sur, Mexico), *Ocean and Coastal Management*, Vol. 52, Issue 9, pp. 449-458.
- Stevens, S. (1997). *Conservation through cultural survival: Indigenous peoples and protected areas*, Washington, Island Press.
- Steward, J. and Jones, G. (2003). *Renegotiating the Environment*, The Federation Press, Sydney.
- Stoll-Kleemann, S. (2001a). Opposition to the designation of protected areas in Germany, *Journal of Environmental Planning and Management*, Vol. 44, No. 1, pp. 109-128.
- Stoll-Kleemann, S. (2001b). Barriers to nature conservation in Germany: A model explaining opposition to protected areas, *Journal of Environmental Psychology*, Vol. 21, pp. 369-385.
- Stolton, S. (2010). Protected areas: Linking environment and well-being, In: Stolten, S. and Dudley, N. (Eds.), *Arguments for protected areas: Multiple benefits for conservation and use* (pp. 1-12), Earthscan, London, UK.
- Soutsas, K., Tsantopoulos, G., Arabatzis, G. and Christopoulou, O. (2006). Characteristics of tourism regions using categorical regression: The case of Metsovo (Greece), *Sustainable Development and Planning*, Vol. 1, No. 1, pp. 32-45.
- Stringer, L.C. and Reed, M.S. (2007). Land degradation assessment in southern Africa: integrating local and scientific knowledge bases, *Land Degradation and Development*, Vol. 18, pp. 99-116.
- Struhsaker, T.T., Struhsaker, P.J. and Siex, K.S. (2005). Conserving Africa's rain forests: problems in protected areas and possible solutions, *Biological Conservation*, Vol. 123, pp. 45-54.
- Suckall, N., Fraser, E., Cooper, P., and Quinn, C. (2008), Visitor perceptions of rural landscapes: A case study in the Peak District National Park, England, *Journal of Environmental Management*, vol. 90, no. 2, pp. 1195-1203.
- Suh, J. and Harisson, S. (2005). Management objectives and economic value of national parks preservation, conservation and development, Discussion paper No. 337, May 2005, School of Economics, The University of Queensland, Australia, p. 15.
- Sundar, N. (2001). Is devolution democratization, *World Development*, Vol. 29, pp. 2007-2023.
- Susskind, L. (2008). Strengthening the global environmental treaty system, *Issues in Science and Technology*, Vol. 25, Issue 1, pp. 61-69.
- Svoronou, E. and Holden, A. (2005). Ecotourism as a tool for nature conservation: the role of WWF Greece in the Dadia-Lefkimi- Soufli forest reserve in Greece, *Journal of Sustainable Tourism*, Vol. 13, Issue 5, pp. 456-467.

- Tampakis, S., Tsantopoulos, G., Arabatzi, Z. and Tsikna, A. (2006). Education and local rural development, Πρακτικά του 1^{ου} Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου του Τμήματος Δασολογίας και Διαχείρισης Περιβάλλοντος και Φυσικών Πόρων του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης, με θέμα "Sustainable Management and Development of Mountainous and Island Areas", Νάξος και Κόρωνος, 29 Σεπτεμβρίου έως 1 Οκτωβρίου, Vol 2, pp. 138-146.
- Tampakis S., Manolas, E. and Tampakis, V. (2012). Assessing Tourist Infrastructure in the Island of Skiathos: The Views of Locals and Visitors, *Tourismos: An International Multidisciplinary Journal Of Tourism*, Vol. 7, No 1, pp. 175-191.
- Tavala, T.Y.D. and Hakwa, M.T. (2004). Review of environmental legislation and policies in Vanuatu, Apia, Samoa: South Pacific Regional Environment Program (SPREP).
- Teh, L. and Cabanban, S.A. (2007). Planning for sustainable tourism in southern Pulau Banggi: An assessment of biophysical conditions and their implications for future tourism development, *Journal of Environmental Management*, Vol. 85, Issue 4, pp. 999-1008.
- Tesitel, J., Kusova, D. and Bartos, M. (1999). Non-marginal parameters of marginal areas, *Ekológia (Bratislava)*, Vol. 18, Issue 1, pp. 39-46.
- Trakolis, D. (2001). Local people's perceptions of planning and management issues in Prespes Lake National Park, Greece, *Journal of Environmental Management*, Vol. 61, pp. 224-227.
- Troumbis, A. (1995). Ecological networks in Greece, *Landschape*, Vol. 95, pp. 51-62.
- Trzyna, T. (2008). About Environmental Organizations and Programs, from. California Institute of Public Affairs. <http://www.interenvironment.org/wd1intro/aboutorgs.htm>.
- Tsachalidis, E., Tampakis, S., Tsantopoulos, G., Zografou, D., Tsikna, A. and Arabatzi, Z. (2006). Teachers and Environmental Education in Greece, Πρακτικά του 1^{ου} Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου του Τμήματος Δασολογίας και Διαχείρισης Περιβάλλοντος και Φυσικών Πόρων του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης, με θέμα "Sustainable Management and Development of Mountainous and Island Areas", Νάξος και Κόρωνος, 29 Σεπτεμβρίου έως 1 Οκτωβρίου, Vol. 2, pp. 163-171.
- Tsantopoulos, G. and Karamichas, J. (2009). Communication and Greek environmental organizations: Means of communication and influencing factors. *Journal of Environmental Protection and Ecology*, pp. 266-284
- Tsantopoulos, G., Tampakis, S., Arabatzis, G. and Kousmani, Th. (2012a). The attitudes of stakeholders on the management of protected areas: views of the local people and visitors to the Prespa Lakes National

- Park, Proceedings of 9th European Dry Grassland Meeting Conference, 19-23 May 2012, Prespa, Greece, pp. 331-336.
- Tsantopoulos, G., Manolas, E., Tampakis, S. and Kousmani, Th. (2012b). Tourism in the National Park of Prespes, Proceedings of 2nd Advances in Hospitality and Tourism Marketing & Management Conference (AHTMMC), 31 May - 3 June 2012 Corfu, Greece.
- Tumusiime, D. and Veveld, P. (2012). False promise or false premise. Using tourism revenue sharing to promote conservation and poverty reduction in Uganda, *Conservation and Society*, Vol. 10, pp. 15-28.
- Turnbull, K. (2003). Transports to nature: transportation strategies enhancing visitor experience of National Park, *TR News*, Vol. 224, pp.15-21.
- Ulrich, R.S. (1981). Natural versus urban scenes, Some psychophysiological effects. *Environmental Behavior*, Vol. 13, pp. 253-256.
- UNESCO (2000). World Education Report, The right to education: towards education for all throughout life, Paris, UNESCO Publishing.
- Urich, P., Day, M., and Lynagh, F. (2001). Policy and practice in Karst landscape protection, *The Geographical Journal*, Vol. 167, pp. 305-323.
- U.S. Department of Agriculture Forest Service (1982). ROS Users Guide, U.S. Government Printing Office, Washington, DC.
- Valentin, A. and Spangenberg, J.H. (2000). A guide to community sustainability indicators, *Environmental Impact Assessment Review*, Vol. 20, No. 3, pp. 381-392.
- Van Der Heijden, H.A. (1999). Environmental movements, ecological modernisation and political opportunity structures, *Environmental Politics*, Vol. 8, Issue 1, pp. 199-221.
- Van der Zee, D. (1990). The complex relationship between landscape and recreation. *Landscape Ecology*, Vol. 4, No. 4, pp. 225-236.
- Vaske, J.J., Shelby, L.B. and Donnelly, M.P. (2008). Estimating visitor use at Boulder Open Space and Mountain Parks, (HDNRU Report No. 80). Report for Boulder Open Space and Mountain Parks, Colorado State University Human Dimensions in Natural Resources Unit, Fort Collins.
- Vedeld, P. (2002) The process of institution-building to facilitate local biodiversity management, NORAGRIC Working Paper 26, Agricultural University of Norway, Ås, Norway.
- Vedeld, P., Jumane, A., Wapalila, G. and Songorwa, A. (2012). Protected areas and conflicts, A livelihood case study of Mikumi National Park, Tanzania, *Forest Policy and Economics*, Available online 24 February 2012. <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1389934112000275>

- Venter, A.K. and Breen, C.M. (1998). Partnership forum framework: Participative framework for protected area outreach, *Environmental Management*, Vol. 22, Issue 6, pp. 803-815.
- Virden, R.J. and Schreyer, R. (1988). Recreation specialization as an indicator of environmental preference, *Environmental Behaviour*, Vol. 20, pp. 721-739.
- Vitug, M. (2000). Forest policy and national politics, Utting, P. (Ed.), *Forest policy and politics in the Philippines*, The dynamic of participatory conservation, Quezon City: Anteneo De Manila University Press, pp. 11-40.
- Walle, A.H. (1996). Tourism and the Internet: opportunities for direct marketing, *Journal of Travel Research*, Vol 35, Issue 1, pp. 72-77.
- Wallner, A. and Wiesmann, U. (2009). Critical Issues in Managing Protected Areas by Multi-Stakeholder Participation – Analysis of a Process in the Swiss Alps, *eco.mont*, Vol. 1, Issue 1, pp. 45-50.
- Walpole, M.J. and Goodwin, H.J. (2001). Local attitudes towards conservation and tourism around Komodo National Park, Indonesia, *Environmental Conservation*, Vol. 28, Issue 2, pp. 160-166.
- Walpole, M.J. (2001). Feeding dragons in Komodo National Park: a tourism tool with conservation complications, *Animal Conservation*, Vol. 4, pp. 67-73.
- Wardell, M., and Moore, S. (2004). Collection, storage and application of visitor use data in protected areas: Guiding principles and case studies, Gold Coast, Queensland: Sustainable Tourism Cooperative Research Centre.
- Watson, A. E., Cole, D.N., Turner, D.L. and Reynolds, P.S. (2000). Wilderness Recreation Use Estimation: a handbook of methods, USDA Forest Service General Technical Report RMRS-GTR-56, Rocky Mountain Research Station, Ogden, Utah.
- Waugh, W.L. (2002). Valuing public participation in policy making, *Public administration review*, Washington, D.C., Vol. 62, No 3.
- Wearing, S. and Neil, J. (2000). *Ecotourism: Impacts, potentials and possibilities*, Butterworth-Heinemann, Oxford, UK.
- Weber, N. and Christophersen, T. (2002). The influence of non-governmental organisations on the creation of Natura 2000 during the European Policy, *Forest Policy and Economics*, Vol. 4, No.1, pp. 1-12.
- Weladji, R.B. and Tchamba, N.M. (2003). Conflict between people and protected areas within the Bénoué Wildlife Conservation Area, North Cameroon, *Oryx* 37, pp. 72–79.
- Weladji, R.B., Moe, S.R. and Vedeld, P. (2003). Stakeholder attitudes toward wildlife policy and the Benoue Wildlife Conservation Area,

- North Cameroon, *Environmental Conservation*, Vol. 30, No. 4, pp. 334-343.
- White, P.C.L. and Lovett, J.C. (1999). Public preferences and willingness to pay for nature conservation in the North York Moors National Park, UK. *Journal of Environmental Management*, Vol. 55, pp. 1-13.
- White, D.D. (2007). An interpretive study of Yosemite National Park visitors' perspectives toward alternative transportation in Yosemite Valley, *Environmental Management*, Vol. 39, pp. 50-62.
- Wilshusen, P.R., Brechin, S.R., Fortwangler, C.L. and West, P.C. (2002). Beyond the square wheel: toward a more comprehensive understanding of biodiversity conservation as social and political process, *Society and Natural Resources*, Vol. 15, Issue 1, pp.17-40.
- Wondolleck, J.M. and Yaffee, S.L. (2000). *Making Collaboration Work: Lessons from Innovation in Natural Resource Management*, Island Press, Washington, DC.
- Wolf, I.D., Hagenloh, G. and Croft, D.B. (2012). Visitor monitoring along roads and hiking trails: How to determine usage levels in tourist sites, *Tourism Management*, Vol. 33, pp. 16-28.
- Wolfrum, R. (2001). The Convention on Biodiversity: obligations and enforcement mechanisms, Zhenghua, T. and Wolfrum, R. (Eds), *Implementing International Environmental Law in Germany and China*, International Environmental Law and Policy Series, Kluwer Law International, Vol. 59, pp. 31-39.
- World Tourism Organization (WTO) (1993). *Sustainable tourism development: Guide for local planners*, Madrid.
- World Tourism Organisation (WTO) (2007). *A practical guide to tourism destination management*. Madrid, Spain: World Tourism Organisation.
- Wynne C.; Berthon, P., Pitt, L., Ewing, M. and Napoli L. (2001.) The impact of the Internet on the distribution value chain, The case of south African tourism industry, *International Marketing Review*, Vol. 18, Issue 4, pp. 420-431.
- Xia, J., Evans, F. H., Spilsbury, K., Ciesielski, V., Arrowsmith, C., and Wright, G. (2010). Market segments based on the dominant movement patterns of tourists, *Tourism Management*, Vol. 31(4), pp. 464-469.
- Xia, J., Zeephongsekul, P. and Packer, D. (2011). Spatial and temporal modelling of tourist movements using Semi-Markov processes, *Tourism Management*, Vol. 32, pp. 844-851.
- Xu, J., Chen, L., Lu, Y., and Fu, B. (2006). Local people's perceptions as decision support for protected area management in Wolong Biosphere Reserve, China, *Journal of Environmental Management*, Vol. 78, pp. 362-372.

- Yeo-Chang, Y. (2009). Use of forest resources, traditional forest-related knowledge and livelihood of forest dependent communities: cases in South Korea, *Forest Ecology and Management*, Vol. 257, pp. 2027-2034.
- Young, D.R. (2000). Alternative models of government-nonprofit sector relations: theoretical and international perspectives, *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, Vol. 29, Issue 1, pp.149-172.
- Younge, A. and Fowkes, S. (2003). The cape action plan for the environment: overview of an ecoregional planning process, *Biological Conservation*, Vol. 112, pp. 15-28.
- Youngs, Y.L., White, D.D. and Wodrich, J.A. (2008). Transportation systems as cultural landscapes in National Parks: the case of Yosemite, *Society & Natural Resources*, Vol. 21, Issue 9, pp. 797-811.
- Zachrisson, A. (2008). Who should manage protected areas in the Swedish mountain region? A survey approach to co-management, *Journal of Environmental Management*, Vol. 87, No, 1, pp. 154-164.
- Zhang, J., Wall, G., Du, J.K., Gan, M.Y. and Nie, X. (1999). The travel patterns and travel distance of tourists to national parks in China, *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, Vol. 4, Issue 2, pp. 27-34.
- Zube, E.H. (1992). Partnerships:new approaches to an old idea, *Cultural Resources Management*, Vol. 15, Issue 8, pp. 9-10.

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

- Ανδρεά, Β. (2008). Στάσεις αντιλήψεις και απόψεις των κατοίκων της περιοχής του Αμβρακικού Κόλπου σε σχέση με την προστασία του περιβάλλοντος και την ανάπτυξη της περιοχής, *Ορεστιάδα: Μεταπτυχιακή Διατριβή, Τμήμα Δασολογίας και Διαχείρισης Περιβάλλοντος και Φυσικών Πόρων*.
- Ανδρεά, Β. και Τσαντόπουλος, Γ. (2008). Η περιβαλλοντική επικοινωνία ως εργαλείο ανάδειξης και ανάπτυξης προστατευόμενων περιοχών, Προφορική ανακοίνωση του Συνεδρίου «Η διαχείριση των προστατευόμενων περιοχών σε Ελλάδα και Βουλγαρία», Φορέας διαχείρισης Εθνικού πάρκου Δάσους Δαδιάς -Λευκίμης - Σουφλίου, 17 - 18 Οκτωβρίου Σουφλίου, Βιβλίο περιλήψεων.
- Ανδρεά, Β., Τσαντόπουλος, Γ. και Ταμπάκης, Σ. (2008). Διαχείριση του Εθνικού Πάρκου του Αμβρακικού Κόλπου: Οι απόψεις του τοπικού πληθυσμού για έναν αποτελεσματικότερο σχεδιασμό, *Πρακτικά του 1^{ου} Πανελλήνιου Συνεδρίου «Περιβαλλοντική Πολιτική & Διαχείριση»*, Μυτιλήνη, 20 - 22 Ιουνίου. Σελ. 7-36. (<http://www.aegean.gr/Environment/eeppd/CONF2008/CONFERENCE%202008%20Praktika.pdf>)

- Ανδρεά, Β., Τσαντόπουλος, Γ., Ταμπάκης, Σ. και Τσιφοδήμου, Κ. (2009). Οι απόψεις του τοπικού πληθυσμού για την ανάπτυξη και την προστασία της περιοχής τους: Η περίπτωση του Εθνικού Πάρκου του Αμβρακικού Κόλπου, Πρακτικά του 14^{ου} Πανελλήνιου Δασολογικού Συνεδρίου, Πάτρα 1 – 4 Οκτωβρίου 2009, σελ. 263-274.
- Ανδρεά Β., Ταμπάκης Σ. και Τσαντόπουλος Γ. (2011). Κριτήρια επισκεπτών για επιλογή προορισμού ενός Εθνικού Πάρκου. Πολιτικές Προστασίας του Περιβάλλοντος, Θέματα Δασολογίας και Διαχείρισης Περιβάλλοντος και Φυσικών Πόρων, 3^{ος} Τόμος, σελ. 170- 182.
- Ανδρεά Β., Ταμπάκης Σ., Τσαντόπουλος Γ. και Σούτσας, Κ. (2012α). Ο ρόλος των εμπλεκόμενων φορέων στην αειφορική διαχείριση και ανάπτυξη των προστατευόμενων περιοχών: Μια θεωρητική προσέγγιση, Επιστημονική Επετηρίδα του Τμήματος Δασολογίας και Διαχείριση Περιβάλλοντος και Φυσικών Πόρων του Δ.Π.Θ. προς τιμή του Καθηγητή κ. Ε. Τσαχαλίδη. Τόμος 3, σελ. 253-269.
- Ανδρεά, Β., Ταμπάκης Σ., Σκαναβή, Κ. και Τσαντόπουλος Γ. (2012β). Προσδοκίες του τοπικού πληθυσμού από τη διαχείριση Προστατευόμενων Περιοχών: Συγκριτική μελέτη των Εθνικών Πάρκων της Δαδιάς και του Δέλτα του Έβρου, Πρακτικά 5^{ου} Πανελλήνιου Συνεδρίου «Περιβαλλοντική Πολιτική & Διαχείριση», 25 – 27 Μαΐου 2012, Μυτιλήνη. Διαθέσιμο στο <http://www3.aegean.gr/environment/eeppd/CONF2012.htm>
- Ανδρεά, Β., Ταμπάκης Σ., Τσαντόπουλος Γ., και Σκαναβή, Κ. (2012γ). Αλληλεπίδραση και προοπτικές ανάπτυξης Προστατευόμενων Περιοχών: Συγκριτική διερεύνηση των επισκεπτών της Δαδιάς και του Δέλτα του Έβρου, Πρακτικά 5^{ου} Πανελλήνιου Συνεδρίου «Περιβαλλοντική Πολιτική & Διαχείριση», 25 – 27 Μαΐου 2012, Μυτιλήνη. Διαθέσιμο στο <http://www3.aegean.gr/environment/eeppd/CONF2012.htm>
- Ανδρεά, Β., Ταμπάκης Σ. και Τσαντόπουλος Γ. (2012δ). Τοπικοί κάτοικοι και επισκέπτες προστατευόμενων περιοχών: Αξιολόγηση υποδομών και παρεχόμενων υπηρεσιών και προοπτικές ανάπτυξης, Πρακτικά 2ου Πανελλήνιου Φοιτητικού Συνεδρίου «Πράσινη Επιχειρηματικότητα & Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη», 13-15 Δεκεμβρίου 2012, Συνεδριακό Κέντρο Τ.Ε.Ι. Πειραιά, σελ. 112-136.
- Ανδρεά, Β. (2013). Η στάση των εμπλεκόμενων φορέων για μια αποτελεσματική διαχείριση για την προστασία και ανάδειξη προστατευόμενων περιοχών του Νομού Έβρου. Διδακτορική διατριβή. Τμήμα Δασολογίας και Διαχείρισης Περιβάλλοντος και Φυσικών Πόρων, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Ορεστιάδα.
- Ανδρεά, Β., Ταμπάκης, Σ. και Τσαντόπουλος, Γ. (2013α), Μέτρηση επισκεψιμότητας στα Εθνικά Πάρκα: Διαχειριστικοί στόχοι και σχεδιασμός, Ειδικός Τιμητικός Τόμος Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαί-

- δευσης, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, προς τιμή του Καθηγητή κ. Κατσίκη, (Υπό δημοσίευση).
- Ανδρεά, Β., Τσαντόπουλος, Γ. και Ταμπάκης, Σ. (2013β). Προστατευόμενες περιοχές και Μη Κυβερνητικές Περιβαλλοντικές Οργανώσεις, 2η Επιστημονική Διημερίδα στην Περιβαλλοντική Πολιτική και Φιλοσοφία, Θέματα Δασολογίας και Διαχείρισης Περιβάλλοντος και Φυσικών Πόρων, 5^{ος} Τόμος, σελ. 9-34.
- Ανδριώτης, Κ. (2008), Αειφορία και Εναλλακτικός Τουρισμός, Εκδόσεις Σταμούλης, Αθήνα.
- Ανθόπουλος, Χ. (2002). Πολιτικά Κόμματα και Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις, Κοινωνία των Πολιτών, τεύχος 8.
- Βώκου, Δ. (2012). Πολιτικές διατήρησης βιοποικιλότητας στην Ελλάδα., Εθνικό Σύστημα προστατευόμενων περιοχών και Επιτροπή Φύση 2000, Πρακτικά 5^{ου} Πανελλήνιου Συνεδρίου «Περιβαλλοντική Πολιτική & Διαχείριση», 25 – 27 Μαΐου 2012, Μυτιλήνη. Διαθέσιμο στο: <http://www3.aegean.gr/environment/eeppd/CONF2012.htm>
- Γεωργιάδης, Χ. (2010). Νομικό πλαίσιο των προστατευόμενων περιοχών και η εφαρμογή του στην Ελλάδα και τις όμορες χώρες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, Διπλωματική Εργασία, Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Οικολογικός Σχεδιασμός Βιώσιμης Ανάπτυξης και Διαχείρισης Προστατευόμενων Περιοχών», Τμήμα Βιολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Γούπος, Χ. (2008). Δασικό Δίκαιο (Πανεπιστημιακές Παραδόσεις). Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Α.Π.Θ.
- Ελευθεριάδης, Ν. (2003). Δασική Αναψυχή και Περιήγηση (Τουρισμός), Διδακτικό Βοήθημα, ΧΑΡΙΣ Ε.Π.Ε., Θεσσαλονίκη, σελ. 13-50.
- Ζαλίδης, Γ., Κατσαβούνη, Σ. και Παπαδήμος, Δ. (2003). Αλληλεπιδράσεις υγροτόπων και αγροσυστημάτων, Περιβάλλον και ανάπτυξη της υπαίθρου, Οικονομικές, γεωγραφικές και περιβαλλοντικές πτυχές, Μπεριάτος, Η. και Ψαλτόπουλος, Δ., Εκδόσεις Θεμέλιο.
- Καραμέρης, Α. (1991). Η κοινωνική, τουριστική και εκπαιδευτική διάσταση του Εθνικού δρυμού. Επιστημονική Επετηρίδα, του Τμήματος Δασολογίας και Φυσικού περιβάλλοντος. Α.Π.Θ. Τόμος ΛΔ/1:559-576 Θεσσαλονίκη.
- Καραμέρης, Α., (2005). Πολιτική Δασικής Αναψυχής. Πανεπιστημιακές Παραδόσεις, Υπηρεσία δημοσιευμάτων ΑΠΘ. Θεσσαλονίκη.
- Κασιούμης, Κ. (1994). Η προστασία της φύσης, Γεωτεχνικά Επιστημονικά Θέματα, Τόμος 5, Τεύχος 3, σελ. 58-74.
- Κασιούμης, Κ. (1995). Διαχείριση Εθνικών Δρυμών και Προστατευόμενων Περιοχών. Επιλεγμένα Θέματα Διαχείρισης Περιβάλλοντος. Μουσείο Γουλανδρή Φυσικής Ιστορίας, σελ. 476-512.

- Καράκωστας, Ι. Κ. (1998). Το ιδιωτικού δικαίωμα χρήσης των υγροτόπων στο πλαίσιο της βιώσιμης ανάπτυξης. Πρακτικά Συνεδρίου «Η προστασία των Υγροτόπων στην Ελλάδα» Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, σελ. 43-56.
- Καρανικόλα, Π. και Ταμπάκης, Σ. (2006). Αξιολόγηση προβλημάτων από τους επισκέπτες στον παραποτάμιο χώρο αναψυχής του Άρδα, Γεωτεχνικά Επιστημονικά Θέματα, Σειρά VI, Τόμος 17, Τεύχος 2/2006, Γεωτεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας, Θεσσαλονίκη.
- Κοκκώσης, Χ. και Τσάρτας, Π. (2001). Βιώσιμη ανάπτυξη και περιβάλλον, Τουρισμός και αναψυχή, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα.
- Κουτούπα-Ρεγκάκου, Ε. (2005). Δίκαιο του περιβάλλοντος, Εκδόσεις Σακκούλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, σελ. 61-164.
- Λιάκος, Α. (1977). Η αναψυχή στα δάση, Αριστοτέλειο Πανεπιστημίο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, σελ. 370.
- Μαλαμίδης, Γ. (1983). Προστατευόμενες φυσικές περιοχές. Διαχείριση – Προβλήματα. Δασικά Χρονικά. Αθήνα.
- Μπεριάτος, Η. και Ψαλτόπουλος, Δ. (2003). Ο ρόλος της περιβαλλοντικής πολιτικής και σχεδιασμού στην ανάπτυξη της υπαίθρου: Η Ελληνική εμπειρία, Οικονομικές, γεωγραφικές και περιβαλλοντικές πτυχές, Μπεριάτος, Η. και Ψαλτόπουλος, Δ., Εκδόσεις Θεμέλιο.
- Μπίμπα, Κ. (2009). Δράσεις των Περιβαλλοντικών Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων. Η περίπτωση της WWF Ελλάς και Greenpeace. Θετικές επεμβάσεις και διαφοροποιήσεις, Μεταπτυχιακή διατριβή, Τμήμα Οικιακής Οικονομίας και Οικολογίας, Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Βιώσιμη Ανάπτυξη», Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο.
- Μπιμπίτσος, Χ., Πέκκα, Β. και Πετρίδου, Ε. (2011). Αξιοποίηση και ανάπτυξη Προστατευόμενων Περιοχών μέσω των Φορέων Διαχείρισης: Από την οικονομική βιωσιμότητα στη Διοίκηση Ολικής Ποιότητας, 4^ο Περιβαλλοντικό Συνέδριο Μακεδονίας, 18-20 Μαρτίου 2011, Θεσσαλονίκη.
- Παναγόπουλος, Θ.Ι. (2004). Δίκαιο Περιβάλλοντος. Δ΄ Έκδοση, Αθήνα: Εκδόσεις Σταμούλη.
- Παπασταύρου, Α., Σούτσας, Κ. και Κατσαρός, Α. (1989). Οι εθνικοί δρυμοί της χώρας μας και το νομικό τους καθεστώς. Επιστημονική Επετηρίδα του τμήματος Δασολογίας και Φυσικού περιβάλλοντος. Α.Π.Θ. Τόμος ΑΒ/2:341-358 Θεσσαλονίκη.
- Παπασταύρου, Α. (2006). Δασική Πολιτική Α΄. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Πήγασος.
- Πολυδωρόπουλος, Π. και Σταυρουλοπούλου, Ο. (2004). Γνώση και Διαχείριση του Περιβάλλοντος, Β. Γκιούρδας Εκδοτική, Αθήνα.
- Σαμιώτης, Δ.Γ. (1996). Το Διεθνές Δίκαιο της Αγριας Ζωής, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σακκούλα, Αθήνα-Κομοτηνή, σελ.451-693.

- Σβορώνου, Ε. (2002). Η πείρα των περιβαλλοντικών οργανώσεων από την ανάπτυξη του τουρισμού σε προστατευόμενες περιοχές, Πρακτικά Συμπόσιο, Τουρισμός σε προστατευόμενες περιοχές στην Ελλάδα, 15 & 16 Οκτωβρίου 2001, Σητεία Κρήτη, Κακούρος, Π. (Εκδ.), Ελληνικό Κέντρο Βιοτόπων – Υγροτόπων, Θέρμη, σελ. 55-59.
- Σφακιανάκης, Κ.Σ. (2000). Εναλλακτικές μορφές τουρισμού, Εκδόσεις Έλλην, Αθήνα.
- Σωσσίδου, Ν.Ε. (2003). Φίλικές προς το περιβάλλον μέθοδοι διαχείρισης κτηνοτροφικών αποβλήτων, Οικονομικές, γεωγραφικές και περιβαλλοντικές πτυχές, Μπεριάτος, Η. και Ψαλτόπουλος, Δ., Εκδόσεις Θεμέλιο.
- Ταμπάκης, Σ. (2009). Προστατευόμενες Περιοχές: Πολιτικές του χθες και του σήμερα, Εισαγωγή στη Δασολογική και Περιβαλλοντική Επιστήμη, (Επιμέλεια Ε. Μανωλάς). Θέματα Δασολογίας και Διαχείρισης Περιβάλλοντος και Φυσικών Πόρων, 1^{ος} Τόμος, σελ. 151-162.
- Ταμπάκης, Σ., Μανωλάς, Ε. και Ταμπάκης, Β. (2011). Προοπτικές και αδιέξοδα βιώσιμης ανάπτυξης στο νησί της Σκιάθου: Οι απόψεις των κατοίκων, Πολιτικές Προστασίας του Περιβάλλοντος, Θέματα Δασολογίας και Διαχείρισης Περιβάλλοντος και Φυσικών Πόρων, 3^{ος} Τόμος, σελ. 202-216.
- Τσαμπούκου - Σκαναβή Κ. (2004α). Περιβάλλον και κοινωνία, Μια σχέση σε αδιάκοπη εξέλιξη, εκδόσεις Καλειδοσκόπιο, Αθήνα. σελ. 223-224.
- Τσαμπούκου - Σκαναβή Κ. (2004β). Περιβάλλον και κοινωνία, Δικαίωμα στην επιλογή, εκδόσεις Καλειδοσκόπιο, Αθήνα. σελ. 47-150.
- Τσάρτας, Π., (2002). Ο τουρισμός σε προστατευόμενες περιοχές: μορφές και παραδείγματα ανάπτυξης στην Ελλάδα και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, Πρακτικά Συμπόσιο, Τουρισμός σε προστατευόμενες περιοχές στην Ελλάδα, 15 & 16 Οκτωβρίου 2001, Σητεία Κρήτη, Κακούρος, Π. (Εκδ.), Ελληνικό Κέντρο Βιοτόπων – Υγροτόπων, Θέρμη, σελ. 37-48.
- Τσαντόπουλος, Γ. και Τσαχαλίδης, Ε. (2000). Διαχείριση υγροτόπων λίμνης Ισμαρίδας και δέλτα ποταμού Έβρου: Συγκριτική μελέτη μεταξύ του επιπέδου μόρφωσης και της περιβαλλοντικής συμπεριφοράς των παραυγροτόπων κατοίκων, Πρακτικά του 9^{ου} Πανελληνίου Δασολογικού Συνεδρίου, Κοζάνη, 17 – 20 Οκτωβρίου. Σελ. 372-384.
- Τσαντόπουλος, Γ., Ανδρεά, Β., Τσιφοδήμου, Κ. και Τσαχαλίδης, Ε. (2009). Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση και Περιβαλλοντική Εκπαίδευση στην Ελλάδα: Προβλήματα και προτάσεις βελτίωσης, Επιστημονική Επετηρίδα του Τμήματος Δασολογίας και Διαχείρισης Περιβάλλοντος και Φυσικών Πόρων του Δ.Π.Θ. προς τιμή του Καθηγητή και Αντιπρύτανη Δ.Π.Θ. κ. Ι. Καραμπίνη, Τόμος 2, σελ. 531-546.
- Τσαχαλίδης, Ε. και Τσαντόπουλος, Γ. (2000) Διαχείριση υγροτόπου τεχνητής λίμνης Κερκίνης Σερρών: Ατομικά χαρακτηριστικά και στάσεις,

τάσεις και επιθυμίες των παραυγροτόπιων κατοίκων, Πρακτικά του 9^{ου} Πανελλήνιου Δασολογικού Συνεδρίου, Κοζάνη, 17 – 20 Οκτωβρίου, σελ. 364-371.

- Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. (2007). Στρατηγική Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων της Εφαρμογής του Ειδικού Πλαισίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τον Τουρισμό. Αθήνα – Ιούνιος.
- Χατζηδάκης, Α. (2002). Η τουριστική ανάπτυξη και η πολιτική για τον τουρισμό, Πρακτικά Συμπόσιο, Τουρισμός σε προστατευόμενες περιοχές στην Ελλάδα, 15 & 16 Οκτωβρίου 2001, Σητεία Κρήτη, Κακούρος, Π. (Εκδ.), Ελληνικό Κέντρο Βιοτόπων – Υγροτόπων, Θέρμη, σελ. 21-27.
- Χατζηστάθης Α. και Ισπικουδής Ι., (1995). Προστασία της φύσης και αρχιτεκτονική του τοπίου. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Γιαχούδη-Γιαπούλη.
- Χρυσομάλλης, Χ. (2002). Οι προστατευόμενες περιοχές και η προστασία της φύσης: παγκόσμια και ελληνική πραγματικότητα, Πρακτικά Συμπόσιο, Τουρισμός σε προστατευόμενες περιοχές στην Ελλάδα, 15 & 16 Οκτωβρίου 2001, Σητεία Κρήτη, Κακούρος, Π. (Εκδ.), Ελληνικό Κέντρο Βιοτόπων – Υγροτόπων, Θέρμη, σελ. 29-36.

Πηγές

- Environment Directorate-General, http://ec.europa.eu/dgs/environment/index_en.htm (retrieved 01/10/2012)
- National Oceanic and Atmosphere Administration (NOAA), www.noaa.gov (retrieved 09/21/2012)
- The Nature Conservancy (TNC), www.nature.org (retrieved 09/21/2012)
- United States Environmental Protection Agency (EPA), www.epa.gov (retrieved 09/21/2012)
- UNESCO <http://www.unesco-center.gr/> (ανακτήθηκε 10/2/2014)
- Wildlife Conservation Society (WCS), www.wcs.org (retrieved 09/21/2012)
- World Wildlife Fund (WWF), 2012 www.wwf.org (retrieved 09/21/2012)
- Αρκτούρος, www.arcturos.gr (ανακτήθηκε, 10/09/2012)
- Δέλτα του Έβρου, www.evros-delta.gr (ανακτήθηκε 27/08/2012)
- Δίκτυο Μεσόγειος S.O.S., www.medsos.gr (ανακτήθηκε 11/09/2012)
- Εθνικό Πάρκο Δάσους Δαδιάς - Λευκίμης – Σουφλίου, www.dadia-np.gr (ανακτήθηκε 27/08/2012)
- Ελληνική Εταιρία Προστασίας της Φύσης, www.eepf.gr (ανακτήθηκε, 10/09/2012)
- Ελληνική Εταιρία για την Προστασία του Περιβάλλοντος και της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, www.ellinikietairia.gr (ανακτήθηκε 10/09/2012)
- Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία, www.ornithologiki.gr (ανακτήθηκε 11/09/2012)

Εταιρεία για τη Μελέτη και Προστασία της Μεσογειακής Φώκιας – Mom, www.mom.gr (ανακτήθηκε 11/09/2012)

Εταιρεία Προστασίας Βάλια Κάλντας, www.venetikos.gr (ανακτήθηκε 18/09/2012)

Εταιρεία Προστασίας Πρεσπών, www.spp.gr (ανακτήθηκε, 18/09/2012)

Καλλιστώ, www.callisto.gr (ανακτήθηκε 13/09/2012)

Μεσογειακός Σύνδεσμος για τη Σωτηρία των Θαλάσσιων Χελωνών MEDASSET, 2012 www.medasset.gr (ανακτήθηκε 11/09/2012)

Παγκόσμιο Ταμείο για τη Φύση WWF, Ελλάς, www.wwf.gr (ανακτήθηκε, 9/9/2012)

Πίνδος Περιβαλλοντική, www.pindosperivallontiki.org (ανακτήθηκε 18/09/2012)

Περιφερειακή Ενότητα Έβρου, Περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης <http://www.peevrou.eu> (ανακτήθηκε 7/12/2011)

Σύλλογος για την Προστασία της Θαλάσσιας Χελώνας, APXELΩN, www.archelon.gr (ανακτήθηκε 11/09/2012)

Ταμείο για τη Φύση WWF Ελλάς, www.wwf.gr (ανακτήθηκε 13/09/2012)

Υπουργείο Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής <http://www.minenv.gr/> (ανακτήθηκε 10/2/2014)

Υπουργείο Πολιτισμού <http://odysseus.culture.gr/> (ανακτήθηκε 10/2/2014)

ISBN: 978-960-9698-07-8